

Svemirska utrka u Hladnom ratu i njena recepcija u hrvatskom tisku

Vidović, Annamaria

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:178875>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-26**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

ANNAMARIA VIDOVIĆ

**SVEMIRSKA UTRKA U HLADNOM RATU I NJEZINA
RECEPCIJA U HRVATSKOM TISKU**

Diplomski rad

Pula, 2022.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

ANNAMARIA VIDOVIĆ

**SVEMIRSKA UTRKA U HLADNOM RATU I NJEZINA
RECEPCIJA U HRVATSKOM TISKU**

Diplomski rad

JMBAG: 0242032565

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Predmet:

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentorica: doc. dr. sc. Iva Milovan Delić

Pula, 2022.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Annamaria Vidović kandidatkinja za magistru povijesti ovime izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 12. kolovoza 2022.

Student

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Annamaria Vidović dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom „Svemirska utrka u Hladnom ratu i njezina recepcija u hrvatskom tisku“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 12. kolovoza 2022.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	6
1. NASTANAK VELESILA – SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA I SOVJETSKOG SAVEZA	9
1.1. Prvi svjetski rat i komunistička revolucija.....	11
1.2. Početak i eskalacija rivalstva.....	16
2. SOVJETSKI SVEMIRSKI PROGRAM	25
2.1. Prve poslijeratne godine	26
2.2. Umjetni sateliti	28
2.3. Svemirske misije s ljudskom posadom	33
2.4. Lunarne misije	46
3. AMERIČKI SVEMIRSKI PROGRAM	51
3.1. Prve poslijeratne godine	52
3.2. Umjetni sateliti	53
3.3. Svemirske misije s ljudskom posadom	54
3.4. Lunarne misije s ljudskom posadom	62
4. REZULTATI SVEMIRSKÉ UTRKE	73
4.1. Socio-ekonomske posljedice u matičnim zemljama	73
4.2. Komentar na reakcije hrvatskog tiska.....	78
ZAKLJUČAK	83
IZVORI I LITERATURA	85
POPIS PRILOGA	90
SAŽETAK	91
SUMMARY	92

UVOD

Uzbuđenje ljudi u čitavom svijetu ne smanjuje se. Svuda radost i gordost čovjeka – pobjedioca, koja ga je obuzela prvog dana saznanja o uspješnom upućivanju u svemir prvog umjetnog satelita. Čovjek, prikovan za Zemlju od svog postanka, krenuo je prema drugim svjetovima. Sile koje su ga držale u okvirima naše planete prestaju da budu nadčovječke, on ih lomi, stavlja ih u službu svog uma.¹

Ljuban Jakše

Termin „svemirska utrka“ upotrebljava se za opis natjecanja između Sjedinjenih Američkih Država i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika kojima je cilj bio izraditi što bolji svemirski program.² Građani su o razvoju ovih programa obavješteni putem medija poput tiska, radija i televizije. Međutim, zbog dostupnosti i sačuvanosti izvora za ovaj se rad koriste tiskane novine. Budući da je svemirska utrka slabo obrađena u hrvatskoj historiografiji, upravo je zato izabrana kao tema ovog diplomskog rada. Sadržaj se temelji na pregledu svemirskih misija između 1957. i 1969. i analizi reakcija hrvatskog tiska. Pri istraživanju korištene su novine *Slobodna Dalmacija*, *Glas Istre*, *Novi List* i *Vjesnik*. Novinska građa korištena u radu pohranjena je u Sveučilišnoj knjižnici Pula, gdje je ujedno vršena i obrada građe. Za diplomski rad se donosi analiza sačuvanih, odnosno dostupnih novinskih članaka.

Za početak se u radu obrađuje razvoj SAD-a i SSSR-a do statusa velesile koji im je omogućio da tijekom pedesetih godina 20. st. započnu s financiranjem vlastitog svemirskog programa. Razvoj Sovjetskog Saveza u vojnu velesilu započeo je još u vremenima Carske Rusije kada je njezina vojska, a i radna snaga općenito, bila na visokoj razini. No, veći iskorak dogodio se već tijekom Prvoga svjetskog rata. Komunistička revolucija formirala je novi oblik vlasti na čije je čelo u konačnici došao Josif Staljin. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, surađujući sa zapadnim silama, Rusija je porazila nacističke snage i proširila se na prostore istočne Europe. Nakon rata, interes ove zemlje usmjeren je na prikupljanje saznanja o izradi raketa kakve su imali Nijemci. Postupno se ruski interes započeo preusmjeravati na mogućnost lansiranja

¹ „Korak u svemir“, *Glas Istre*, 1957., 1.

² „Overview: space race“, Oxford Reference, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100520857>, 15.5.2021.

raketa u svrhu svemirskih istraživanja, zahvaljujući inženjerima koji su o tome sanjali još u vremenima kada je takvo što bilo nemoguće provesti u djelo. Povoljna i stabilna ekonomska situacija odlika je SAD-a i prije Prvoga svjetskog rata. Završetkom građanskog rata i ukinućem ropstva, SAD je uz povoljne odnose s drugim zemljama nametnuo i svoja pravila ponašanja na zapadnoj hemisferi. Svojim su zajmovima u Prvome svjetskom ratu pomagali članicama Antante, ali istovremeno razvijali i svoju zemlju koja nije bila direktno uključena u rat. Ipak, svoju su poziciju izolacionizma napustili kada se dogodio poznati napad na Pearl Harbor te su postali značajni saveznici u završetku Drugog svjetskog rata. Poput Sovjeta, prisvojili su njemačke inženjere kako bi poboljšali svoje znanje o raketnoj tehnologiji. Početak Hladnog rata također je značajno za spomenuti, jer su tada doneseni Trumanova doktrina te Marshallov plan. Ova dva programa imala su važnu ulogu na europskom kontinentu, a rezultirala su i stvaranjem tenzija između Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država. Događaji poput Berlinske blokade i Kubanske krize samo su pogoršali već napete odnose ovih dviju velesila.

U drugom i trećem poglavlju donosi se pregled sovjetskog, a potom i američkog svemirskog programa, uz prikaz i analizu reakcija jedne ili više hrvatskih novina o svakoj svemirskoj misiji. Svemirska utrka započela je sovjetskim lansiranjem prvog satelita, što je Amerikancima bio dovoljan impuls da se i sami angažiraju i iskažu svoj status. Sovjeti su u nekoliko navrata postigli nešto prije SAD-a. Primjerice, imali su prvu ženu u svemiru te prvu svemirsku šetnju. Iako su razvijali i svoj lunarni program, nisu uspjeli ostvariti američka postignuća. Bolje organiziran s većom financijskom potporom, SAD je malo kasnio sa svojim svemirskim programom no ubrzo je sustigao, te u konačnosti i prestigao Sovjete.

Posljednje, četvrto poglavlje analizira što je uistinu svemirska utrka značila za čovječanstvo. U tom se poglavlju stoga obraća pozornost na rezultate utrke; sve njezine pozitivne i negativne strane te značenje pobjednika. Ovdje se može saznati da li je svemirska utrka na nekoj razini doprinijela u napretku znanosti i tehnologije. Nadalje, važno je spomenuti što se dogodilo jednom kada je svemirska utrka završila te što se odvijalo prilikom prve svemirske suradnje između SSSR-a i SAD-a. Iako je utrka bila gotova, može se kroz neke projekte i dalje primijetiti kompetitivnost. Ovakav skup projekt u konačnici je rezultirao nezadovoljstvom među građanima što se u poglavlju objašnjava kroz primjer Sjedinjenih Država, koji su također vodili rat u

Vijetnamu. S druge strane, ulazi se i detaljnije u objašnjavanje utjecaja koju je politika igrala kada je u pitanju način na koji su novinari pisali o ovoj tematici. Kao dio Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, hrvatski je tisak donosio vijesti imajući na umu odnose s istočnim i zapadnim blokom. Veliki značaj imao je raskol Tito-Staljin, ali i bolji odnosi s kasnijim sovjetskim vođama. Američka pomoć SFRJ-u svakako je doprinijela u zbližavanju s ovom zemljom, a to se u radu može i zamijetiti. U poglavlju se vuče paralela između bitnijih političkih događaja i reakcije tiska na letove tijekom tih godina. Primjer toga su lošiji odnosi između SSSR-a i Kine. Donose se i primjeri kada je očito da je hrvatski tisak bio privržen jednoj strani i na koji način se to može primijetiti. Unatoč brojnim sadržajima o svemirskoj utrci i kompeticiji, na kraju se sve više u hrvatskom tisku govori o uspjehu čovječanstva, pa se u poglavlju i tome posvećuje pažnja.

U radu će se, kroz pregled i analizu članaka, proučiti događaji koji su potaknuli najveći interes medija. Njihovim se prikazom nastojalo dati odgovor na pitanje jesu li novinari uopće smatrali misije značajnima u bilo kojem kontekstu. Također, istražena je i reakcija u medijskim izvješćima oko letova astronauta i „kozmonauta“, odnosno, jesu li se urednici prema navedenom odnosili neutralno ili se iz izvješća može iščitati određena razina pristranosti. Zadnje pitanje na koje se nastojalo odgovoriti je važnost pobjede jedne zemlje na primjeru odabranih hrvatskih novina i je li za njih postajao očiti pobjednik.

1. NASTANAK VELESILA – SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA I SOVJETSKOG SAVEZA

U 18. i 19. stoljeću Europa je imala sve potrebne elemente kako bi mogla bez većih poteškoća vladati nad većim djelom svijeta. Neki od njih su broj stanovnika, tehnološki razvitak i financijska stabilnost. Kolonijalni posjedi također su bili važan faktor da zemlje poput Velike Britanije i Francuske izraze svoj status i postave se kao vodeće velesile. Takve su države bile konkurencija jedna drugoj, jer imale su sredstva pomoću kojih im je to bilo omogućeno. Upravo su nadolazeći događaji tijekom 20. stoljeća pokazali koliko se poredak u svijetu može promijeniti. Europljani su se našli u pozadini kada su na scenu stupile dvije nove velesile. Prvo su Sjedinjene Američke Države gradile svoj identitet kada su se u drugoj polovici 18. st. izborile za svoju državu, a zatim je Sovjetski Savez učinio isto dva stoljeća kasnije, nakon što je u prvoj polovici 20. st. stvorena njihova država.³

Tri važne skupine koje su postojale krajem 19. i početkom 20. st. bile su Britanski Imperij, Francusko-ruski savez i Trojni Savez koji se sastojao od Njemačke, Austro-Ugarske i Italije.⁴ Rusko se Carstvo protezalo od Baltika i Crnog mora pa sve do Pacifika. S takvom su veličinom dolazili razni problemi, a obitelj Romanov koja je vladala Rusijom od 1613. nailazila je na sve manju potporu. Car Nikola II. ostao je poznat po svojim rigoroznim zakonima zbog kojih su vršene represije nad strankama i sindikatima. Takvo je što bilo neoprostivo za brojne generacije demokratsko orijentiranih ljudi.⁵ Ipak, u kontekstu kriterija ondašnjeg vremena, Rusko Carstvo se prije Prvog svjetskog rata nalazilo u dobroj poziciji. Niti jedna velesila u Europi nije se mogla mjeriti s veličinom njihove vojske. Do 1900. u ruskoj se vojsci nalazilo oko 335 tisuća muškaraca godišnje. Ako se ima u vidu i broj stanovnika 1900. godine, koji je iznosio 135 milijuna, Rusija je svakako predvodila u radnoj snazi. Ova je sila s vremenom trošila sve veću količinu novaca u svrhu obrane svoje zemlje, s čime se teško tko mogao usporediti. Do početka Prvog svjetskog rata, Rusija je bila pripremljena za oružanu borbu. Snažan udarac koji je poprilično naštetio Carstvu bio je rat s Japanom oko teritorija na području Kine i Koreje. Oružani sukob trajao je od

³ Best, Antony, *International History of the Twentieth Century and Beyond*, Harper Perennial, 2008, 6-8.

⁴ Dukovski, Darko, *Ozrcaljena povijest*, Zagreb: Leykam international d.o.o, 2012, 173.

⁵ Service, Robert, *A History of Modern Russia: From Tsarism to the Twenty-First Century*, Harvard University Press, 2009, 1-2.

1914. do 1915., a u konačnici je u bitci kod Tsushime pobjedu odnio Japan. Od značajnog utjecaja bila je pomoć koju je Rusiji pružala Francuska kako bi imala saveznika protiv Njemačke. Sankt-Peterburg, odnosno sjedište carske vlasti, dobilo je od svoje saveznice prijeko potrebnu financijsku pomoć. Godine nakon završetka rata s Japanom, u Rusiji se počeo osjećati ekonomski i vojni razvoj. Odnosi u Europi značajno su se mijenjali tijekom prve polovice 20. stoljeća, pa je tako Velika Britanija sklopila ugovor s Francuskom poznat pod nazivom *Entente Cordiale*, odnosno Antanta. Jedan od poticaja za njezinim osnivanjem bila je želja da se zajedničkim snagama suprotstave Njemačkoj, a tom se savezu naposljetku priključila i Rusija.⁶

S druge strane oceana, Sjedinjene Američke Države 1900. imale su razvijenu industrijsku ekonomiju i postupno sve više dokazivale status zemlje značajnog utjecaja. Osim uspješne ekonomije, mogli su se pohvaliti i stanovništvom od 75 milijuna. Unutarnje tržište protezalo se diljem zemlje, a ništa manjeg značaja nije bio niti njihov položaj na svjetskim financijskim tržištima. Da bi dosegno taj status, SAD se najprije morao ustrojiti u državu čvrstih temeljnih vrijednosti, čemu je doprinio Američki građanski rat. Rješenjem pitanja teritorijalnih odcjepljenja i ukinućem ropstva Amerikanci su izgradili svoj ugled i moć, te bili spremni na stvaranje odnosa s drugim zemljama.⁷ Krajem 19. st. Sjedinjene su Države prošle kroz proces industrijalizacije i posvetile se kapitalističkom tržištu. Izvoz dobara je tako postajao sve češći, a Amerikanci su postali jedna od najjačih sila na međunarodnom tržištu. Kapitalizam i univerzalna sloboda vodile su prema slobodnom tržištu koje je predstavljalo američku ideologiju vanjske politike.⁸ Vanjsku politiku SAD-a najbolje može definirati Monroeova doktrina koju je tadašnji državni tajnik i budući američki predsjednik James Monroe 1823. predstavio pred Kongresom. Ovom doktrinom europske velesile više nisu smjele kolonizirati zapadnu hemisferu, naglašena je razlika između monarhija i demokratskih republika te odlučeno da se SAD neće miješati u europsku politiku. Europljani su tako izgubili utjecaj u južnoj i centralnoj Americi, što je Sjedinjenim Državama otvorilo vrata za provođenje vlastitih kolonijalnih interesa. Novu vanjsku politiku opravdavali su idejama istog razdoblja: od socijalnog darvinizma, koji se temelji na preživljavanju najsposobnijih, do mišljenja kako postoji nasljedna superiornost među narodima

⁶ Best, 8-16.

⁷ Isto, 134.

⁸ Westad, Odd Arne, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*, New York: Cambridge University Press, 2005, 12.

engleskog govornog jezika. U 20. st. ovakav je pristup naišao na nove sljedbenike, pa je tako predsjednik Theodor Roosevelt osigurao američki utjecaj na Karibima i Pacifiku. Još jedna zemlja gdje je SAD htio zaštititi svoje interese je Kuba, koja je prva iskusila posljedice Plattovog amandmana. Njime je američkoj vojsci bilo omogućeno da intervenira ako se smatra da je to potrebno, ističući kao glavni razlog moguću prijetnju samostalnosti Kube, bilo zbog vanjskih ili unutarnjih čimbenika. Sjedinjene su Države preuzele brigu za probleme van svojih granica i postavile se kao „policija“ koja donosi pravdu drugim narodima, ne osvrćući se na to žele li to ili ne.⁹ No Kuba nije bila jedino mjesto na Karibima gdje su se pojavile snage SAD-a. Ta je regija iskusila posljedice američkog intervencionizma barem dvadeset puta.¹⁰ Sjedinjene Države su sada već pokazale da su utjecajna sila ne samo na regionalnoj, nego postupno i na svjetskoj razini. Europa je uskoro ušla u Prvi svjetski rat, pretvarajući svoj kontinent u ratno polje, a Amerikanci su to mogli pratiti sa sigurne udaljenosti.¹¹ Identitet koji su izgradili prije rata postao je važan i onda kada se on počeo odvijati jer su postali zaštitnici kapitalističkog svjetskog sustava i pridonijeli njegovom balansu.¹²

1.1. Prvi svjetski rat i komunistička revolucija

U ljeto 1914. u Sarajevu je ubijen austrijski nadvojvoda Franjo Ferdinand, nakon čega su savezi među velesilama mogli dokazati koliko su uistinu složni.¹³ Ta je godina označila novo razdoblje u kojem se europski rat pretvorio u svjetski. Sveukupno je obuhvaćao 32 države. Bio je imperijalistički, ali također i osvajački.¹⁴ Rusija se našla na strani Velike Britanije i Francuske, odnosno Antante, što je također značilo da je u Prvi svjetski rat ušla protiv Njemačke i Austro-Ugarske Monarhije, odnosno Centralnih sila.¹⁵ Iako je Rusija imala najbrojniju vojsku, zaostajala je u naoružanju za Francuskom i Njemačkom. Isto je tako sustav zapovijedanja bio poprilično slab pa je rezultiralo i lošom pokretljivošću vojske.¹⁶ Izbijanje rata donijelo

⁹ Best, 134-139.

¹⁰ Westad, 15.

¹¹ Best, 134-139.

¹² Westad, 15.

¹³ Best, 26.

¹⁴ Dukovski, 188-192.

¹⁵ Best, 26.

¹⁶ Dukovski, 195.

je promjene u pogledu pristupa konfliktima, jer europske sile nisu točno znale s kojim se ciljem bore, a umjerenost, s kojom su do sada rješavale svoje probleme, više nije postojala. Jedan od planova koji je mogao, ako bi bio uspješno implementiran, naštetiti njemačkim suparnicima bio je „Schlieffenov plan“¹⁷. No zapadno je bojište uspješno obranjeno od Centralnih sila, a zatim također i istočna. Uslijedile su godine rovovskih ratovanja koje su osvijestile one koji su mislili kako će rat biti kratkog vijeka.¹⁸ Iako je američki predsjednik Woodrow Wilson obećao da će SAD ostati neutralan, situacija se ipak počela mijenjati. Ratu se ova država priključila u proljeće 1917. godine. Razlog tome je bila objava Njemačke da će njihove podmornice potopiti svaki brod koji bude nosio zalihe njihovim neprijateljima. Zalažući se za prava Amerikanaca na trgovinu u ratnoj zoni, neutralnost više nije bila opcija. Također, dvije godine prije Nijemci su torpedirali britanski putnički brod pod imenom *Lusitania* u kojem je smrtno stradalo 124 Amerikanaca. Budući da se nakon objave rata nije dovoljno ljudi prijavilo za vojsku, Kongres je izglasao vojnu obvezu. Iste je godine Kongres prihvatio Zakon o špijunaži, čime bi bili kažnjeni i do 20 godina oni koji bi odbili izvršiti vojne dužnosti.¹⁹ U ratu veliki su značaj imale američke ekspedicijske snage, a za njemačke podmornice pobrinule su se mornaričke snage. Vojska je istjerala protivnike prema svojim granicama da bi u studenome iste godine rat bio gotov. U vrijeme završetka rata proizvodnja je dosegla svoj maksimum zahvaljujući učinkovitom i reguliranom gospodarstvu. Amerikanci su eksperimentirali s planskom ekonomijom za potrebe rata, što se u konačnici i isplatilo.²⁰

Sukobljavanja koja su potrajala čak četiri godine nisu samo poremetila europski način života, već su odgovorna za dva važna događaja koja su slijedila: revolucije u Rusiji i Drugi svjetski rat.²¹ Iako je teško reći koliko je stanovništvo u Rusiji znalo o prvom svjetskom ratu, oni su čvrsto vjerovali da se radi o predznaku revolucije.²² Moć i snagu koje je nekoć ovo carstvo imalo, nestajalo je uoči Prvog svjetskog rata. Niti sam narod nije imao povjerenja prema caru ako se uzme u obzir koliko su seljaci,

¹⁷ Schlieffenov plan je bio strateški plan čija je zamisao bila da se zarobi veliki dio francuske vojske kako bi se Francuska potom predala.

¹⁸ Best, 26-27.

¹⁹ Zinn, Howard, Narodna povijest SAD-a, Zagreb: V.B.Z. d.o.o, 2012, 395- 399.

²⁰ Sellers, Charles, May, Henry, McMillen, Neil, Povijest Sjedinjenih Američkih Država, Zagreb: Barbat, 1996.,288-289.

²¹ Best, 27.

²² Dukovski, 191.

radnici i vojnici bili potlačeni.²³ Car Nikola II. abdicirao je u ožujku 1917., nakon čega su uspostavljene dvije vlasti: ruska Privremena vlast i Petrogradski sovjet²⁴. Unutar Ruske socijaldemokratske radničke partije Vladimir Lenjin je 1903. vodio frakciju Boljševika, da bi kroz nekoliko godina to postala stranka koja će 1917. provesti oktobarsku revoluciju.²⁵

Da bi uopće došlo do revolucije carska je Rusija prvo morala proći kroz socijalnu transformaciju. Već je tijekom 1860-ih postojala snažna opozicija vlasti, unatoč tome što je njihovo djelovanje bilo zabranjeno. Od tada pa na dalje njihov glas postajao je sve čvršći, a zalagali su se prije svega za agrarni socijalizam.²⁶ Krajem 19. st. zemlju je zahvatio nagli porast industrijalizacije, te se zbog kapitalizma društvo počelo socijalno dijeliti na dvije grupe: proletarijat i buržoaziju. Sve veći broj ljudi htio je sudjelovati u politici, što je dovelo do rasta opozicije. Zbog niza reformi Aleksandra II. Rusija je mogla svjedočiti sve većem broju odvjetnika, doktora, veterinara, učitelja i drugih profesionalnih skupina. Sve nezadovoljne grupe ljudi, bilo da se radilo o intelektualcima, radnicima ili seljacima, htjele su da se njihov glas čuje.²⁷ Mnogi među njima vidjeli su carstvo kao nešto sramotno čega se trebaju odreći. Narod su o novostima obavještavali novinari i kreativni pisci koji su nakon 1905. imali veću razinu slobode. Konzervativne novine, na koje je stanovništvo bilo naviknuto, nisu više bile jedini glas koji je dopirao do ljudi. Bilo da se radilo o radikalno desnim ili radikalno lijevim stajalištima, opcija je bilo mnogo.²⁸ Postupno je dolazilo do radikalizacije među opozicijom te su se organizirali u stranke. Početkom 20. st. radikalci su osnovali dvije važne stranke, Rusku socijaldemokratsku radničku partiju i Socijalističku revolucionarnu partiju. Nakon što je Lenjin osnovao svoju stranku Boljševika, bilo je jasno kako je njegova vizija čvrsto temeljena na želji da bude okružen profesionalnim revolucionarima. Događaj zapamćen kao „Krvava nedjelja“ odvio se 22. siječnja 1905. kada je tijekom demonstracije ubijeno oko 130 radnika. Tijekom ljeta organizirali su se brojni štrajkovi, pobune seljaka te također revolucionarni pokreti započeti od strane nacionalnih manjina. Iste je godine Nikola II. osnovao Dumu, savjetodavno tijelo koje nije uspjelo smiriti tenzije među masama ljudi. Nakon što je car kapitulirao i pretvorio

²³ Service, 12.

²⁴ Radničko vijeće.

²⁵ Best, 27.

²⁶ Service, 17.

²⁷ Riasanovsky, Nicholas V., *A History of Russia*, Oxford University Press, 1999, 371-373.

²⁸ Service, 18.

Rusiju u ustavnu monarhiju i dalje je mogao računati na otpor koji su mu pružali radikalci. Inspirirani štrajkovima, radnici u Sankt Peterburgu organizirali su Sovjet, odnosno radničko vijeće.²⁹

Veljačka revolucija koja je trajala od 8. do 11. ožujka 1917. dogodila se iznenadno. Rezervne snage bataljuna poslani su da potisnu pobunjenike u Sankt Petersburgu, odnosno sada već Petrogradu, no drugih trupa koje bi mogle pomoći nije bilo u gradu. Jednom kada je car preuzeo zapovjedništvo nad vojskom tijekom prvog svjetskog rata, vlast se raspala a građani Petrograda tražili su od Dume da preuzme ovlasti. Članovi Dume osnovali su Privremenu vlast, dok je s druge strane Nikola abdicirao. Time je uskoro dugoj vladavini obitelji Romanov došao kraj.³⁰ U Rusiji nije postojao snažan nacionalizam, već su mnogi bili motivirani onim ključnim riječima koje su značili nešto za njihov svakodnevni život. Takvo što su prije svega bili „radnička uprava, zemlja, kruh, mir i sloboda“. Radnika koji su bili zaposleni u tvornicama bilo je mnogo, a upravo su oni svoje nezadovoljstvo dosadašnjim načinom života pretvorili u organizirano djelovanje u formiranju nove vrste uprave.³¹ Privremena je vlast dobro prihvaćena od strane drugih zemalja, uključujući i Sjedinjene Američke Države te drugih zapadnih demokratskih sila. No podrška koju su dobivali sa svih strana nije bila dovoljna da ostvare sve svoje namjere u Rusiji, jer je u Dumi uspostavljen Petrogradski Sovjet. Kakvu god odluku da bi vlada donijela, morala je biti u suradnji sa Sovjetom. Privremena vlast je bila kratkog vijeka, a njezino upravljanje zemljom potrajalo je otprilike osam mjeseci. Lošu situaciju u Rusiji iskoristio je Lenjin koji je organizirao novu, oktobarsku revoluciju. U studenom 1917. Crvene garde okupirale su najvažnije točke u glavnom gradu, a dan poslije je boljševička vojska upala u Zimski dvorac. Sam dvorac je bio loše obranjen i nije predstavljao problem za revolucionare pa su članovi Privremene vlasti brzo pronađeni i potom također uhićeni. To je bio kraj jedne vlasti i početak druge: Sovjeti su uspostavili svoju upravu u Petrogradu u Rusiji.³² Novoformirana vlast s Lenjinom na čelu zalagala se za nekoliko ključnih točaka. Tražili su da se okonča rat i da radnici diljem Europe organiziraju svoje socijalističke uprave. Neke od reformi koje su najavljene bilo je predati zemlju seljacima, dati radnicima

²⁹ Riasanovsky, 373-374.

³⁰ Isto, 374.

³¹ Service, 45-46.

³² Riasanovsky, 414-419.

upravu nad tvornicama te pravo nacionalnog samoodređenja i odcjepljenja za ne ruske građane.³³

Prije nego se odvila oktobarska revolucija, dok su još postojale dvije vlade, obje su strane htjele pronaći način kako uspostaviti mir dok je još trajao rat u Europi. U konačnici boljševici su u prosincu 1917. potpisali primirje. Amerikanci su Centralnim silama objavili rat iste godine u travnju. Do 1919. SAD je na europski kontinent poslao oko dva milijuna svojih trupa. Amerikanci su osim vojske poslali i potrebna sredstva te nudili novac u zajam zemljama članicama Antante što je potaknulo pitanje o mogućem utjecaju američke dominacije. Prisustvo dodatnih trupa motiviralo je Centralne sile da zatraže primirje, čime je rat 11. studenog konačno priveden kraju.³⁴ Wilsonova ideološka razmišljanja vodila su ga k strahovima od socijalizma i anti-individualizma, uvjerenja za koja je smatrao da bi mogla naći svoj put prema Sjedinjenim Državama.³⁵ Ovaj je predsjednik vjerovao da SAD mora stvoriti međunarodni poredak kako ne bi dolazilo do rata između većih sila.³⁶ Dok je u Rusiji trajao građanski rat kako bi boljševici mogli zadržati svoju vlast, američki je predsjednik bio i više nego voljan pronaći način kako da komunisti izgube utjecaj. Zbog toga je Velikoj Britaniji i Francuskoj posudio novac za opskrbljivanje kontrarevolucionarne i vojnopolitičke organizacije „bijela garda“. Saznavši 1918. za čehoslovačke vojnike koji su se uputili prema Vladivostoku da se bore na strani Antante, Willson je iskoristio tu priliku da intervenira u Rusiji. Do njega je stigla informacija da su Česi napadnuti, čime prisustvo američkih snaga nije kršilo niti jednu od svojih 14 točaka.³⁷ Američki se predsjednik nadao da će kombinacija Čeha i američke vojske u Sibiru potaknuti Sovjete da organiziraju pokrete otpora protiv boljševika. No na njegovo razočaranje, druge članice Antante nisu dijelile njegova razmišljanja: Japan je imao ekspanzionističke interese u Sibiru, a Britanci i Francuzi nisu vidjeli problem u tome da oružjem uklone boljševike s vlasti. Da bi situacija za SAD bila još gora, vođa bijele garde, general Aleksandar Kolčak, vladao je Sibirom samo jedno kraće vrijeme. Tada je odlučeno da se američke trupe trebaju vratiti u Sjedinjene Države.³⁸

³³ Service, 62.

³⁴ Best, 27-38.

³⁵ Hapner, Shane, „Woodrow Wilson's Ideological War: American Intervention in Russia, 1918-1919“, Best Integrated Writing, 2, 2015, 2-8.

³⁶ Westad, 16.

³⁷ Hapner, 4-8.

³⁸ Isto, 8-14.

1.2. Početak i eskalacija rivalstva

Odnos između Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza neprestano se mijenjao ovisno o izazovima s kojima su se ove dvije zemlje suočavale. Jačanjem Njemačke i pojavom Adolfa Hitlera na vlasti, Amerikanci i Sovjeti našli su se u novoj, jedinstvenoj prilici da zajedničkim snagama zaustave ovu prijetnju. Koliko god ih je to zbližilo, toliko ih je i podjela Njemačke nakon drugog svjetskog rata razdvojila. Samo dvije godine poslije, točnije 1947., Amerikanci će uvesti planove protiv širenja komunizma i za obnovu poslijeratne Europe. Ovim su činom sličnosti zaboravljene, a razlike između SAD-a i SSSR-a pretvorene u jasan početak rivalstva tijekom Hladnoga rata.

Europa je tijekom 1920-ih godina još uvijek osjećala posljedice Prvog svjetskog rata, a velesile koje su do tada postojale morale su prihvatiti Sjedinjene Američke Države kao sebi ravne. Ovo desetljeće obilježeno je dolarskim zajmovima pomoću kojih su Europljani plaćali dugove i reparacije. Za njih još je veći problem bilo američko licemjerje: SAD je očekivao od starog kontinenta da otvori svoje tržište za američke proizvode, dok oni sami nisu činili isto već su pružali zaštitu svojim proizvođačima. Visoke carine koje je nametnula američka vlast su za posljedicu smanjile opseg svjetske trgovine. Zbog novonastale situacije sva je pažnja bila usmjerena na Sjedinjene Države, pošto su njihova trgovina, krediti i strana ulaganja bili temeljni da bi svjetska ekonomija mogla funkcionirati. Američki predsjednik Herbert Hoover je, vođen svojim ekonomskim nacionalizmom, povišio carinske zapreke na više-manje sve stavke koje su stigle na američka tržišta. To se dogodilo upravo kada su se Europljani najviše nadali zaraditi dolare izvozom robe u SAD. Nastalo je nepovjerenje prema ekonomskoj situaciji: zajmodavci su tražili da im se povрати vrijednost zajmova, a zajmoprimci nisu imali potreban novac. Slijedila je propast banki.³⁹ Sjedinjene Države postale su glavna sila kad je u pitanju ekonomska globalizacija. Upravo zato su tijekom 1920-ih i 30-ih bili daleko od politike izolacionizma. Ključnu ekonomsku moć ostvarili su u nekim regijama trećeg svijeta, kao što je to bila Latinska Amerika.⁴⁰

Godine 1932. Amerikanci su izabrali novog predsjednika koji će provesti najduže vremena u Bijeloj kući, F. D. Roosevelta. Sljedeće je godine tijekom ožujka

³⁹ Best, 156-157.

⁴⁰ Westad, 19.

ustanovljeno da oko 13 milijuna ljudi nema posao. Roosevelt je proveo tzv. „*New deal*“ pomoću kojeg je htio ostvariti oporavak poduzeća i poljoprivrede, pomoći siromašnima i svima kojima prijeti gubitak farmi ili domova. Tri godine kasnije uslijedile su nove reforme među kojima su bile socijalno osiguranje, veći porezi na imućne i mjere za olakšavanje rada za nezaposlene. Kada je u pitanju vanjska politika, američki je predsjednik pretvorio Monroeovu doktrinu u politiku „dobrog susjeda“ te obećao zajedničko djelovanje protiv agresora. Sjedinjene Države nije htio uvlačiti u rat pa je proveo zakon o neutralnosti, no bio je spreman pomoći državama koje su se našle pod okupacijom.⁴¹ Pod Rooseveltom uspostavom punih diplomatskih odnosa 1933. popravljeni su odnosi sa Sovjetskim Savezom. Amerika je posljednja velika sila koja je tako nešto napravila.⁴² Iako je bilo onih koji su kritizirali predsjednikov pristup prema Sovjetima, on je bio uvjeren da njegova država može imati pozitivan utjecaj na SSSR. Pobjeda u Drugom svjetskom ratu postala je i pobjeda američkog načina života što je uvjerilo Roosevelta da svaka zemlja, bila saveznik ili neprijatelj, treba biti nalik SAD-u.⁴³ Unatoč njegovim reformama, 1938. je i dalje bilo oko 10 milijuna nezaposlenih Amerikanaca. Ekonomska kriza nije bila gotova, a stanje se oko toga poboljšalo tek kada je krenula mobilizacija za novi rat.⁴⁴

U Njemačkoj se na vlast postupno uspinjala Nationalsocijalistička njemačka radnička stranka, a već u siječnju 1933. vođa stranke, Adolf Hitler, proglašen je kancelarom. Godinu poslije, postao je predsjednikom. Njegova se politika zasnivala na socijaldarvinizmu, radikalnom nacionalizmu i anti-semitizmu, a svoj je nacistički program objasnio u knjizi *Mein Kampf*. Dva najvažnija koncepta kojih se držao su superiornost bijele rase i osvojenje što većeg broja teritorija. Kako bi uspio u svojim planovima bilo je važno da osvoji europski dio Rusije, te naposljetku vodi bitku protiv Sjedinjenih Država, kako bi zavladao svijetom. Prijetnju je osim nacističkog režima predstavljao i fašizam kojeg je u Italiji provodio Benito Mussolini. Mussolini je htio zauzeti čitavi Mediteran i osnovati novo Rimsko carstvo. Za spas od novih prijetnja neki su se Europljani nadali odgovorima iz Amerike ili Sovjetskog Saveza. S jedne strane, Britanci su očekivali da će Amerikanci pomoći zaustaviti moguće prijetnje u

⁴¹ „Franklin D. Roosevelt“, The White House, <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/franklin-d-roosevelt/>, 09. 3. 2021.

⁴² „The United States, the Soviet Union, and the End of World War II“, U.S. Department of State, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/46345.htm>, 09. 3. 2021.

⁴³ Westad, 21.

⁴⁴ Sellers, May, McMillen, 325.

Europi i na Pacifiku, dok su Francuzi s druge strane željeli savez sa Sovjetima kako bi putem zračnih snaga osiguravali mir. No ipak, bilo je tu mnogo skepse jer su se podjednako bojali kako američkog kapitalizma, tako i sovjetskog komunizma.⁴⁵

U SAD-u donesene su zakonske mjere o neutralnosti između 1935 i 1937. godine. Njima se nastojalo izbjeći probleme kakve je prema mišljenju Amerikanaca donio Prvi svjetski rat.⁴⁶ Sve do 1940. nije postojalo naznaka da su Amerikanci namjeravali spasiti Europu jer su fokus usmjerili na vlastite probleme. Godine 1939., kada se rat činio neizbježnim, Amerikanci su se počeli okretati prema operativnoj politici po kojoj bi zastrašivanjem pokušali doći do željenih rezultata, oslanjajući se na saveznike i zračne snage. S druge strane, Sovjeti su se činili željni pažnje Europljana pa su se 1934. priključili Ligi naroda. Godinu poslije komunistima u zapadnoj Europi naređeno je da osnuju koaliciju s demokratskim strankama da bi se zajedničkim snagama borili protiv fašizma. Ruska ekonomija oštećena je ratom, revolucijom i vojnim intervencijama, a preobrazba svijeta kakvu je Lenjin zamišljao nakon radničke revolucije se nije ostvarila. Rusija se morala stoga pobrinuti da svoju viziju socijalizma ostvari vlastitim resursima i da se zemlja industrijalizira. Potkraj 1920-ih vođa Sovjetskog Saveza postao je Josif Staljin koji je imao namjeru provesti unutarnju revoluciju koja bi se potom onda ostvarila i van zemlje.⁴⁷

Godine 1928. proveden je petogodišnji plan industrijalizacije, a uslijedila je i prisilna poljoprivredna kolektivizacija, uz suzbijanje navodnih klasnih neprijatelja unutar Sovjetskog Saveza. Po sovjetskoj ideologiji, kriza koja će nastati u kapitalističkim zemljama ujedinjit će te države protiv socijalizma. Zbog ovakvih su uvjerenja Staljinovi nasljednici nastojali činiti sve što je u njihovoj moći da zaustave stvaranje anti-sovjetske koalicije i da se pripreme za nadolazeće bitke. Par godina nakon što je petogodišnji plan proveden u djelo ostvaren je veliki napredak u opremanju Crvene armije boljim oružjima i stvaranjem ekonomije koja će omogućiti ulazak u rat.⁴⁸ Velika gospodarska kriza u zapadnim zemljama zainteresirala je vlasti da trguju sa SSSR-om. Stoga su se uvozili najmoderniji strojevi, najviše iz Sjedinjenih

⁴⁵ Best, 158-172.

⁴⁶ Sellers, May, McMillen, 331.

⁴⁷ Best, 173-174.

⁴⁸ Best, 173-175.

Država i Njemačke. Uz to, potpisani su i ugovori kojima su se velike strane firme obvezale pomoći u izgradnji novih sovjetskih poduzeća.⁴⁹

Iako je Hitler potiskivao njemačke komuniste, među Sovjetima je postojala nada u moguć suživot s nacistima. Takvo što ipak nije bilo izvedivo jer se Hitler vidio kao spasitelj Europe od komunizma. Uz to, nastanak antikominternskog pakta između Njemačke, Japana i Italije protiv SSSR-a dalo je Sovjetima dodatan razlog za brigu. Suradnja sa Sovjetskim Savezom postala je zapadnim zemljama manje privlačna kada je u razdoblju od 1937. do 1938. provedena kampanja Velike čistke. Zbog nje su stradali ljudi različitih statusa, uključujući i vodstvo Crvene armije što je uzdrimalo vojsku. Odbojnost prema Sovjetima, bilo zbog ideoloških razloga ili terora provedenim nad vlastitim građanima, potrajala je sve do ljeta 1939. kada se rat činio toliko blizu da odjednom nitko nije htio ostati bez jedne od najmoćnijih sila na svojoj strani. Sovjetima se pokušala približiti Francuska, Velika Britanija, ali i Njemačka. Staljin je stoga morao odlučiti želi li sklopiti dogovor s Hitlerom kako bi Rusija bila izolirana između kapitalističkog sukoba ili pristupiti trostrukom savezu s Parizom i Londonom i ponovno se naći u ratu. Odluka je pala sovjetsko-njemačkim ugovorom o nenapadanju, sklopljenim dana 23. kolovoza.⁵⁰ Staljinovo odugovlačenje da izabere stranu svakako je povećalo nestabilnost na starom kontinentu i tako smanjilo šanse da ne izbije rat u Europi. Tijekom 1939. SSSR je imao dva milijuna oružanih snaga, a početkom 1941. taj je broj narastao na pet milijuna. U tvorničkoj proizvodnji oružja također je došlo do skoka, pa su tako Sovjeti imali 700 vojnih topova, 1 tisuće topova i minobacača te 100 tisuća pušaka.⁵¹

Drugi svjetski rat započeo je 1. rujna 1939. kada je Njemačka napala Poljsku. Kako bi odvratili Amerikance od ulaska u rat, Japan, Italija i Njemačka potpisale su Trojni pakt.⁵² Bitka između Rusije i nacističke Njemačke, poznata kao Operacija Barbarosa, započela je 22. lipnja 1941., a konačna pobjeda za Rusiju dogodila se 31. siječnja 1943. godine.⁵³ Samo dva dana nakon operacije Barbadosa, Japan je napao američku luku Pearl Harbor na Havajima. Na dan 7. prosinca 1941. japanski zrakoplov potopio je šest američkih bojnih brodova. Oštećena su još dva bojna broda, uništena

⁴⁹ Service, 177.

⁵⁰ Best, 175.

⁵¹ Service, 254-255.

⁵² Best, 183-194.

⁵³ Service, 293.

292 ratna zrakoplova i ubijeno preko dvije tisuće ljudi. Ono što je donijelo odlučujuću pobjedu SAD-u dvije su atomske bombe koje su dana 6. i 8. kolovoza uništile gradove Hiroshimu i Nagasaki. Nakon što su Sjedinjene Države i Sovjetski Savez odgovorile na prijetnje članica Trojnog pakta, japanski je car zatražio mir. Kroz ljeto 1943. Savezničke snage izvele su zračne napade nad Italijom te je iste godine uhićen Mussolini. Zahvaljujući suradnji Amerike sa Sovjetskim Savezom, ostvaren je veliki napredak u suzbijanju njemačkih snaga.⁵⁴

Ubrzo nakon Hitlerovog napada na Rusiju, SAD je kroz Zakon o zajmu i najmu (eng. *Lend Lease*) pružao Sovjetima dodatnu pomoć. Moskvu je dočekalo oko 11 milijardi dolara ratnog materijala.⁵⁵ Sovjetske i savezničke snage napredovale su prema Berlinu koji je poražen 8. svibnja 1945. godine. Rat je u Europi bio gotov. No unatoč tome što je odnos između Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza dokazao kako je moguće ujediniti se oko zajedničkog neprijatelja, završetak jednog problema vodio je prema novome, a to je bio Hladni rat.⁵⁶

Kraj Drugog svjetskog rata označio je i završetak saveza između istoka i zapada, tj. ponajviše između Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država. Pobjeda protiv Njemačke i njezinih partnera bila je vrhunac suradnje Washingtona i Moskve; čvršći odnos nije bilo moguće ostvariti zbog različitosti u mentalitetu i ideologiji. Američko bombardiranje dvaju japanskih gradova pretvorilo je ovu kapitalističku silu novog kontinenta u najjaču državu na svijetu koja je bila spremna obraniti svoju zemlju svim dostupnim sredstvima. Rusija je stoga znala da bi SAD i njima mogao nanijeti jednaku štetu. Staljin je, kako bi sustigao svoje američke suparnike, odlučio staviti razvoj vojne tehnologije na prvo mjesto. U prilog mu je išla ogromna vojska koja mu je bila na raspolaganju, okupirana područja u centralnoj i istočnoj Europi te komunistički saveznici rasprostranjeni po cijelom svijetu. Pred sovjetskim je vođom stajao veliki zadatak budući da je u ratu nastradalo najmanje 25 milijuna njegovih sugrađana, a industrija je pretrpjela brojne štete. Ubrzo je pokrenut petogodišnji plan s vrlo zahtjevnim zadacima za tešku industriju, ali vrlo malo utjehe za ljude koji su se tek

⁵⁴ Best, 196-199.

⁵⁵ „Revelations from the Russian Archives“, Library of Congress, <https://www.loc.gov/exhibits/archives/sovi.html>, 17. 3. 2021.

⁵⁶ „The United States, the Soviet Union, and the End of World War II“, U.S. Department of State, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/46345.htm>, 17. 3. 2021.

počeli oporavljati od rata.⁵⁷ Za mnoge je nakon rata slijedila deportacija na bazi nacionalnosti, smatrajući kako su se divili Nijemcima ili surađivali s njima. Ovoga puta deportacija je značila progon. Također, broj ljudi u koncentracijskim logovima popeo se na preko dva milijuna.⁵⁸

Suradnja između SAD-a i Sovjetskog Saveza bila je moguća zahvaljujući F. D. Rooseveltu koji nije skrivao želju da održi dobar odnos s Moskvom. Staljin se također nije trudio narušiti ono što je gradio sa Sjedinjenim Državama, pa nije iskazao neslaganje oko pitanja svjetske organizacije kao npr. kada su u pitanju bili Ujedinjeni narodi. Dok se god SAD nije miješao oko europske politike i dok je pokazivao neku razinu prijateljstva prema Rusiji, sovjetski je vođa bio spreman ograničiti potporu europskim komunistima kako ne bi uzburkao američke saveznike. No situacija se promijenila kada je Roosevelt umro i na njegovo mjesto, u travnju 1945., stupio Harry S. Truman.⁵⁹ Zapadna je Europa nakon rata izgubila svoju moć, Francuska i Engleska su izgubile utjecaj kakav su nekoć imale. Jedina preostala svjetska sila bio je SAD. Iako nedovoljno pripremljen, pokazao se kao odlučan i radišan predsjednik.⁶⁰ Truman je bombardirao Japan, a Staljin je širio svoj utjecaj u Europi. Odnos je najednom postao mnogo napetiji, posebice uzeći u obzir Trumanov temperament i njegov anti-komunistički stav. Godine 1947. SAD je preuzeo britansku ulogu nadziranja istočnog Mediterana kako bi udaljilo Ruse od tog područja. Plan poznat kao Trumanova doktrina je značio da su Grčka i Turska došle pod američki utjecaj. Sljedeća važna stavka bio je Marshallov plan koji je služio za sprječavanje gospodarskog kolapsa Europe kako se ovaj stari kontinent ne bi našao u rukama Sovjeta i njihove komunističke ideologije. Iako je novac ponuđen i SSSR-u, Staljin je odbio. Ovime je došlo do razdvojenog razvoja zapadne i istočne Europe.⁶¹ Ipak, može ga se smatrati najvećim uspjehom SAD-a nakon rata. Njime je jačao zapadnoeuropski kapitalizam te je došlo do povećanja američkog izvoznog tržišta. To je imalo veliko značenje za njihove strateške i ekonomske interese.⁶²

⁵⁷ Calvocoressi, Peter, *World Politics since 1945*, Routledge, 2008, 5-6.

⁵⁸ Weiner, Amir, „In the Long Shadow of War: The Second World War and the Soviet and Post-Soviet World“, *Diplomatic History*, 25, 2001, 444-445.

⁵⁹ Calvocoressi, 6-13.

⁶⁰ Sellers, May, McMillen, 353-354.

⁶¹ Calvocoressi, 10-13.

⁶² Sellers, May, McMillen, 358.

Nakon Drugog svjetskog rata, Njemačku su saveznici podijelili u četiri zone: američku, britansku, francusku i sovjetsku. Zapadne sile ubrzo su svoje zone pretvorile u jednu. Rusija se držala svog djela Njemačke i prisvojila si dio Berlina, također podijeljenog na zone. Kako bi zaustavio utjecaj koji su zapadne sile imale nad Njemačkom, Staljin je poslao vojsku da prereže putne, željezničke i vodene puteve pomoću kojih su Zapadnjaci komunicirali s Berlinom. Ipak, zapadne su sile nadmudrile Staljina prenoseći zračnim snagama, od srpnja 1947. do svibnja 1948., hranu, gorivo i ostale namirnice u zapadni Berlin. U rujnu 1949. Saveznici su stvorili Saveznu Republiku Njemačku, a kao odgovor na to, istočna je zona 1954. postala Njemačka Demokratska Republika.⁶³ Za vrijeme Berlinske blokade, u travnju 1949., od 12 zemalja osnovan je Sjevernoatlantski savez (NATO). Zapadna Europa je zatražila zaštitu Amerikanaca, čime je SAD prekinuo svoju tradiciju izbjegavanja savezništva.⁶⁴ Napad na europske zemlje članice i na zemlje Sjeverne Amerike smatrao se napadom na sve države koje su se obvezale da će se držati ovog dogovora. Nuklearna bomba pružala je Amerikancima osjećaj nadmoći, no nisu niti Rusi bili bezopasni. Sovjetska vlast odlučila je kako neće provesti demobilizaciju, pa su stoga bili nadmoćni kad je u pitanju kopnena vojska. Sedam godina nakon stvaranja NATO-a, Sovjetski Savez je pod vodstvom novog vođe, Nikite Hruščova, pokrenuo savez komunističkih zemalja istočne Europe kojeg su nazvali Varšavski pakt.⁶⁵

Sjedinjene Države 60-e godine dočekale su pojavom intelektualnog, mladog predsjednika koji im je unio nadu za novo desetljeće, Johna F. Kennedyja. Novi predsjednik ubrzo je imao priliku iskusiti sovjetsku provokaciju kada je u kolovozu 1961. podignut berlinski zid. Gradnja zida potaknuta je zbog velikog broja emigracija u Saveznu Republiku Njemačku, stoga je Hruščov dao pristanak da se onemogući prelazak iz istočnog u zapadni sektor u Berlinu. No ovo nije bilo dovoljno za Sovjete, koji su htjeli saznati koliko toga mogu učiniti prije nego li SAD reagira. Stoga nije previše iznenađujuće da se Hruščov odlučio za Kubu kako bi proveo svoje nove planove. Kennedy je od svojeg prethodnika naslijedio problem vezan uz ovu otočnu zemlju kojom je vladao Fidel Castro.⁶⁶ Kuba se tada počela mijenjati te više politika dobro susjeda nije djelovala. Castro je proveo konfiskaciju zemlje koja se nalazila u

⁶³ Calvocoressi, 13-20.

⁶⁴ Sellers, May, McMillen, 359.

⁶⁵ Calvocoressi, 18-24 .

⁶⁶ Isto, 27.

vlasništvu američkih tvrtki. Kubanski se predsjednik približio SSSR-u zbog istih ideoloških pogleda, a Sovjeti su htjeli iskoristiti priliku da pomognu drugoj komunističkoj zemlji koja se nalazila toliko blizu Sjedinjenih Država. Kennedy nije podržavao Castrov režim, zbog čega su izrađivani planovi za američku intervenciju na Kubi. Prvi takav pokušaj dogodio se 1961. i ostao je zapamćen kao neuspješna invazija u Zaljevu svinja. Cilj je bio potaknuti ustanak protiv kubanskog predsjednika, do čega nije došlo zbog Castrove popularnosti. Tako je unutar tri dana njegova vojska porazila američke.⁶⁷

Još jedan događaj kojim su Amerikanci uznemirili Sovjete dogodio se u Turskoj, kada je odlučeno da će se u zemlju poslati nuklearne rakete. Zbog toga je nastao dogovor između sovjetskog i kubanskog predsjednika da se razradi tajni plan kojim bi se rakete uputile na Kubu. U ljeto 1962. započeta je gradnja kubanske raketne stanice koju je nakon mjesec dana zamijetio američki špijunski avion. Kennedy je pred javnošću zaniijekao postojanje bilo kakve značajne ofenzive na Kubi, čime je poslao poruku kako se raketna stanica ne smije izgraditi. No Sovjeti se toga nisu pridržavali već se gradnja nastavila, da bi potom iz SSSR-a na Kubu slali podmornice natovarene nuklearnim torpedima. To nije dugo potrajalo, jer se tri tjedna poslije Kennedy odlučio za pomorsku blokadu Kube čime niti jedan brod ne bi mogao pristizati niti napuštati ovu zemlju. Sovjetski vođa proglasio je blokadu činom agresije, pa su tako brodovi nastavili na svom putu a gradnja raketne stanice nije zaustavljena. Kada su podmornice stigle na otok, imale su naredbu štiti nadolazeće brodove. Najvažnija zapovijed je bila ta da, ako to bude potrebno, podmornice lansiraju svoja torpeda bez da prije toga zatraže odobrenje Moskve. Nije bilo veze između podmornica i SSSR-a, pa su zapovjednici brodova debatirali oko lansiranja torpeda i odlučili ništa ne učiniti što je spasilo svijet od sigurnog nuklearnog rata. Sovjeti su nastavili u tajnosti sa slanjem raketa na Kubu, dajući sovjetskim terenskim zapovjednicima dopuštenje da ih lansiraju ukoliko budu smatrali da je tako najbolje. No ipak, na iznenađenje Amerikanaca, Sovjetski Savez bio je spreman na razgovor. Iako pregovori nisu tekli glatko zbog zahtjeva obiju strana i zbog uništenja američkog izviđačkog aviona, sklopljen je dogovor. Kennedy je odobrio povlačenje raketa iz Turske, a Hruščov je

⁶⁷ Zinn, 480-481.

28. listopada dao javno priopćenje u kojem je najavio kako će demontirati sovjetske rakete te ih potom ukloniti s Kube.⁶⁸

Prvi svjetski rat potaknuo je revolucije u Rusiji i Drugi svjetski rat. Diplomatski gledano, boljševici su američku intervenciju vidjeli kao kapitalistički pokušaj uništenja socijalizma, što je pridonijelo nepovjerenju Rusa prema svojim zapadnim suparnicima kasnije za vrijeme Hladnog rata. Situacija koja se razvijala na Kubi bio je drugi okršaj između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Prvi se dogodio 16 godina prije, kada su se ove dvije sile susrele u Berlinu. Rusi su se htjeli osjećati jednako SAD-u, zbog čega se sovjetski vođa odlučio za tako drastične mjere. No Amerikanci ne bi nikada dopustili da se nuklearna oružja izrađuju u zemlji koja se nalazi toliko blizu njihove, pa je tako sovjetski plan od početka bio osuđen na propast. Unatoč tome što je nuklearna bomba imala veliki značaj, postojao je niz drugih tehnoloških inovacija. Na važnosti su dobili objekti koji su se počeli slati u svemir, čiji su prvi primjer bili umjetni sateliti.⁶⁹ Ovaj novi oblik natjecanja između SAD-a i SSSR-a poznat je kao svemirska utrka, za vrijeme koje su obje zemlje provodile svoj svemirski program.

⁶⁸ „The Cuban Missile Crisis“, Outrider, <https://outrider.org/nuclear-weapons/articles/cuban-missile-crisis/>, 31. 03. 2021.

⁶⁹ Calvocoressi, 30.

2. SOVJETSKI SVEMIRSKI PROGRAM

U carskoj je Rusiji fascinacija svemirskim temama postojala već krajem 19. stoljeća, posebice kada su se počele uvoditi znanstvenofantastična djela zapadnih autora poput Jules Vernea i H. G. Wellsa. Nakon boljševičke revolucije interes je dodatno porastao zahvaljujući ruskom znanstveniku Konstantinu Ciolkovskom, koji je poslužio kao inspiracija mladim generacijama aktivista.⁷⁰ Ovaj ruski znanstvenik je pod utjecajem ratnih iskustava vjerovao da se ljudska rasa mora pripremiti u tehnološkom smislu kako bi jednog dana napustila Sunčev sustav koji će se u konačnici urušiti. Nove generacije koje su odrastale u revolucionarnoj Rusiji nisu imale ista životna iskustva kao one koje su još uvijek sa sobom nosile tragične slike iz proživljenih ratova, stoga je njihov doživljaj svemirskih tema bio drugačiji. Dok su starije generacije svemirski let doživljavale kao bijeg od nesreće kakvu je očekivala Zemlja, one mlađe su sanjale nadahnute pozitivnom vizijom budućnosti na planeti. Za njih tehnološki je napredak doživljen kao znak napretka znanosti. Neki od njih kasnije će postati vodeći dizajneri za sovjetski svemirski program, kao što su to Sergej Koroljov i Valentin Gluško.⁷¹

Nakon ranih 1930-ih i za vrijeme Drugog svjetskog rata sanjarenje o budućnosti naglo se prekinulo kada su se misli preusmjerile na vojsku i vojne rakete. Svoja napredna znanja o raketama stručnjaci su imali priliku iskazati kada je sovjetsko zapovjedništvo osnovalo poseban institut, odnosno projektni biro. Tako su konačno dobili profesionalno priznanje i institucionalizaciju. Iako je izgledalo kao da je Sovjetski Savez posvećen razvoju raketa i uvažavanju mišljenja svojih inženjera, od 1937. do 1938., mnogi su iz vodstva i osoblja vojno-raketnog instituta pogubljeni ili uhićeni. Bilo je to u sklopu velike čistke kada je rijetko tko bio siguran u vojnim redovima. Inženjeri poput Koroljova i Gluškoa, koji kasnije postaju od iznimnog značenja, ratne su godine proveli kao uhićenici radeći na dizajnu zrakoplova.⁷²

U naselju Peenemünde na sjeveru Njemačke, grupa je inženjera, među kojima je važno napomenuti Wernhera von Brauna, osmislila balističku raketu V-2, poznatu

⁷⁰ Andrews, James, Siddiqi, Asif, "Introduction: Space Exploration in the Soviet Context", *Into the Cosmos: Space Exploration and Soviet Culture*, ur. Andrews, James, Siddiqi, Asif, University of Pittsburgh Press, 2011., 4.

⁷¹ Kojevnikov, Alexei, „The Cultural Spaces of the Soviet Cosmos“, *Into the Cosmos*, 16-18.

⁷² Isto, 19.

kao „osvetničko oružje“. Pri kraju rata njemačka je vojska sakrila važne dokumente vezane uz svoj projekt i tako otežala potražnju Sovjetskom Savezu. Jednom kada su se neki dijelovi rakete nalazili u Rusiji, izabrana je skupina talentiranih inženjera koja je analizirala njemački projektil. Operacije oporavka tijekom 1944. imale su za cilj stvaranje oružja vrlo sličnog V-2, čiju je korisnost u ratnim uvjetima ispitivala posebna grupa inženjera. Iako su zrakoplovni inženjeri prolazili kroz teške muke za vrijeme rata i Velike čistke, ta iskustva nisu uništila njihovu želju i sposobnost za radom. Upravo suprotno, oni su spremno dočekali poslijeratne izazove nakon što su oslobođeni iz zatočeništva kako bi radili ono što vole.⁷³

2.1. Prve poslijeratne godine

Drugi svjetski rat nanio je Sovjetskom Savezu veću štetu nego bilo kojoj drugoj državi. Broj mrtvih dosežao je brojke oko 27 milijuna, a industrijska infrastruktura dosegla je svoj limit. Ipak, u poslijeratnim godinama postojao je oblik patriotizma i osjećaja svrhe među mladim inženjerima. Unatoč kompleksnim osjećajima prema svojoj zemlji, zrakoplovni su inženjeri pronašli motivaciju da 1945. godine krenu sa svojim radom ispočetka.⁷⁴

Završetak rata značio je da su sve veće savezničke sile htjele za sebe istražiti njemačku vojničku tehnologiju. Raketni centri u gradovima Peenemünde i Nordhausen već su prije kraja rata postali prioriteti za obavještajne službe. Pet dana nakon Hitlerovog samoubojstva, sovjetske snage uputile su se bez većih problema u napušteni Peenemünde. Kada su kasnije stigli i u Nordhausen, pronašli su logoraše koji su pod prisilom pravili V-2 rakete. Sovjeti su u ovim gradovima očekivali pronaći detaljne informacije o njemačkom raketnom programu. Na njihovu žalost, Wernher von Braun, najmoćniji među inženjerima u Njemačkoj, predao se sa svojim suradnicima Amerikancima. U SAD su skupa s inženjerima stigli i dokumenti koje su Sovjeti priželjkivali.⁷⁵ Analiza raketne tehnologije pronađene u Njemačkoj dokazala je njezinu naprednost, ali je istovremeno pokazala koliko je u usporedbi loša sovjetska

⁷³ Siddiqi, Asif A, *Challenge To Apollo: the Soviet Union and the Space Race, 1945-1974*, Washington, D.C.: National Aeronautics and Space Administration, 2000, 18-22.

⁷⁴ Isto, 23.

⁷⁵ Isto, 24.

oprema.⁷⁶ Priložena fotografija prikazuje V-2 raketu prezentiranu u Pomorskom i povijesnom muzeju u gradu Rijeci.

Slika 1

Ostaci rakete V-2, privremena postava u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka iz 2017. godine (slikao: Dalibor Dukić)

Sovjeti su tajnim planom iz američke zone doveli Helmuta Grottrupa, von Braunovog zamjenika za sustave upravljanja i navigacije koji je postao odgovoran za razvoj vođenih projektila u SSSR-u.⁷⁷ Sovjeti su odlučili kako će oko sedam tisuća njemačkih stručnjaka biti prevezeno u Rusiju što je Staljin smatrao dijelom reparacije zbog posljedica rata. Neiskusni sovjetski inženjeri radili su pored Nijemaca i tako ujedno učili od njih. Nakon nekog vremena kada bi projekt bio gotov, ti bi isti sovjetski inženjeri prestali dolaziti i zamijenili bi ih novi, neiskusni Sovjeti.⁷⁸

Na lokaciji Kapustin Yar, nalazeći se oko 90 kilometara istočno od Volgograda, lansirana je prva V-2 raketa u listopadu 1947., gotovo godinu dana kasnije nego što je ova njemačka raketa lansirana u Sjedinjenim Državama. Rad na raketnoj tehnologiji

⁷⁶ Isto, 24-27.

⁷⁷ Cadbury, Deborah, *Space race: the epic battle between America and the Soviet Union for dominion of space* London: Harper Perennial, 2006, 71-92.

⁷⁸ Isto, 93-99.

od 1946. pokazao je koliko su Sovjeti napredovali u razumijevanju raketne tehnologije.⁷⁹

2.2. Umjetni sateliti

Godine 1953. započelo je novo razdoblje unutar Sovjetskog Saveza kada je umro Staljin. Daljnji planovi za raketni sektor bili su nepoznati sve dok se na čelu države nije pojavio Nikita Hruščov. Za razliku od ostalih kandidata koji su se nadali tituli vođe SSSR-a, Hruščov je bio najmanje upoznat s industrijom obrane što je skupa s njegovom željom za preuređenjem institucionalne strukture koju je oblikovao Staljin dovelo do velikih promjena u raketnom programu za vrijeme njegove vladavine.⁸⁰ Sovjeti su iste godine krenuli s razvojem svog prvog interkontinentalnog balističkog projektila. Godine 1956. Hruščov je odobrio Koroljovljevu molbu da testira ovaj projektil zajedno sa Sputnikom, tj. njegovim umjetnim satelitom. Tim inženjera odlučio se za jednostavan satelit koji bi mogao potvrditi mogućnost radio veze s orbite natrag na Zemlju.⁸¹ Koroljov je izabrao kuglasti oblik objekta te tvrdio kako satelit mora izgledati „pravilno“ pošto se radilo o simbolu ljudskog ulaska u svemir.⁸² Za lansirnu je stanicu izabran poligon Bajkonur, smješten u pustinji unutar Kazakhstana.⁸³ Sputnik je 4. listopada 1957. uspješno lansiran u svemir. Preko noći ovaj je umjetni satelit zadobio pažnju čitavog svijeta, kružeći oko Zemlje ostvario je ono što je samo dan prije još uvijek pripadalo znanstvenoj fantastici.⁸⁴ Utjecaj koji je ostvaren svemirskim dostignućima potaknuo je vlast da pokrene kampanju čiji je zadatak bio promoviranje tog entuzijazma. To je bio početak diskursa o istraživanju svemira popraćenog kulturnim slikama i poštalicama koje je poticala Moskva.⁸⁵

Let prvog umjetnog satelita nije ostao nezapažen u hrvatskim novinama. *Slobodna Dalmacija* posvetila je ovoj novosti donji dio svoje naslovne strane te ga prozvala „epohalnim naučnim dostignućem“. Komentari na let uglavnom su se

⁷⁹ Siddiqi, *Challenge To Apollo*, 53-77.

⁸⁰ Siddiqi, 119.

⁸¹ Kojevnikov, 20-21.

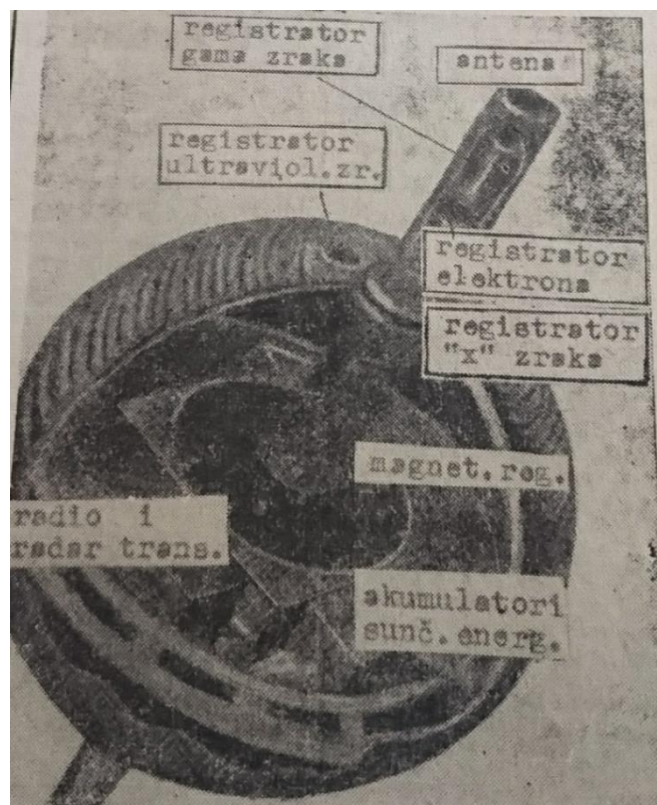
⁸² Gerovitch, Slava, „Why Are We Telling Lies? The Creation of Soviet Space History Myths“, *Russian Review*, 70, 2011, 470.

⁸³ Harvey, Brian, *The Rebirth of the Russian Space Program: 50 Years After Sputnik*, *New Frontiers*, New York: Springer, 2007, 208-209.

⁸⁴ Kojevnikov, 21.

⁸⁵ Gerovitch, Slava, *Soviet Space Mythologies: Public Images, Private Memories, and the Making of a Cultural Identity*, University of Pittsburgh Press, 2015, 10.

usmjerili na tehnički aspekt satelita, navodeći njegove karakteristike. Sputnika nazivaju samo riječima „umjetni satelit“. Može se primijetiti kako su novine neutralne oko svojih stajališta, no zato navode što strani mediji govore. Pažnju urednika najviše je odvušla reakcija Sjedinjenih Država, gdje je bilo različitih mišljenja vezanih uz lansiranje Sputnika. Tako je *Slobodna Dalmacija* obavijestila čitatelje o kritikama na račun američke vlade upućene od strane novina u New Yorku i Washingtonu. Mediji u SAD-u, prije svega *New York Herald Tribune*, kritizirali su vladu zbog poraza u utrci izbacivanja prvog satelita.⁸⁶ Praćenje novosti oko Sputnika nastavilo se i tijekom sljedećih dana, dodajući neke nove informacije o satelitu. Isto tako nastavljeno je prenošenje američkih komentara, pa je tako dan nakon prve objave o satelitu naslov *Slobodne Dalmacije* nosio izreku „To je trijumf čovjeka nad prostorom“, citirajući time *New York Herald Tribune*.⁸⁷ Skice dijelova satelita priložene su u novinama.

Slika 2
Presjek umjetnog Zemljinog satelita (*Slobodna Dalmacija*, 1957)

⁸⁶ „Izbačen prvi Zemljin umjetni satelit“, *Slobodna Dalmacija*, 07. 10. 1957., 1.

⁸⁷ „To je trijumf čovjeka nas prostorom“, *Slobodna Dalmacija*, 08. 10. 1957., 4.

U *Novom listu* prvi umjetni satelit također se našao u donjem djelu naslovne stranice. Pozornost je ponovno usmjerena na mišljenje Amerikanaca, a podnaslov je nosio naziv „Ovaj događaj izazvao veliku senzaciju u Washingtonu“. Veći dio članka na naslovnoj stranici zauzima slika o shematskom prikazu putanje Sputnika. Iako se radi o ogromnom dostignuću Sovjetskog Saveza, tekst je uglavnom fokusiran na SAD i njegovim nadolazećim programima. Tako čitatelji saznaju da Amerikanci već duže vrijeme rade na programu Vanguard i da su upravo njihovi stručnjaci „prije dvije godine došli na ideju o poduzimanju ovakvog eksperimenta“. Članak završava s optimističnim pogledom američkih znanstvenika da će tijekom sljedeće godine i njihov satelit imati sličan uspjeh.⁸⁸ Urednik *Glasa Istra* pri svom objašnjenju važnosti prvog satelita upozorio je i na opasnosti koje bi mogle uslijediti. Istaknutim velikim slovima ispisan je tekst „mir je neophodan svima“ koji zadobiva pozornost čitatelja. U članku napominje kako napredak tehnike može voditi i prema ratu koji bi nadmašio sve prijašnje ratove užasom koji bi mogao uslijediti. Podijelio je reakcije ljudi na dvije skupine: one koji vjeruju da je pobjeda na području svemirske znanosti vezana uz potrebu cijele ljudske zajednice da zajedno ulaže u ekonomiju, znanost i kulturu te one koji smatraju kako je ovo razlog za dodatnim naoružanjem da bi se drugu stranu dostiglo ili prestiglo.⁸⁹ Urednik je na ovaj način htio pokazati koliko je važno da se pokrenu razgovori o razoružavanju, te je situaciju vezanu uz Sputnik 1 iskoristio za poticaj na mir i suradnju.

Lansiranjem Sputnika nekoć osiromašen i slomljen Sovjetski Savez sada se činio nadmoćan dok su ljudi diljem svijeta promatrali kako postižu nešto nezamislivo. Nikita Hruščov pretvoren je odjednom u vođu značajnog ugleda. Prilikom razgovora dogovoreno je da bi sljedeći potez trebao biti slanje živog bića u svemir.⁹⁰ Sovjeti su izabrali pse zbog njihove fiziologije i etologije kako bi mogli utvrditi učinak svemirskog leta nad čovjekom. Psi su se pronalazili na ulicama Moskve, birajući one čija kilaža nije bila veća od sedam kilograma. Isto tako birali su mješovite pasmine zbog njihove izdržljive građe te su morale biti ženke pošto je njihova anatomija bila prikladnija za anti gravitacijska odjela i sanitarnu opremu.⁹¹

⁸⁸ „SSSR lansirao 1. umjetni satelit“, *Novi list*, 06. 10. 1957., 1.

⁸⁹ Jakše, Ljuban, „Korak u svemir“, *Novi list*, 06. 10. 1957., 2.

⁹⁰ Cadbury, 155.

⁹¹ Nelson, Amy, „Cold War Celebrity and the Courageous Canine Scout: The Life and Times of Soviet Space Dogs“, *Into the Cosmos*, 136-138.

To je bio prvi put da je satelit dobio televizijski sustav za prikazivanje slika psa u svemiru. Na izabranu kujicu Laiku postavljeni su senzori kako bi se mogao pratiti otkucaj srca, krvni tlak i disanje a potom je zavezana za spremnik. Sputnik 2 lansiran je 3. studenoga 1957. iz „kozmodroma“ Bajkonur. Kujica je za vrijeme leta bila mirna, no problem se pojavio zbog vrućine jer su unatoč sustavu hlađenja temperature unutar cilindra rasle. Laika je potom uginula nakon šest sati vožnje zbog pregrijavanja. Ovu informaciju Sovjeti nisu htjeli podijeliti s javnošću, pa su tako dugo vremena tvrdili kako je Laika uginula tek nakon četvrtog dana u orbiti. No unatoč lošem kraju za ovu nevinu životinju, za Sovjete to je bio veliki uspjeh jer su sada već dva puta za redom nadmašili Amerikance: prvim satelitom u svemiru, a potom i prvom životinjom u svemiru.⁹²

Sadržaj o drugom umjetnom satelitu mnogo otkriva o pristupu hrvatskog tiska kada je u pitanju sovjetski svemirski program. *Slobodna Dalmacija* objavila je novost na svojim naslovnim stranicama. Urednici su se isprva fokusirali na tehničke detalje letjelice da bi potom informirali svoje čitatelja kako je ovo prvi put da se u svemiru nalazi pas. Iako pokazuju zanimanje za zdravstvenim stanjem Laike, urednici ju samo spominju kao „psa“ bez ikakvih dodatnih opisa. U podnaslovu prve stranice *Slobodna Dalmacija* prenosi izvještaj zapadnonjemačkih novina kako će „prema izjavi jednog sovjetskog naučenjaka“ pas biti spušten na Zemlju. Kako Sovjeti nikad nisu imali plan kojim bi Laici omogućili povratak, informacija je davala lažnu nadu o sudbini prvog putnika, a skepticizam se kod urednika mogao sve više osjetiti.⁹³ Zbog nedovoljnih informacija, nastale su skice o izgledu vozila.

⁹² Cadbury, 156-157.

⁹³ „Pušten drugi sovjetski umjetni Zemljin satelit“, *Slobodna Dalmacija*, 04.11.1957, 1.

Slika 3

Crtež pretpostavke izgleda vozila Sputnika 2 (Slobodna Dalmacija, 1957)

U međuvremenu je, nakon što su objavljene lokacije odakle je sve bilo moguće vidjeti Sputnika 2, došao 8. studenog 1957. i red na izvještaj o satelitu viđenom iz Zagreba. Urednik ovdje spominje suradnju između Hrvatske i SSSR-a kada navodi da su članovi Astronomske sekcije i Zvezdarnice bili unaprijed putem telegrama obaviješteni od strane Astronomskog savjeta sovjetske akademske znanosti. U sadržaju nadalje piše da je „događaj pratilo mnogo građana“ te da je također član radio-kluba u Zagrebu fotografirao ovaj događaj.⁹⁴ Nekoliko dana kasnije sadržaj je opet usmjeren na zdravlje životinje u svemiru. Unatoč tome što su Sovjeti imali svoj naziv, urednik koristi riječ „astronaut“ u novom naslovu. Može se primijetiti kako sada kada je kujici život ugrožen, u sadržaju se počinju koristiti više personalni termini. Tako se umjesto dosadašnje riječi „pas“ koja je prevladavala u prijašnjim člancima u novinama Slobodne Dalmacije ovoga puta koriste termini „Lajka“, „prvo živo biće koje kruži oko Zemlje“, „mali putnik Svemira“ i „prvi astronaut“. Autor spominje izjave stručnjaka iz Moskve da je Laika na Zemlji te ju se traži, no vidljiv je pesimizam kada izjavljuje da „ima najviše pristalica pretpostavke, da je prvi astronaut prestao da živi.“ Dodatno se nepovjerenje osjeća kada tvrdi da se ne zna faza ispitivanja sovjetskih stručnjaka kada je u pitanju razumijevanje utjecaja svemira na ljudski organizam. Za kraj ipak autor ističe da podatci koji se dobivaju iz satelita „nisu ni u kom slučaju za podcjenjivanje.“⁹⁵

⁹⁴ „Stanje 'Lajkinog' zdravlja i dalje zadovoljavajuće“, *Slobodna Dalmacija*, 08.11.1957., 5.

⁹⁵ „Neizvjesna sudbina prvog astronauta“, *Slobodna Dalmacija*, 11.11.1957., 5.

2.3. Svemirske misije s ljudskom posadom

Razgovori o tome kakvi bi putnici na svemirskim brodovima trebali biti, započeli su već tijekom 1959. godine. Kada se razmatralo o poslovima s kojima su se pojedinci trebali baviti da bi bili pogodni za let, na kraju su se odlučili za pilote zrakoplovstva. Odabranici su morali biti muškarci između 25 i 30 godina, ne viši od 175 cm te težine do najviše 72 kg. Nakon intervjua izabrano je 200 pojedinaca koji su u grupama od 20 dalje testirani u Centralnoj znanstveno-istraživačkoj zrakoplovnoj bolnici u Moskvi, gdje su bili izloženi fizičkim testovima. Neka od testiranja uključivala su da se pilot vrti u nepokretnom sjedištu i zadržavanje pilota u klasičnoj centrifugi za ispitivanje opterećenja velike gravitacije. Pri kraju 1959. doktori su imali popis od 20 kandidata koje su odobrili za prvi tim astronauta.⁹⁶ U centru su učili o raketno-svemirskim sustavima, svemirskoj medicini, navigaciji, radio komunikaciji, geofizici i astronomiji. Potom su započeli i treninzi s padobranima, što je pripremalo astronaute ponajviše za hitne slučajeve. Veliki izazov predstavljao je boravak u anehoičnoj komori. Na ovaj se način htjelo saznati više o efektima psihološke izolacije. Neke od drugih metoda koje su bile dio treninga su rotirajuće fotelje *Barani* i *Rotor* i termička komora u kojoj su polaznici bili izloženi jedan do dva sata temperaturama visokih i do 70 stupnjeva. Na kraju lipnja 1960., tim se preselio u predgrađe Moskve koje se nalazilo približno 30 kilometara sjeveroistočno od glavnog grada. Iako su to područje Sovjeti nazvali „zeleno“ (rus. *Zelenyy*), ostalo je poznato po kasnijem imenu „zvjezdani grad“ (rus. *Zvezdny Gorodok*).⁹⁷

Prva svemirska letjelica s ljudskom posadom razvijena je tako da bude automatska, bez potrebe da čovjek njome upravlja. No ipak, radi sigurnosti dodan je i sustav ručnog upravlja ukoliko bi automatski sustav zakazao prilikom povratka na Zemlju. Prije nego što bi astronaut mogao upravljati letjelicom, morao bi otvoriti zapečaćenu omotnicu gdje se nalazio kod za otvaranje šifrirane brave. Uz ova dva navedena sustav postojao je i treći, odnosno „balistički“ sustav koji bi omogućio povratak. Datuma 8. travnja je na zasjedanju Državne komisije i službeno odobrena misija, izjavivši da se izvrši let u jednoj orbiti oko Zemlje, na nadmorskoj visini od 180

⁹⁶ Siddiqi, *Challenge To Apollo*, 243-245.

⁹⁷ Isto, 247-248.

do 230 km te u trajanju od 1 h i 30 min sa slijetanjem koje bi se unaprijed odredilo. Kad je na red došao odabir astronauta za prvi let izabran je Jurij Gagarin, a kao njegova zamjena German Titov.⁹⁸ Razlog zašto je Gagarin izabran povezano je dobrim djelom sa sličnostima koji je dijelio sa sovjetskim vođom Nikitom Hruščovom. Obojica su bila sinovi farmera i skromnog podrijetla, te bi Gagarinov uspjeh opravdao i dolazak Hruščova na vlast.⁹⁹

Dana 12. travnja astronaut je sa svojom Vostok letjelicom lansiran u 9 sati i 7 minuta. Gagarin je iskusio bestežinsko stanje i imao prilike prvi promotriti Zemlju s visine kakvu još nitko nije dostignuo. Nakon sat vremena letjelica je dovršila jednu orbitu oko Zemlje te je bilo vrijeme za povratak prema Sovjetskom Savezu. Ipak, došlo je do problema kada je ispaljena raketa za ponovni ulazak u Zemljinu atmosferu te se Vostok počeo vrtjeti.¹⁰⁰ Nakon što su retro rakete¹⁰¹ aktivirane, trebalo je doći do odvajanja Gagarinove kapsule od instrumentalnog modula koji mu je bio sa stražnje strane pričvršćen. Budući da se to nije dogodilo, ostali su povezani kablovima i nastavili se vrtjeti.¹⁰² Ipak, ulaskom u atmosferu došlo je do velikog zagrijavanja zbog čega je kabel konačno izgorio te se instrumentalni modul odvojio od kapsule. Kao posljedica kapsula se počela još brže vrtjeti pa je u jednom trenutku bilo moguće da astronaut izgubi svijest. Pod utjecajem gušćeg zraka sve se počelo vraćati u normalu i obnovljena je veza s bunkerom. Gagarin je uspješno pri kraju pada odvojen od svojeg sjedala i pomoću padobrana dospio do tla.¹⁰³ Ubrzo nakon prvog leta s čovjekom u svemiru, sovjetski premijer Hruščov htio je iskoristiti mit o „kozmonautima“ koji se počeo stvarati. Tada je pokrenut i proces destaljinizacije, odnosno raskid s prošlošću u kojoj je djelovao Staljin i obnova veza s izvornim revolucionarnim težnjama prema komunističkoj utopiji. Staljinovi posmrtni ostaci uklonjeni su iz Lenjinovog mauzoleja na Crvenom trgu u središtu Moskve, a Staljingrad je preimenovan u Volgograd. Dok su se s jedne strane demontirali spomenici Staljinove ere, nastali su novi vezani uz svemirsko doba koje je sjećanja o teroru zamijenilo onima o osvajanjima svemira. Iste je godine Hruščov proglasio novi program Komunističke partije koji se temeljio na

⁹⁸ Boris Chertok, *Rockets and People - Volume III: Hot days of the cold war*, Scientific and Technical Information Off, 2010., 150-180.

⁹⁹ Doran, James; Bizony, Piers, *Starman: the truth behind the legend of Yuri Gagarin*, New York: Bloomsbury, 2011, 85-86.

¹⁰⁰ Cadbury, 211-219.

¹⁰¹ Raketa ispaljena iz svemirske letjelice koja omogućuje astronautima povratak na Zemlju.

¹⁰² Isto, 219.

¹⁰³ Doran; Bizony, 112-114.

izgradnji komunističkog društva u Sovjetskom Savezu što bi trebali biti ostvareno za vrijeme trenutne generacije. Novi sovjetski čovjek trebao je imati odlike poštenog, iskrenog, skromnog, moralno čistog čovjeka koji je bio i savjestan radnik. Upravo su „kozmonauti“ zamišljeni kao utjelovljenje ovog ideala.¹⁰⁴

O prvom čovjekovom letu u svemir pisalo se s veliki uzbuđenjem, te su vijesti o Vostoku 1 popraćene i s dodatnim informacijama o astronautu, letjelici, mišljenjima stranih medija ali i stavovima domaćih stručnjaka. Urednicima novina bilo je u interesu održavati temu aktualnom, te se to može primijetiti kroz razne sadržaje koje su pripremali od dana prve objave o letu nadalje. Ovoga puta stavovi Sjedinjenih Država zamijenjeni su izvještajima TASS-a koji su postali najvažniji izvor. Također se na naslovnim stranicama nalazila i čestitka Josipa Broza Tita koji je izjavio da se radi o događaju „koji održava novu epohu u razvitku čovječanstva“.¹⁰⁵ Sadržaj na prvoj stranici *Novog lista* ističe se velikim tiskanim slovima. Najvažnije točke ove misije su posebno istaknute, najprije „Prvi čovjek poletio u svemir“ pa potom i „Pilot Gagarin vratio se na Zemlju“. Kolika je važnost Vostoku dodijeljena govori tekst iznad samog glavnog naslova koji je objavio ovu vijest, a glasi: „najveći događaj u povijesti čovječanstva“. U tekst se ovoga puta uz termin „svemirski brod“ dodaje i naziv letjelice „Istok“ prevedeno s ruskog jezika na hrvatski. Saznaje se također o imenu pilota ali i ukratko o njegovom životu. Tako čitatelji doznaju da se radi o mladom astronautu koji se školovao u Rusiji i ima ženu te kćer.¹⁰⁶ Dan nakon prve reakcije na let novine, sada bolje informirane, donose opsežniji sadržaj o misiji. Gotovo cijela prva stranica *Novog lista* posvećena je Gagarinu i njegovoj letjelici. Urednik koji opisuje svemirski let s prvom ljudskom posadom koristi izraze poput „svemirski sputnjik“ i „historijski doživljaj“ te hvali sovjetske inženjere za ono što su postigli. Nadalje, također spominje Sputnik 2 i njegov doprinos istraživanju svemira no ne spominje negativne aspekte tog leta. Na kraju se autor zapitkuje što slijedi nakon ovog velikog pothvata koji „označava prekretnicu u životu čovjeka“.¹⁰⁷ I dva dana nakon prve objave tema o astronautu pojavljuje se na naslovnoj stranici, ovoga puta opisujući Gagarinove doživljaje leta te paradu u Moskvi koja je priređena njemu u čast. Ovdje se može zamijetiti kako i nakon

¹⁰⁴ Gerovitch, Slava, „Creating Memories: Myth, Identity, and Culture in the Russian Space Age“, *Remembering the Space Age*, ur. Steven J. Dick, Washington, DC: NASA, 2008, 214-217.

¹⁰⁵ „Čestitka Tita“, *Novi list*, 13.04.1961., 1.

¹⁰⁶ „Prvi čovjek poletio u svemir“, *Novi list*, 12.04.1961., 1.

¹⁰⁷ „Čovječanstvo na prekretnici“, *Novi list*, 13.04.1961., 1.

misije Vostoka 1 *Novi list* koristi termin „sovjetski astronaut“ umjesto „kozmonaut“. No ipak, već dan poslije urednik ga opisuje kao „prvog kosmonauta svijeta“ te spominje „Marš kosmonauta“, pjesmu koja se izvodila na svečanom prijemu Gagarina u Kremliju.¹⁰⁸

Prema definiciji, kozmonaut je „uobičajen naziv za astronauta u svemirskim programima Rusije bivšeg SSSR-a“.¹⁰⁹ Upravo se zbog toga može zamijetiti njegovo korištenje u hrvatskim novinskim člancima za vrijeme hladnoratovskog razdoblja. Isto tako, u jednom je članku *Glasa Istre* najbolje prikazana preferencija prema slavenskim izraza naprema latinizmu. Govoreći o terminu „sputnik“, autor navodi da je ta riječ „pravi brat po slavenskoj krvi našem suputniku“. Isto tako tvrdi „Mnogo nam ljepše zvuči ta slavenska riječ od latinske riječi satelit.“ U nastavku kritizira posuđenice u hrvatskom jeziku.¹¹⁰

Gagarin je potaknuo kreativnost u ljudima, pa tako novine sadrže i razne crteže.

Slika 4
Crtež čovjeka u svemiru inspiriran letom Jurija Gagarina (*Vjesnik*, 1961)

O prvom letu u svemir *Vjesnik* je, osim što je izvijestio o tome na naslovnici, posvetio cijelu treću stranicu. Kratki dio izdvojen je za komentar američkog predsjednika Kennedyja koji je čestitao Sovjetima i napomenuo da se radi o važnom

¹⁰⁸ „Jurij Gagarin – heroj SSSR-a“, *Novi list*, 15.04.1961., 1.

¹⁰⁹ „kozmonaut“, Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=33602>, 15.09.2022.

¹¹⁰ Ujčić, T., „Zemljin satelit i jezik“, *Glas Istre*, 15.11.1957., 4.

pothvatu za napredak istraživanja Sunčevog sustava te istaknuo da je američki program isto pokrenut s istim ciljem.¹¹¹ Puno veća pažnja usmjerena je na reakcije pariških medija koji su umjesto o francuskoj politici iznenada počeli pisati o Gagarinovom letu. Urednik ističe da su novine *France Soir* izašle u dva izdanja, što je inače rijetkost.¹¹² Reakcije ljudi na ovaj događaj zaintrigirale su medije, a tražila su se i mišljenja jugoslavenskih stručnjaka. *Vjesnik* je prenio reakcije nekoliko osoba, uključujući dr. Ivana Supeka, predsjednika Stručnog savjeta Savezne komisije za nuklearnu energiju i predsjednika Naučnog odbora Instituta Ruđer Bošković u Zagreb. Dr. Supek svoje oduševljenje letom i raketama nije skrivao te je izjavio da vjeruje kako će u jednom od sljedećih pokušaja čovjek putovati prema drugim planeta Sunčevog sustava. S druge strane, dr. Davorin Bazjanac imao je nešto drugačiju reakciju, za njega ovaj je pothvat bio za očekivati, uzeći u obzir prijašnje eksperimente. Isto tako napominje da je Gagarin dosegnuo samo ionosferu te da nadimak „Kolumbo svemira“ koji mu je dodijeljen nije realan pošto se ne radi o pravom letu u svemir.¹¹³ Unatoč ovoj kritici, komentari su vrlo pozitivni te stručnjaci dijele euforiju samih urednika novina. Njegov uspjeh ostao je zapamćen i danas, a u njegovu čast izrađeni su kipovi, što uključuje i grad Pulu. U sklopu „Tjedna kozmonautike“, kip je 2021. godine postavljen ispred Industrijsko-obrtničke škole u Puli.

¹¹¹ „Otvorena nova stranica u historiji čovjeka i njegova osvajanja svemira“, *Vjesnik*, 13.04.1961., 3.

¹¹² Isto.

¹¹³ „Gagarin – Columbo svemira“, *Vjesnik*, 13.04.1961., 3.

*Slika 5
Kip Jurija Gagarina u Puli, slikano 2021. godine (fotografija iz osobne arhive)*

Medijska pozornost ubrzo će biti usmjerena na prvu ženu astronautkinju, odnosno „kozmonautkinju“. Datuma 30. prosinca 1961. Centralni komitet odobrio je program u kojem bi se tadašnjem timu pridružilo 60 novih astronauta, uključujući i pet žena. U potrazi za najboljim kandidatkinjama prednosti su imale žene s iskustvom u zrakoplovstvu ili padobranstvu. Među njima je izabrana Valentina Tereškova koja je tada imala 24 godine. Iako Tereškova nije imala akademske uspjehe poput drugih žena, ipak se isticala po drugim karakteristikama. Naime, bila je aktivni član lokalnog Saveza mladih komunista u svom mjestu.¹¹⁴ Treninge koje su astronautkinje obavljale u Zvezdanom gradu opisala je Tereškova u svojoj knjizi. Vježbe su uključivale razne sportove koji bi im mogli pomoći u razvoju ravnoteže, treniranju vida i sl. Ona je osobno preferirala skijanje, klizanje, vožnje čamcem, plivanje i ronjenje. Također su kandidatkinje morale učiti o avionima i njihovoj složenoj opremi, ali i naučiti ih voziti. Nedugo nakon leta Vostoka 3 i 4, za novi je let izabran Valerij Fjodorovič Bikovski

¹¹⁴ Siddiqi, 352-353.

kojem se za ovaj plan trebala pridružiti i jedna astronautkinja u svojoj letjelici naziva Vostok 6.¹¹⁵

Odlučeno je da će Bikovski biti u svemiru osam dana, a Tereškova ne više od tri dana. Bikovski u Vostok 5 letjelici lansiran je 14. lipnja, a Tereškova dva dana poslije.¹¹⁶ Novi rekord ostvaren je ubrzo nakon lansiranja kada su ove dvije letjelice prošle jedna pored druge u razmaku od pet kilometra. Astronauti su potom tijekom popodneva uspostavili komunikacijski kontakt, a tri sata kasnije moskovski TV uživo je prenosio slike Tereškove u svojoj kapsuli.¹¹⁷ Tijekom drugog dana već je došlo do problema jer astronautkinja nije dovoljno jasno odgovarala na pitanja. Također, nakon što joj je dodijeljen zadatak ručne kontrole položaja svemirske letjelice, nije to uspjela izvršiti iz prvog pokušaja. Osim navedenih problema s Vostokom 6, Tereškova se u jednom trenutku nije javlja više od dva sata. Unatoč svemu, priča je imala sretan kraj kada je nakon tri dana u svemiru stigla natrag na Zemlju.¹¹⁸ Tereškova je tako predstavljala koncept „nove sovjetske žene“ što je u konačnici bilo važnije nego njezina profesionalna karijera. Iako kratkog trajanja, prikazivanje fotografija ove astronautkinje u školama kako bi zainteresirali djevojke za znanost i inženjerstvo bio je ogroman uspjeh.¹¹⁹

Najveće oduševljenje novom sovjetskom misijom slanja čovjeka u svemir proizašla je iz informacije da se na letu našla i jedna žena. Tako se kroz sadržaj često ponavljaju riječi „žena“, „žena kozmonaut“ i „prva žena u svemiru“. Sama misija ovoga puta, iako i dalje značajna za novinare, dolazi u drugi red. Astronautkinja Tereškova zadivila je medije koji su ju hvalili i opravdavali ulazak žene u svemir. Glas Istre tako započinje na trećoj stranici s komentarima o uspješnom letu te se naglašava da je Tereškova „prva žena kozmonaut“. Autor donosi njezinu biografiju ali i Bikovskog, te ih naziva „kozmičkim bratom i sestrom“. U tekstu se naglašava da je Tereškova po godinama „najmlađi kozmonaut“. Autor dodaje kako je sam događaj uzbudljiv, no „svakako, najviše impresionira to što se i žena našla na putu k zvijezdama“.¹²⁰

¹¹⁵ Tereshkova, Valentina, *Valentina Tereshkova, The First Lady of Space: In Her Own Words*, spacebusiness.com, 2015, 33-36.

¹¹⁶ Chertok, 208.

¹¹⁷ Siddiqi, Asif A, *Challenge To Apollo*, 369-370.

¹¹⁸ Chertok, 208.

¹¹⁹ Gerovitch, *Soviet Space Mythologies*, 136.

¹²⁰ „Prva žena u kozmosu“, *Glas Istre*, 21.06.1963., 3.

I *Novi list* usmjerio se na ženu astronautkinju te je o letu napisano preko gotovo cijele naslovne stranice. Nešto poveći tekst posvećen je čestitki koju je Tito uputio Hruščovu gdje hvali sovjetski svemirski program i ističe koliko je veliki napredak u sovjetskoj znanosti ostvaren time što žena leti u svemiru.¹²¹ Na prvoj stranici opisuje se i posao Tereškove na Vostoku 6 i često se naglašava kako se radi o ženi. Iako se u detalje ulazi tek na osmoj stranici, ta i deseta su ispunjene nizom sadržaja o letu, a posebno o samoj astronautkinji. U jednom se tako tekstu govori o radio-telefonskom razgovoru između Tereškove i Hruščova, ali se onda pažnja ipak prebacuje na samu astronautkinju i njezinu vedru osobnost. Autor spominje kako je mahnula kamerama i prozvao ju „svemirskom sestrom“.¹²² Nadalje, velikim tiskanim slovima ispisan naslov „Žena je sposobna za let u svemir“ fokusiran je na izjave sovjetskih intelektualaca kako let ne škodi ženskom organizmu.¹²³ I na desetoj stranici se nastavlja s temama o ravnopravnosti žena, a autor navodi da je baš to i ostvareno ovim letom. Nadodana je i biografija s fotografijom o Tereškovi, pa tako čitatelj saznaje, između ostalog, da joj je otac poginuo u rat, da je počela raditi sa 17 godina u tekstilnoj tvornici te da je član KPSS-a.¹²⁴ Mali dio izdvojen je i za informacije o vraćanju Bikovskog na Zemlju, a urednik se zapitkuje hoće li mu se i Tereškova tada pridružiti da se istovremeno spuste.¹²⁵ Pri opisu susreta dvaju svemirskih letjelica, Vostoka 5 i 6, postavlja se pitanje utjecaja bestežinskog stanja na Tereškovu. Ipak, autor zaključuje „nema sumnje Terješkova je dobro i odlično je raspoložena“. Za kraj dodaje da je postala najpopularnija žena u SSSR-u.¹²⁶ U nastavku se može vidjeti fotografija Tereškove koju je *Novi List* odabrao prikazati.

¹²¹ „Čestitka Tita Hruščovu“, *Novi list*, 21.06.1963., 1.

¹²² „Valentina Terjoškova razgovrala s Hruščovom“, *Novi list*, 21.06.1963., 8.

¹²³ „Žena je sposobna za let u svemir“, *Novi list*, 21.06.1963., 8.

¹²⁴ „Prva žena u svemiru“, *Novi list*, 21.06.1963., 10.

¹²⁵ „Bikovski će aterirati u petak“, *Novi list*, 21.06.1963., 10.

¹²⁶ „Svemirski tandem“, *Novi list*, 21.06.1963., 10.

Slika 6
Fotografija Valentine Tereškove, (Novi list, 1963)

Godine 1964. odlučeno je da će se lansirati tri astronauta u jednoj letjelici. Ovom novom misijom testirana je sposobnost tročlane posade da djeluju unutar uskog prostora. Iako su Sovjeti mogli izgraditi veću letjelicu nego što je to bio Vostok, umjesto toga ugrađena su tri sjedala i ograničeno je kretanje astronauta. Za razliku od prethodnih misija, ovoga je puta bilo pet puta manje prostora i zraka po članu.¹²⁷ Novi je projekt nazvan Voskhod (hrv. Izlazak sunca). Zadatak medija sada je bio uvjeriti javnost kako se radi o sasvim novoj letjelici, a ne o modificiranom Vostoku. Za novu misiju izabrana su tri muškarca iz različitih područja: Vladimir Komarov kao pilot, Konstantin Feoktistov kao inženjer i Boris Yegorov kao prvi doktor. Lansiranje rakete s posadom dogodilo se 12. listopada 1964. te je ova kratka misija od jednog dana prošla bez većih incidenata. Dan nakon povratka na Zemlju osim što su astronauti trebali dati izvješće o svome letu, također su se trebali i obratiti novom vođi Sovjetskog Saveza, Leonidu Brežnjevju.¹²⁸

Odlazak trojice astronauta u svemir pun je hvale od strane hrvatskog tiska, a sadržaj je ispunjen nizom pozitivnih tvrdnja o letu. Općenito smatraju misiju Voskhoda 1 vrlo važnom za napredak u svemirskim istraživanjima i tvrde da približava čovjeka prema tome da se uputi na drugo nebesko tijelo. Na naslovnici svojih novina *Vjesnik* prikazuje sliku svih trojice astronauta. Naziv letjelice objašnjeno je da simbolizira

¹²⁷ Gerovitch, Slava, „'New Soviet Man' Inside Machine: Human Engineering, Spacecraft Design, and the Construction of Communism“, *Osiris*, 22, 2007, 148-149.

¹²⁸ Siddiqi, *Challenge To Apollo*, 384-426.

izlazak sunca. U tekstu se spominje kako je to velika pobjeda koja poslužuje kao korak naprijed u slanju čovjeka na Mjesec. Napomenuto je i da je ovoga puta moguće upravljati brodom. Urednik ih naziva „svemirska trojka“. Osim što su astronauti prikazani u pozitivnom svijetlu, isto tako su i inženjeri hvaljeni. Urednik komentira kako se nije očekivalo da će te godine doći do novih letova, no „sovjetski učenjaci i inženjeri pokazali su da su ta predviđanja bila preuranjena i da Sovjetski Savez raspolaže mogućnostima da u bilo koje godišnje doba izvrši lansiranje u svemir.“¹²⁹ Zadivljenost sovjetskim dostignućima prepoznaje se i u nastavku sadržaja, kada se u novinama citira predsjednika Jugoslavenskog astronautičkog i raketnog društva koji vjeruje da nakon ovakve misije slijede i one s čovjekom na Mjesecu.¹³⁰ Tekst o astronautima nastavlja se i na četvrtoj stranici. Najviše se ističe komentar kako će se zbog leta dvojice znanstvenika u bližoj budućnosti moći i „obični“ građani uputiti u svemir i to zahvaljujući „usavršenom letu u Sovjetskom Savezu“.¹³¹

Glas Istre, sljedeći ovaj primjer, informirao je građane da se radi o „novoj pobjedi čovjeka nad svemirskim prostranstvima“. Pridodano je i izvješće Sovjeta koji tvrde kako su prikupili značajne informacije o letu i da već proučavaju to što su saznali.¹³² U *Novom Listu*, pri opisu svemirske letjelice, čak se koristi i termin „kosmobus“ zbog toga što, prema riječima Sovjeta, izgleda poput malog autobusa. Pri opisu kabine, ističe se koliko je unutrašnjost prostrana te da podsjeća na laboratorij. Komentiraju i posadu koja se čini zadovoljnom jer se mogu relativno slobodnije kretati od prijašnjih astronauta.¹³³ Udaljenost od Zemlje i vrijeme obilaska objašnjeni su slikama.

¹²⁹ „Sovjetska trojka u svemiru“, *Vjesnik*, 13.10.1964., 1.

¹³⁰ „Bliže Mjesecu“, *Vjesnik*, 13.10.1964., 1.

¹³¹ „Kozmonauti“, *Vjesnik*, 13.10.1964., 3.

¹³² „Uspješan kozmički let Vashoda sa tri člana posade“, *Glas Istre*, 16.10.1964., 7.

¹³³ „Neke pojedinosti o 'Vashodu'“, *Novi List*, 13.10.1964., 8.

Slika 7
Prikaz obilaska Zemlje (Vjesnik, 1964)

Skepticizam koji je postojao oko leta Sputnika 2 u potpunosti je ovoga puta zamijenjen euforijom i slavom sovjetskog svemirskog programa. Ako je i postojalo različitih razmišlja, ovdje ona nisu objavljena. Osim što hvale program, imaju i izrazito optimističnu viziju budućnosti unatoč tome što su detaljne informacije Sovjeti uvijek zadržavali za sebe.

U ožujku 1964. izabrana je misija koja će uključivati „svemirsku šetnju“. Ovoga puta letjelica bi zbog svemirske šetnje uključivala i zračnu komoru koja bi bila postavljena na bok glavnog vozila. Svemirsko odijelo u kojem bi se izveo hod nazvan je *Berkut* (hrv. zlatni orao) i bilo je prvo takvo odijelo za izvanvekularne aktivnosti.¹³⁴ Osoba izabrana za ovaj povijesni događaj bio je Aleksej Leonov, a zapovjednik misije postao je Pavel Beljajev. Datum za lansiranje Voskhoda bio je ožujak 1965. Nakon što je Voskhod 2 lansiran i Leonov se spremao za svoj hod, uvukao se u zračnu komoru, pričvrstio se za uže dugačko 18 metara, izveo dekompresiju i izbacio glavu van letjelice imajući izravan pogled na svemir oko sebe. Za vrijeme njegovog hoda objavljene su uživo televizijske fotografije ovog događaja, a Leonov je trebao deset minuta provesti van letjelice. Pri povratku, njegovo se svemirsko odijelo proširilo i nije osjećao ni svoje ruke ni noge nad kojima je bila tkanina koja se napuhala. Prema naredbi, prvo je trebao ući nogama kako bi mogao zatvoriti otvor za sobom. Kako to više nije bilo moguće, ušao je prvo glavom pa izveo salto unutar cilindra i konačno

¹³⁴ Siddiqi, *Challenge To Apollo*, 446-450.

zatvorio otvor. Još jedan problem koji su imali bio je vezan uz automatski sustav navođenja za ponovni ulazak u Zemljinu atmosferu koji je prestao funkcionirati. Beljajev je tako morao ručno ispaliti retro rakete, a da bi znao kako orijentirati letjelicu za ulazak u atmosferu ležao je između sjedala i gledao kroz orijentacijsko okno. Jednom kada su to riješili pojavio se i posljednji problem, jer kapsula se nije odvajala od modula instrumenta pa je slijetanje bilo otežano. Astronauti su završili u gustoj šumi u Sibiru gdje su proveli dvije noći prije nego što su u konačnici spašeni.¹³⁵

I dalje zadivljeni sovjetskim uspjesima, hrvatske su novine objavile o misiji Voskhoda 2 na svojim naslovnim stranicama. *Novi list* je ovom podvigu dao veliki značaj ako se uzme u obzir da je naslov o događaju pozicioniran u gornjem desnom kutu. Na prvoj stranici objavljene su biografije dvojice astronauta-pukovnika Pavela Beljajeva i potpukovnika Alekseja Leonova iznad kojih stoji naslov „Biografija novih heroja kozmosa“. Beljajeva se hvali kao pilota-lovca koji je sudjelovao u ratu protiv japanske vojske te da je odlikovan Ordenom crvene zvijezde. Za Leonova također piše kako je odličan pilot-lovac i nosi isto odlikovanje kao i Beljajev.¹³⁶ Nadalje, na devetoj stranici opisuje se Leonov let ali se napominje kako nije poznato puno toga o programu, posebice se ne zna koliko će dugo misija trajati.¹³⁷ U *Vjesniku* su prenijeli su komentar predsjednika Jugoslavenskog astronautičkog i raketnog društva dr. Tatomira Anđelića koji smatra da „uspjesi sovjetske nauke pobuđuju divljenje“.¹³⁸ Urednik *Glasa Istre* hvali sovjetska dostignuća i vjeruje kako su svi složni u tome. Napominje da astronauti zaslužuju slavu jer su riješili važan problem koji je značajan za život i rad čovjeka izvan svemirske letjelice. No unatoč pozitivnim komentarima osvrće se i na probleme koji postoje u svijetu. Autor postavlja pitanje kako se to čovjek ponaša na Zemlji gdje i dalje dolazi do brojnih sukobljavanja. Od toga dolazi do vijetnamskog rata i kritizira SAD zbog stalnih bombardiranja tog područja. Kritika se nastavlja i na kraju upozorava da se rat može pogoršati i da u tom slučaju ono neće zaobići ni Sjedinjene Države.¹³⁹ Urednik *Glasa Istre* zamjećuje kako se radi o velikom pothvatu, no isto tako zbog tadašnje američke politike odvlači pozornost čitatelja s novog sovjetskog uspjeha na probleme u jugoistočnoj Aziji.

¹³⁵ Cadbury, 257-260.

¹³⁶ „Prvi čovjek koji se kretao sam u svemiru“, *Novi List*, 19.03.1965., 1.

¹³⁷ „Čovjek hoda kozmosom“, *Novi list*, 19.03.1965., 9.

¹³⁸ „Šetnja svemirom“, *Vjesnik*, 19.03.1965., 1.

¹³⁹ „Čovjek u svemiru, čovjek na zemlji“, *Glas Istre*, 26.03.1965., 3.

Kako bi Sovjeti održali prednost nad Amerikanaca, osmislili su novi projekt nazvan Soyuz (hrv. Savez). Nova značajka vozila bile su solarne ploče koje bi omogućile da putovanje potraje duže nego što se do sada moglo.¹⁴⁰ Ova svemirska letjelica ipak nije dovršena na vrijeme već se rad produžio do 1966., istine godine kada je umro glavni dizajner Sergej Koroljov. Njegova zamjena bio je Vasilij Mišin. Prilikom da se vozi Soyuzom 1 dobio je 40-godišnji Vladimir Komarov. Unatoč mogućim problemima, postojao je pritisak sa samoga vrha da se letjelica što prije lansira.¹⁴¹ Plan misije bio je da Komarov provede jedan dan u letjelici Soyuz 1 prije nego li bi mu se u svemiru pridružila posada od tri člana, uključujući Bikovskog, u Soyuzu 2. Ove bi se dvije letjelice potom susrele nakon čega bi dva člana posade napustila vozilo i dopuzala iz svog orbitalnog modula do onoga na Soyuzu 1. Sljedećeg dana obje bi se letjelice vratile prema Zemlji. Datum izvedbe ove misije bio je 23. travanj 1967. godine. Problem se pojavio ubrzo pri letu, solarni paneli nisu funkcionirali onako kako je zamišljeno, pa je let Soyuz 2 otkazan.¹⁴² Povratak doma je ipak bio koban, glavni padobran se nije otvorio a rezervni se nije napunio zrakom. Letjelica je snažno udarila o tlo te je došlo do eksplozije motora nakon čega je započeo požar.¹⁴³ Potaknuto ovim događajem, 1967. godina donijela je prekretnicu u pogledu na svemirske letove. Divljenje i ponos tijekom prijašnjih godina najednom je zamijenjeno osjećajima žalosti, cinizma i ravnodušnosti.¹⁴⁴ Komarovljeva smrt uništila je mit o savršenu pouzdanost u sovjetsku svemirsku tehnologiju. Dodatan šok sovjetskom društvu nanesen je kada se u ožujku 1968. srušio avion s Jurijem Gagarinom. Masovnih proslava svemirskih uspjeha tako više nije bilo, već su se ljudi okupljali kako bi tugovali na javnim državnim sprovodima.¹⁴⁵

Novi let u sklopu sovjetskog svemirskog programa ostao je misteriozan za urednike hrvatskih novina. *Novi list* je objavio događaj na svojoj naslovnici, no odmah ispod naslova istaknut je tekst koji govori da se radi o „prilično škrtim podacima“ kada je u pitanju samo vozilo. Iako bi inače već na naslovnici bili napisani tehnički podaci,

¹⁴⁰ Cadbury, 265-266.

¹⁴¹ „Fifty years later: Soyuz-1 revisited (part 1)“, The Space Review, <https://www.thespacereview.com/article/3226/1>, 27. 04. 2021.

¹⁴² „Fifty years later: Soyuz-1 revisited (part 1)“, The Space Review, <https://www.thespacereview.com/article/3226/2>, 27. 04. 2021.

¹⁴³ „Fifty years later: Soyuz-1 revisited (part 2)“, The Space Review, <https://www.thespacereview.com/article/3229/1>, 27. 04. 2021.

¹⁴⁴ Gerovitch, Slava, „Creating Memories“, 211.

¹⁴⁵ Gerovitch, Slava, „The Human inside a Propaganda Machine: The Public Image and Professional Identity of Soviet Cosmonauts“, *Into the Cosmos*, 102.

jedino što se može novoga saznati je to da se vozilo naziva „Sojuz“ i da se radi o „novom tipu kozmičkog broda“.¹⁴⁶ Komentari na Soyuz 1 nastavljaju se na drugoj stranici što pokazuje da se radi o novosti kakva pobuđuje veći interes, no sam sadržaj ne može biti opširniji zbog tajnovitosti sovjetskog programa. Nešto veći tekst na drugoj stranici informira čitatelje o prijašnjoj misiji Komarova. *Novi list* navodi da je prema službenim izvještajima cilj leta ispitati svemirski brod i rad sistema te izvršiti nekoliko eksperimenata. Ovdje se i dalje može primijetiti kako dolazi do generalizacije zbog manjka informacija, a to i sam autor napominje kad kaže da „nikakvi novi podaci (...) o samom letu nisu dati“. Spomenuto je ipak da se Komarov dobro osjeća pri obavljanju svojih dužnosti i da je ovaj let posvetio 50-godišnjici oktobarske revolucije. Urednik nadalje obavještava čitatelje da je u jednom trenutku moskovska televizija prikazala astronauta, ali tu se onda ponovno nadovezuje na prijašnje komentare jer ističe da televizija nije prenijela ništa novo o letjelici, već da samo naglašavaju da se radi o „ogromnom kozmičkom brodu, čiji su zadaci složeni i značajni.“¹⁴⁷ Hrvatski tisak tako ne prenosi vijesti o većem formatu kao za prijašnje sovjetske letove jer ovoga puta nije moguće dati detaljniji pregled misije. I sam *Novi list*, koji je do sada obraćao veliku pozornosti na sovjetski svemirski program, nije mogao svojim čitateljima prenijeti informacije na način na koji su do sada bili naviknuti.

2.4. Lunarne misije

Godine 1954. održavala se Međunarodna geofizička godina te je svaka država, kako bi mogla sudjelovati, trebala poslati svoj projekt. Za Sovjetski Savez idealna osoba za ovaj zadatak bio je Mikhail Tikhonravov koji je objavio svoj istraživački rad „izvještaj o umjetnom satelitu Zemlje“. U trećem odjeljku izvješća spomenuti su problemi dostizanja mjeseca te su ocrтана rješenja za slanje sonde na mjesec i natrag na Zemlju. Upravo je ovaj rad temelj sovjetskog svemirskog programa. Koroljov i Tikhonravov poslali su pismo vlasti nazvano „O lansiranju raketa na Mjesec“ gdje su predložili lansiranje dvaju svemirskih letjelica na Zemljin prirodni satelit. Prijedlozi su prihvaćeni unutar dva mjeseca, odnosno 20. ožujka 1958. godine.¹⁴⁸ Godinu dana

¹⁴⁶ „Komarov ponovno u svemiru“, *Novi list*, 24.04.1967., 1.

¹⁴⁷ Isto, 2.

¹⁴⁸ Harvey, Brian, *Soviet and Russian Lunar Exploration*, Chichester, Velika Britanija: Praxis Publishing, 2007, 2-18.

poslije, letjelica Luna 1 prošla je blizu Mjeseca. Potom je Luna 2 udarila o sjevernu hemisferu Mjeseca, a Luna 3 je donijela natrag na Zemlju prve fotografije tamne strane ovog prirodnog satelita. Iako je 1964. Centralni komitet Komunističke partije Sovjetskog Saveza odobrio plan da se između 1968. – 1970. pošalje čovjeka na Mjesec, to nije bilo ostvarivo. Treninzi su se ipak i dalje planirali, pa su tako astronauti trebali u siječnju 1967. započeti s pripremama. Među kandidatima koji su trebali biti jedni od prvih na redu za let bio je Aleksej Leonov.¹⁴⁹ Ipak, testiranja raketa su prolazila bez većih uspjeha sve dok konačno misije do Mjeseca nisu otkazane. S druge strane, Amerikanci su počeli „voditi“ u ovoj svemirskoj utrci, te je postalo jasno kako bi ih bilo teško više sustići.

Tijekom 1966. lansirana je Luna 9, jedna od najznačajnijih letjelica za sovjetski lunarni program. Površinu je napustila 31. siječnja, a tri dana poslije ubrzavala je prema Mjesecu. Sonda je potom stupila u kontaktu s Mjesečevom površinom čime je oslobođen znanstveni teret. Kapsula je sletjela bez poteškoća i unutar par minuta otvorila svoje antene koje su naličile laticama cvijeća kako bi započela komunikaciju sa Zemljom. Bilo je to prvo meko slijetanje na Mjesec. Datuma 4. veljače Luna 9 poslala je prvi panoramski prikaz mjesečeve površine, čime je otkriveno da se radi o brežuljkastom, kamenom terenu. Osim navedenih uspjeha ovom misijom, važno je spomenuti i kako je tada dokazano da je površina Mjeseca prikladna za čovjeka.¹⁵⁰

O mjesečevoj sondi pisalo se kada je već projekt Gemini u Sjedinjenim Državama pokazivao uspjehe svojih misija namijenjenim kao test za budući lunarni program. Stoga je *Novi List* nakon saznanja o letu svojim naslovom „Da li će uspjeti 'Luna'?“ na dnu naslovne stranice pokazao kako se radi o neizvjesnoj sudbini čiji je uspjeh dosta nepredvidljiv. U tekstu se podsjeća čitatelje da je prijašnja misija, Luna 8, imala neuspješan završetak jer nije izvršila meko slijetanje na Mjesec. Također se potom navodi da treba pričekati tri dana dok sonda ne dođe do Zemljinog prirodnog satelita prije nego li se može uistinu znati radi li se o uspješnom letu.¹⁵¹ Nakon što je Luna 9 obavila zadatak koji joj je bio namijenjen, *Vjesnik* je temi posvetio veći dio svoje naslovnice. Na prvoj se stranici ističe velika fotografija Mjeseca s oznakom gdje se sonda spustila. Autor članka podijelio je s čitateljima vijest da je centralna televizija

¹⁴⁹ Johnson, Nicholas L., *The Soviet Reach for the Moon: The L-1 & L-3 Manned Lunar Programs & the Story of the N-1 "Moon Rocket"*, Cosmos Books, 1994, 6-17.

¹⁵⁰ Johnson, Nicholas, 16.

¹⁵¹ „Da li će uspjeti 'Luna 9'“, *Novi list*, 01.02.1966., 1.

prekinula svoj redovan program kako bi tri puta ponovila izvješće TASS-a o uspjehu misije. Komentira kako je ta obavijest doživljena s olakšanjem zbog dva razloga. Prvi razlog je taj što su Sovjeti do sada imali neuspjehe s lunarnim sondama koje nisu ispunile svoje zadatke. Drugi razlog vezan je uz Amerikance čiji su letovi nizali pobjede. Upravo zbog ovih razloga je postojala sumnja oko sovjetskog svemirskog programa, a to se moglo vidjeti i u objavi *Novog lista* gdje autor postavlja pitanje o uspjehu Lune. Samo spuštanje sonde na Mjesec autor komentira da je gotovo s nevjericom dočekano ali navodi i kako nema detaljnih informacija o samoj misiji.¹⁵² U nastavku se nalaze replike iz svemirskog programa, tj. Luna 2 i Luna 9.

Slika 8

Replika sovjetske zastave u obliku kugle s letjelice Luna 2, privremena postava u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka iz 2017. godine (slikao: Dalibor Dukić)

¹⁵² M. Bilić, „Ključ za Mjesec“, *Vjesnik*, 05.02.1966., 1.

Slika 9

Maketa letjelice Luna 9, privremena postava u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka iz 2017. godine (slikao: Dalibor Dukić)

Još jedna letjelica vrijedna isticanja je Zond 5, prva koja je napravila krug oko Mjeseca i vratila se na Zemlju. U jednom je trenutku uspjela ostvariti još jedan uspjeh kada je fotografiran cijeli planet. Osim fotografija, Zond 5 nosila je sa sobom niz biljaka i manjih životinja te instrumenata za mjerenje radijacijskog okruženja. Zanimljiva je i navodna snimka glasa astronauta koju je letjelica prenijela da bi se testirao komunikacijski sustav na velikim udaljenostima.¹⁵³ Nova svemirska sonda zauzela je tek mali dio donje naslovne stranice. Radi se samo o obavijesti iz Moskve kako je lansirana „automatska stanica 'Zond 5'“. Odvojeno je i kratko objašnjenje cilja sonde da je njezina namjena obaviti istraživanja svemirskog prostora i ispitati sustav. Dodano je kako se održava radio-veza sa Zandom i da svi sistemi normalno rade.¹⁵⁴ Urednici su u to vrijeme počeli puno više pisati o uspješnijem američkom svemirskom programu.

¹⁵³ Isto, 24.

¹⁵⁴ „Zond 5“, *Novi list*, 16.09.1968., 1.

Sovjeti su učili i u konačnici nadmašili rad njemačkih inženjera koji su djelovali na području raketne tehnologije za vrijeme Drugog svjetskog rata. Svoje su znanje potom vješto iskoristili za razvoj svemirskog programa. Prvih nekoliko godina trajanja svemirske utrke iznenadili su svjetsku javnost svojim pothvatima, posebice letom prvog čovjeka u svemir. Iako tajnoviti svojim programom, vlasti su iskoristile popularnu kulturu vezanu uz svemirske letove. Tako su stvorile „novog sovjetskog čovjeka“, koristeći „kozmonaute“ kao primjer idealnog Sovjeta. Hrvatski je tisak, iako hladan na početku u svom pristupu prema Sovjetima, prepoznao značajnost sovjetskog svemirskog programa. Posvećen im je obilan sadržaj, a vjera u njihovu sposobnost samo je rasla. To je najviše očito komentaram urednika *Vjesnika* kada je izjavio da „Sovjetski Savez raspolaže mogućnostima da u bilo koje godišnje doba izvrši lansiranje u svemir“. Ipak, kako se radi u utrci, pobjednik je mogao biti samo jedan a sredinom 60-ih došlo je do značajnih pomaka kod njihovih suparnika.

3. AMERIČKI SVEMIRSKI PROGRAM

Dok je Rusija imala Konstantina Ciolkovskog kao oca raketne tehnologije, za Amerikance to je bio Robert Goddard. Kao dječak bio je inspiriran knjigama znanstvene-fantastike što je potaknulo njegovo sanjarenje o istraživanju svemira. No unatoč njegovoj energiji, SAD još neko vrijeme nije bio spreman za njegove ideje.¹⁵⁵ Američke novine *New York Times* kritizirale su Goddardove radove, nazivajući ga sanjarom s idejama koje nisu imale znanstvenu valjanost. Godine 1926. lansirao je svoju prvu raketu koja je nagovijestila moderno doba raketne tehnologije. Neki od autora koji su pisali romane i kratke priče o putovanjima svemirom bili su Robert A. Heinlein, Isaac Asimov i Arthur C. Clarke. Popularna je kultura imala jaki utjecaj na doživljaj ljudi koji su počeli vjerovati da bi svemirski letovi mogli biti mogući.¹⁵⁶

Tijekom 1930-ih godina osnovan je Laboratorij za mlazni pogon kao rezultat suradnje između profesora Theodora von Kármána i njegovih diplomiranih studenata predvođenih Frankom Malinom. Kako su s vremenom usavršavali svoje raketne motore, američka je vojska počela financirati njihov rad i pronašla im prostor za letačka ispitivanja te privremene radionice. Godine 1943. američka je vojska trebala von Kármánovu pomoć, a njegov je tim trebao analizirati njemački program V-2 kojeg su otkrili saveznički obavještajci. Tijekom 1944. tim se počeo baviti alatima za svemirski let, navigacijom i kontrolom svemirskih letjelica te za istraživanjem planeta. Zadnju godinu rata tim se uputio na lokaciju White Sands u Novom Meksiku gdje su lansirali testna vozila. Tijekom 1954., u povodu Međunarodne geofizičke godine, Laboratorij za mlazni pogon posvetio se tajnom projektu proučavanju bojnih glava da dokažu kako se mogu vratiti iz svemira bez da izgore.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Launius, Roger D, „Prelude to the Space Age“, *Exploring the Unknown: Selected Documents in the History of the United States Civilian Space Program*, ur. John M. Logsdon, NASA, Washington D.C, 1995, 6-7.

¹⁵⁶ Isto, 7-16.

¹⁵⁷ „Who We Are: History“, Jet Propulsion Laboratory, <https://www.jpl.nasa.gov/who-we-are/history>, 01. 06. 2021.

3.1. Prve poslijeratne godine

U travnju 1945. saveznici su obilazili ono što je ostalo od razorene Njemačke, a američke su novine prenosile izvještaje o zločinima nacističkih snaga. Među istraženim područjima našao se i grad Nordhausen, a samo nekoliko kilometra dalje otkrivena je podzemna tvornica oružja Mittelwerk.¹⁵⁸ Pukovnik Gervais Trichel je potom zatražio stotinu V-2 raketa kako bi ih se prevelo i testiralo u White Sands u Novom Meksiku. Njemačke inženjere, uključujući Wernhera von Brauna, vojska je pronašla na području Bavarske.¹⁵⁹ Američka vojska održala je 1947. suđenje za ratne zločine u Nordhausenu, no američki tisak tome nije posvetio posebnu pažnju.¹⁶⁰ Von Braun je opovrgnuo bilo kakve tvrdnje da je znao o logorima ili da se svojevrijem priključio spomenutim zločinačkim organizacijama.¹⁶¹ Američko je Ratno ministarstvo odobrilo plan kojim bi se stotinjak Nijemaca, uključujući i von Braun, dovelo u SAD. On i pet članova njegovog tima stigli su u Sjedinjene Države 7. rujna 1945. godine.¹⁶²

Tajna vojna operacija pomoću koje su Nijemci upućeni u SAD nazvana je Operacija Spajalica (eng. *Operation Paperclip*). Raketni tim smješten je potom u mjestu Fort Bliss u Teksasu, a lansirna postrojenja za testiranje V-2 postavljena su na lokaciji White Sands. Kroz sljedećih nekoliko godina lansirano je blizu 70 raketa u svrhu suborbitalnih letova. Ovime je znatno obogaćeno američko razumijevanje raketne tehnologije. Godine 1950. von Braunov tim premješten je u mjesto Redstone Arsenal u saveznoj državi Alabami kako bi mogli raditi na novim projektilima.¹⁶³ Na ovoj lokaciji Nijemci su morali izraditi raketu s V-2 tehnologijom i atomskom bojnom glavom. Projekt je nazvan Redstone. Godine 1952. von Braun je objavio nekoliko članaka za američki časopis *Collier's*. U njima je opisao svemirske stanice, letjelice, učinke gravitacije, astronaute i njihova odjela. Objasnio je i funkciju satelita, kako bi obišao svijet jednom svaka dva sata i poslužio kao izvrstan špijun jer bi unutar 24 sata svaka točka na Zemlji bila vidljiva.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Neufeld, Michael J, „Creating a Memory of the German Rocket Program for the Cold War, *Remembering the Space Age*, 71.

¹⁵⁹ Cadbury, 31-51.

¹⁶⁰ Neufeld, 71.

¹⁶¹ Cadbury, 52-55.

¹⁶² Isto, 87-88.

¹⁶³ Launius, 13-14.

¹⁶⁴ Cadbury, 122-124.

3.2. Umjetni sateliti

Baš kao što su i Sovjeti za 1957. godinu najavili rad na projektu uz sklopu Međunarodne geofizičke godine, tako su i Amerikanci potvrdili svoje sudjelovanje. Tadašnji predsjednik Dwight D. Eisenhower osnovao je komisiju koja je trebala savjetovati predsjednika oko najbolje strategije da se država obrani protiv potencijalne sovjetske prijetnje. Upravo je ova komisija odlučila da je najbolji sljedeći korak izraditi izviđački satelit za špijuniranje Sovjetskog Saveza; ali je prije toga trebalo lansirati civilni satelit kako bi se ostvarilo pravo za slobodnim letom satelita iznad strane zemlje. Ministarstvo obrane osnovalo je potom odbor koji bi istražio kako lansirati prvi umjetni satelit.¹⁶⁵ Pošto su Amerikanci htjeli špijunirati SSSR, strahovali su da ako prvi lansiraju svoju letjelicu, doći će do novih hladnoratovskih sukoba. Kako bi tako nešto izbjegli, čekali su da Sovjeti prvi upotrijebe svoj satelit.¹⁶⁶ Nazvan *Explorer*, američki je satelit u sebi nosio senzore kako bi se mogla mjeriti temperatura unutra i izvan satelita. Također je postavljen brojač kozmičkih zraka kako bi mjerio radijaciju oko Zemlje. Satelit je uspješno lansiran 31. siječnja 1958. Ovaj je događaj proslavljen po cijeloj Americi. U SAD-u je von Braun prikazan na naslovnim stranicama mnogih novina te poznatom časopisu *Time*.¹⁶⁷

Pristup hrvatskog tiska prema prvom američkom satelitu razlikuje se od reakcije na sovjetski pošto se ovdje ne radi o prvoj takvoj letjelici u svemiru. Tekst s naslovne stranice je sažet i uključuje osnovne informacije o letu. Iako ne piše naziv satelita, saznaje se kako je naziv rakete Jupiter-C i da se radi o višestepenoj raketi koja je lansirana iz Cape Canaverala u Floridi. Ako će misija Explorera biti uspješna, tada će prema riječima urednika postati „prvi američki sputnjik“.¹⁶⁸ Dva dana kasnije, novi naslov „Američki satelit nije izazvao oduševljenje“ govori sam po sebi kakva je bila reakciju ljudi na ovaj događaj. Ovdje novine prenose američka ispitivanja slučajnih polaznika o Exploreru te zaključuju kako većina osjeća ravnodušnost. Sovjetski satelit, komentiraju novine, puno je veći od američkog te je sljedeći cilj Sjedinjenih Država prestići novim lansiranjem ovaj sovjetski uspjeh. Nadalje, tekst se potom preusmjerio

¹⁶⁵ Isto, 134-139.

¹⁶⁶ Hansen, James R., *Spaceflight Revolution: NASA Langley Research Center from Sputnik to Apollo*, Washington, D.C.: NASA, 1997, 28.

¹⁶⁷ Cadbury, Deborah, *Space race: the epic battle between America and the Soviet Union for dominion of space*, 158-161.

¹⁶⁸ „Amerikanci izbacili satelit“, *Novi list*, 02.02.1958., 1.

na američko naoružavanje i kako rade na antiraketnom oružju koji košta preko pet milijarda dolara.¹⁶⁹ S obzirom na to da su dva sovjetska satelita poslana u svemir prije ijednog američkog, ne iznenađuje to što je reakcija na Explorer bila poprilično slaba.

3.2. Svemirske misije s ljudskom posadom

Nacionalna aeronautička i svemirska administracija (eng. National Aeronautics and Space Administration) poznata po svom akronimu NASA, osnovana je 1958 godine. Ubrzo je određen dugoročan plan za ovu administraciju.¹⁷⁰ Prvi od projekta američkog svemirskog programa bio je *Mercury*, koji je predviđao lansiranje astronauta u svemir i njegov povratak na Zemlju. U listopadu 1958. nastao je tzv. *Space Task Group* s ciljem da vode projekt Mercury.¹⁷¹ Odmah u siječnju sljedeće godine započela je potraga za muškarcima koji bi bili sposobni voziti se u svemirskoj letjelici. Od njih se tražilo da su prošli školovanje za pilota i da imaju fakultetsku diplomu. Isto tako, morali su imati između 25 i 40 godina, biti visine do 180 cm i ne težiti više od 80 kg. Potencijalni astronauti obavili su krvne testove, analiziran im je urin, a između ostalog radili su se i testovi plodnosti. Njihovo duševno stanje analizirano je izoliranjem, morali su provoditi sate u mračnoj i tihoj sobi. Jedan od izazovnijih zadataka zahtijevao je od ispitanika da se snađu u pustinji s minimalnom opremom i vrate natrag u centar. Nakon raznovrsnih testova odabrano je sedmero muškaraca za prvi svemirski program. Za razliku od sovjetskih kozmonauta, od američkih se astronauta očekivalo da će razgovarati s novinarima te je njihov život postao javan čim su im otkrivena imena.¹⁷² Pred novinarima su astronauti prije svega morali odgovarati na pitanja o vjeri, obitelji i braku. Nakon toga astronauti su potpisali ugovor po kojem bi priče iz njihovih života bile objavljivane u časopisu *Life*. Istog dana u kasnijim satima Amerikanci diljem zemlje dobili su priliku pogledati konferenciju preko televizije. Sljedeće jutro novine su navijestile astronaute, opisujući svaki detalj njihovog profesionalnog i privatnog života, uključujući i adrese njihovih domova.¹⁷³

¹⁶⁹ „Američki satelit nije izazvao oduševljenje“, *Novi list*, 04.02.1958., 1.

¹⁷⁰Logsdon, John M., „The Evolution of U.S. Space Policy and Plans“, *Exploring the Unknown*, 377.

¹⁷¹ Cadbury, 169-171.

¹⁷² Isto, 172-173.

¹⁷³ Burgess, Colin, *Selecting the Mercury Seven: The Search for America's First Astronauts*, New York: Springer, 2011, 278-281.

Prvi američki svemirski program s ljudskom posadom nazvan je Mercury prema grčkom glasniku bogova.¹⁷⁴ Sama kapsula ovog programa bila je nešto manja od tri metra i u obliku zvona. Za povratak na Zemlju određeno je slijetanje u more pomoću jednog padobrana.¹⁷⁵ Datuma 19. siječnja 1961. Amerikanci su izabrali da prvi astronaut u svemiru bude Alan Shepard.¹⁷⁶ Lansiran je 5. svibnja 1961. s lokacije Cape Canaveral i tako postao prvi Amerikanac, iako ne i prva osoba, u svemiru. Tijekom leta astronaut je iskusio bestežinsko stanje, promatrao Zemlju iz periskopa, orijentirao letjelicu za ulazak u atmosferu i testirao retro rakete. Njegova je misija bila suborbitalni let koji je potrajao svega 15 minuta, postajući tako najkraći let s ljudskom posadom.¹⁷⁷ Tri dana nakon leta, Shepard je primljen u Bijelu kuću gdje je od predsjednika Johna F. Kennedyja dobio medalju za svoj doprinos svemirskoj tehnologiji.¹⁷⁸

Unatoč tome što se radilo o prvom američkom astronautu, vijest nije dočekanu s prevelikim uzbuđenjem, posebice ako se uspoređi s prvim sovjetskim „kozmonautom“ u svemiru kojemu je posvećena puno veća pozornost. *Novi list* je sadržaj o ovoj temi smjestio tako tek na dno desete stranice. Objava se nalazi u središtu stranice i ima manji naslov pa je tako i manje uočljiva. Puno je veća vijest tog dana bila želja Amerikanaca da interveniraju u Vijetnamu. Urednik donosi informacije o letu Alana Shepada te se ovdje može primijetiti kako novinari naizmjenično koriste termine „astronaut“ i „kozmonaut“. Često se tijekom tekstualnog sadržaja koriste riječi „Mercury“ i „Redstone“ kada bi se govorilo o svemirskom vozilu i raketi.¹⁷⁹ *Vjesnik* je ipak s druge strane pronašao mjesta za temu na naslovnoj stranici, no tek na dnu. Ovdje već u prvoj objavi o ovom američkom astronautu ističu njegovo ime, dok u slučaju astronauta Gagarina to nije bilo tako. Nadalje, u tekstu se spominje kako je u kontrolnom tornju u Cape Canaveralu bio prilikom lansiranja prisutan i Wernher von Braun. Za njega piše kako je njemački raketni stručnjak koji je došao u SAD nakon što je završio rat. Unatoč tome što je služio pod nacističkom Njemačkom, ovdje se o tome prešućuje.¹⁸⁰ Na sljedećoj stranici je smještena velika fotografija Shepada pored

¹⁷⁴ Burgess, 30.

¹⁷⁵ Furniss, Tim, Shayler, David J., Shayler, Michel D., *Praxis Manned Spaceflight Log 1961-2006*, New York: Springer, 2007, 39.

¹⁷⁶ Cadbury, 203-205.

¹⁷⁷ Furniss, Shayler, Shayler, 23-25.

¹⁷⁸ Burgess, 307.

¹⁷⁹ „SAD imaju svog prvog astronauta“, *Novi list*, 06.05.1961., 10.

¹⁸⁰ „Američki astronaut A. B. Shepard uspješno izvršio let u svemir“, *Vjesnik*, 06.05.1961., 1.

kojeg je na gornjem djelu stranice nastavljeno s informiranjem čitatelja o letu. Urednik u tekstu citira Washington koji tvrdi da je to povijesna prekretnica u „američkim naporima za istraživanje svemira“.¹⁸¹ Ovdje je veći fokus na mišljenjima samih Amerikanaca o letu, radije nego o mišljenjima stranih novina kao što je to u slučaju Vostoka 1.

Slika 10
Fotografija Alana Shepada nakon leta (Vjesnik, 1961)

Prvi američki let u zemaljskoj orbiti započet je datuma 20. veljače 1962. godine s astronautom Johnom Glennom kao članom posade. Svemirska letjelica Mercury Atlas 6 nazvana je *Friendship* (hrv. Prijateljstvo). Od izabranih astronauta za projekt Mercury, Glenn je u svojoj 39-oj godini bio najstariji član tima. Također je bio i najpoznatiji među njima. Uz to što je imao najopsežniji borbeni dosje i držao novi transkontinentalni rekord letećim borbenim mlažnjakom, pojavio se i na televiziji.¹⁸² Tijekom leta Glenn je imao problema sa sustavom automatske orijentacije i koristio se u određenim trenucima svojim vlastitim znanjem. Situacija se zakomplicirala kada su kontrolori misije dobili signal da možda postoje problemi s toplinskim štitom. Takvo što je bilo poprilično opasno za astronauta, pošto bi rezultiralo njegovom smrću prilikom ponovnog ulaska u Zemljinu atmosferu. Ipak, Glenn je izvršio ukupno tri orbite prije nego li je morao završiti svoju misiju. Sveukupno, let je trajao malo manje od pet sati i time ostao zapamćen kao najkraći orbitalni let s ljudskom posadom.¹⁸³ Za Amerikance diljem zemlje, on je postao heroj koji je ostao smiren čak i kada mu je prijetila smrt. Tijekom povorke automobila, približno četiri milijuna ljudi izašlo je na

¹⁸¹ „Kennedy čestitao Shepardu“, *Vjesnik*, 06.05.1961, 2.

¹⁸² Burgess, 316.

¹⁸³ Furniss, Shayler, Shayler, 63-64.

ulice New Yorka kako bi mogli uživo vidjeti najpopularnijeg astronauta čiji je osmijeh pobudio euforiju u američkom društvu.¹⁸⁴

Johna Glenna, popularnog američkog astronauta, *Vjesnik* je predstavio već u samom naslovu o novom događaju. Naziv članka, „Glenn poletio!“ stvara osjećaj prisnosti između astronauta i samih čitatelja, kao da je već dovoljno poznat široj javnosti o njemu pa drugačiji, općenitiji naslov nije potreban. Vijest o uspjehu misije dočekani su s većim zanimanjem nego onom astronauta Sheperda. Novinari prenose informaciju kako je „prvi Amerikanac poletio u putanji oko Zemlje“. Zabilježili su i doživljaje Glenna, koji je fasciniran pogledom izjavio „pred mnom se pruža divan plavi horizont“. U vijestima se više od jednog puta spominje da astronaut sam kontrolira uređaje u kapsuli i da sam upravlja letjelicom.¹⁸⁵ Pošto su Amerikanci otvoreno govorili o detaljima leta, tako i *Vjesnik* opisuje npr. da se astronaut hranio konzervom s mesom i povrćem. Može se primijetiti kako urednik često spominje njegove prezime, umjesto da se ograniči njegovim zanimanjem. Za razliku od Sovjeta o kojima hrvatski mediji nisu mogli izvještavati o problemima tijekom misije, ovdje se navode i takvi primjeri. Zbog toga čitatelji saznaju kako je u kabini temperatura narasla do 41 stupanj, no „pukovnik Glenn preuzeo je sam komand nad uređajima“. Gdje god za to postoji prilika, ističu se sposobnosti astronauta da se snađe u problematičnim situacijama. Urednik potom prevađa naziv kapsule i kaže da se zove „prijateljstvo“ odnosno *friendship*.¹⁸⁶ Ljubiteljima američkog svemirskog programa posebno je ovaj sadržaj bio zanimljiv zbog niza dostupnih informacija. Urednik članka „Najuzbudljivije američko jutro“ opisuje dan astronauta od samog buđenja po sve dok nije poletio s „kapsulom nazvanom Prijateljstvo 7“. Autor nadalje opisuje ovaj pothvat kao „veliki eksperiment“. Za astronauta komentira da je „njegov let osvjetlio lica Amerikanaca i pobudio nove nade u uspjehe“.¹⁸⁷

Nakon uspješnih letova iz projekta Mercury i prije slavnog Apollo programa, kao most između ovih dvaju programa pojavio se projekt Gemini. Njegovi su ciljevi bile dugotrajne misije, randevu, spajanje sa svemirskim vozilom u Zemljinoj orbiti i proučavanje sposobnosti astronauta za vrijeme duže misije. Ovaj je program pripremao sve uključene za nadolazeći lunarni projekt Apollo. Prvi na redu da

¹⁸⁴ Cadbury, 240.

¹⁸⁵ „Glenn poletio!“, *Vjesnik*, 21.02.1962., 1.

¹⁸⁶ „Glenn šalje izvještaj kontrolnim stanicama“, *Vjesnik*, 21.02.1962., 4.

¹⁸⁷ Josip Kirigin, „Najuzbudljivije američko jutro“, *Vjesnik*, 21.02.1962., 4.

upravljaju Gemini 3 vozilom bili su Guss Grissom, iz tima Mercury 7, te John Young.¹⁸⁸ Zadatak tijekom ovog leta zahtijevao je da Gemini 3 uz pomoć prvog računala na svemirskoj letjelici s ljudskom posadom promijeni svoju orbitu. Sam ovaj let, izvršen 23. ožujka 1965., iako važan za Amerikance kao prvi u nizu iz novog projekta, kasnio je pet dana za Voskhodom 2. Za razliku od Sovjeta čija je svemirska letjelica zaintrigirala ljude, Gemini 3 je trebao izvršiti samo tri orbite. Po prvi je put jedna letjelica manevrirajući promijenila putanju, za što je bio odgovoran Grissom kao zapovjedni pilot. Let je završio nakon nešto manje od pet sati i postao najkraći američki let s dvjema članovima posade.¹⁸⁹

Velikim tiskanim slovima naslov „'Gemini 3' uspio“ našao se na vrhu naslovne stranice *Novog Lista*. Jednako kao i za Johna Glenna, naveden je odmah naziv letjelice. Sadržaj spominje kako na novoj misiji sudjeluju Virgil Grissom i John Young, koji su lansirani pomoću rakete *Titan-2*. Ovoga puta jedan od zadataka astronauta je da obave eksperimente, kao npr. ispitivanje djelovanja radijacije.¹⁹⁰ I na sljedećoj stranici nastavlja se sadržaj o Gemini 3. Ovdje, ponovno s nazivom letjelice u naslovu, autor opisuje spuštanje vozila koji je prema izvještajima iz SAD-a normalno izvedeno.¹⁹¹ Na stranici se prati dalje razvoj situacije te se saznaje da su helikopteri pronašli kapsulu u oceanu.¹⁹² Oba dva članka nalaze se na bočnoj strani novina. Na naslovnici *Vjesnika* vijesti o uspjehu američkog svemirskog programa dijele prostor s onime o sovjetskom. Vijesti o Gemini 3 tako zauzimaju manji dio donjeg djela naslovnice te informiraju čitatelje o nazivu leta i osnovnim informacijama. Spominje se također kako je let do Mjeseca predviđen za 1970. godinu. Urednik prenosi kako Amerikanci tvrde da ono što Gemini 3 izvodi tijekom svoje misije Sovjeti još nisu ostvarili.¹⁹³ Izjave SAD-a i SSSR-a, osim što čestitaju i hvale drugu stranu, postaju i sve više kompetitivne prirode što novine svakako prenose. Na bočnoj strani četvrte stranice autor navodi kako se planiraju i susreti vozila te svemirska šetnja. Također, iznosi se informacija kako je broj američkih astronauta u svemir šest, naprema sovjetskim kojih je 11. Urednik komentira kako se radi o „velikoj, uzbudljivoj i skupoj

¹⁸⁸ Grimwood, John M., Ertel, Ivan D., „Project Gemini“, *The Southwestern Historical Quarterly*, 3, 1968, 393.

¹⁸⁹ Furniss, Shayler, Shayler, 84-85.

¹⁹⁰ „'Gemini 3' uspio“, *Novi List*, 24.03.1965., 1.

¹⁹¹ „'Gemini-3'“, *Novi list*, 23.03.1965., 2.

¹⁹² „Helikopteri i brodovi dočekali kozmonaute“, *Novi list*, 23.03.1965., 2.

¹⁹³ J. Vrhovec, „Američki ispraćaj“, *Vjesnik*, 24.03.1965., 1.

svemirskoj utrci u kojoj Sovjetski Savez još uvijek prilično efikasno predvodi“. Za ovo natjecanje novinar zapaža kako se tu radi i o natjecanju u prestižu, te da uspjesi koje ostvare im pomažu i u vojnom smislu.¹⁹⁴

Američki svemirski program nastavio je sa svojim nizom uspjeha. Gemini 6 trebao je doprinijeti napretku programa za budući lunarni projekt tako što bi Amerikanci izveli svoj prvi svemirski randevu.¹⁹⁵ Predsjednik Johnson najavio je kako će prvo biti lansiran Gemini 7 s astronautima Frankom Bormanom i Jamesom Lovellom datuma 4. prosinca 1965 godine. Astronauti su potom, smješteni u vrlo tijesnoj kabini čekali drugo vozilo da stigne za osam dana. Za posadu letjelice Gemini 6 početak leta bio je vrlo neizvjestan. Sat na letjelici se aktivirao zbog čega je djelovalo kao da je izvršeno lansiranje, a zbog problema s motorom zapovjedni pilot Wally Schirra trebao je pritisnuti gumb kojim bi se aktiviralo katapultiranje. Da je to učinio, Schirra i pilot Tom Stafford vrlo bi vjerojatno zadobili ozljede opasne po život. No ipak, zapovjedni pilot shvatio je da nije došlo do lansiranja pa je tako misija odgođena za 15. studeni. Ovoga puta je cilj ostvaren, te su se Gemini 6 i 7 nalazili samo 15 cm udaljeni jedno od drugog. Događaj je tada slavljen kao najveći podvig ostvaren tijekom svemirske utrke. Nakon pet sati, Gemini 6 se počeo udaljavati od svog para, vraćajući se potom ponovno na Zemlju. S druge strane, Gemini 7 je nastavio s letom, a astronauti su morali izvesti nekoliko eksperimenata. Njihov povratak dočekan je nakon 13 dana provedenih u svemiru, ostvarujući time novi rekord najdužeg leta za američku misiju s dva člana posade.¹⁹⁶

Praćenje američkog svemirskog programa nastavilo se i s novom misijom koja je zadobila svoj dio na naslovnim stranicama. Na prvoj stranici *Vjesnika* u nekoliko je rečenica opisan let dvojice astronauta Waltera Schirre i Thomasa Stafforda koji će obaviti randevu s Gemini 7. Uz drastičan ton, urednik uvodi čitatelja tvrdeći da je „odlazak na randevu oglašen grmljavinom rakete 'Titan 1'“. Uz tekstualni sadržaj nalazi se slika astronauta u kabini.¹⁹⁷ Nadalje, na četvrtoj stranici, prati se let Gemini 6 i urednik potom napominje kako još nije poznato hoće li se letjelica uspješno približiti Gemini 7.¹⁹⁸ Sljedećeg dana vijesti nastavljaju s izvještajem i informiraju čitatelje kako

¹⁹⁴ Vrhovec, „Ispraćaj“, *Vjesnik*, 24.03.1965., 4.

¹⁹⁵ Grimwood, Ertel, 393-394.

¹⁹⁶ Furniss, Shayler, Shayler, 93-95.

¹⁹⁷ „Gemini 6 u svemiru“, *Vjesnik*, 16.12.1965., 1.

¹⁹⁸ „'Gemini 6'“, *Vjesnik*, 16.12.1965., 4.

je misija uspješno završila. Ovdje se u nekoliko navrata spominje koliko je dobra organizacija Amerikanaca bila pri povratku vozila, tvrdeći da je nosač aviona najvećom brzinom jurio prema njoj čim je kapsula dotakla valove. Prema mišljenju Jugoslavenskog astronautskog i raketnog društva, ovime je riješeno pitanje svemirskog susreta. Također komentira da i Sovjeti vrlo vjerojatno žele ostvariti automatsko meko spuštanje na Mjesec. Profesor smatra da u Sovjetskom Savezu postoje „snažne rakete-nosači koji mogu (...) da upute velik i težak kozmički brod prema Mjesecu“. Nastavlja s mišljenjem da se približava trenutak kada će čovjek zakoračiti na Zemljin prirodni satelit.¹⁹⁹ Ovakvim stajalištima može se zaključiti kako je postojalo uvjerenje da svemirska utrka još uvijek ima ravnopravne suparnike te da je pobjednik i dalje neizvjestan.

Nova misija za program Gemini koja je došla na red bilo je spajanje dvaju objekta u svemiru. U ovom slučaju, to se trebalo dogoditi između letjelice Gemini 8 i rakete Agena.²⁰⁰ Astronauti izabrani za ovu misiju bili su zapovjedni pilot Neil Armstrong i pilot Davit Scott te su lansirani u svemir 16. ožujka 1966. godine. Osim spomenutog zadatka, astronaut Scott trebao je izvesti svemirski hod. Nakon lansiranja, vozilu je trebalo 6 sati i 32 minute da se spoji s Agenom. Ovo je spajanje ipak bilo problematično za posadu jer su se obje letjelice počele vrtjeti te su se pomakle sa svoje početne pozicije. Situacija se s vremenom nije poboljšala već je postalo gotovo neizdržljivo za oba astronauta. Upravo zbog toga su se piloti odlučili odvojiti od rakete. Gemini 8 se ovoga puta počeo okretati brzinom koja je testirala fizičku izdržljivost astronauta. Jedino preostalo rješenje za ovaj problem bilo je prisilno slijetanje na Zemlju, skrativši na ovaj način tijek misije. Let je tako sveukupno potrajao skoro 11 sati.²⁰¹

Na posljednjoj stranici *Vjesnika* najavljen je let Gemini 8. Lansirana kapsula Agena, tvrdi *Vjesnik*, s kojom se novo vozilo treba spojiti već je lansirana. Najavljuje se kako će u četvrtak astronaut Scott napustiti svoju kapsulu i privezati se zlatnim užetom kako bi potom letio dva i pol sata svemirom.²⁰² Dan poslije, autor je uvukao čitatelja u novi članak naslovom „Prisilno iz svemira“. Urednik objašnjava kako je došlo do problema nakon spajanja s Agenom koju je opisao kao „ludu vrtnju spojenih vozila“.

¹⁹⁹ „'Gemini 6' opet na Zemlji“, *Vjesnik*, 17.12.1965., 1.

²⁰⁰ Grimwood, Ertel, 394.

²⁰¹ Furniss, Shayler, Shayler, 96-97.

²⁰² „Lansiran Gemini 8“, *Vjesnik*, 17.03.1966., 12.

U nastavku komentira izjave američkih reportera koji su rekli kako se u glasu Armstronga osjetila panika. On ga potom brani i tvrdi kako se našao u novoj situaciji koju astronaut još nikad nije prije iskusio. Zato je, prema riječima novinara, to bila „izvanredna prisutnost duha i visok nivo lične hrabrosti“. Iako je zbog problema s vozilom došlo do ranijeg spuštanja na Zemlju, urednik je ispunjen optimizmom u vezi leta. Tvrdi da unatoč tome što to nije u formalnom smislu bila uspješna misija, snalažljivost astronauta u opasnoj situaciji pokazala je kako je njegov let bio dvostruko značajan.²⁰³ *Novi List* isto je tako izvijestio na naslovnici o događaju, dajući joj podosta prostora. Uz osnovne informacije i sliku astronauta može se uočiti i skroz na vrhu stranice naslov „Johnson: čovjek na mjesecu prije 1970“. Ovdje, u par rečenica, se prenosi mišljenje američkog predsjednika kako će upravo Amerikanac biti prvi čovjek na Mjesecu i to prije nego što desetljeće završi.²⁰⁴

Slika 11
Fotografije Davida Scotta i Neila Armstronga (*Novi list*, 1966)

²⁰³ J. Vrhovec, „Prisilno iz svemira“, *Vjesnik*, 18.03.1966., 1.

²⁰⁴ „Johnson: čovjek na mjesecu prije 1970.“ *Novi list*, 1.

3.3. Lunarne misije s ljudskom posadom

Američki predsjednik J. F. Kennedy održao je 25. svibnja 1961. govor koji je, između ostalog, potaknuo lunarni program. Njegova poruka pred Kongresom izazvala je burne reakcije kada je izjavio kako bi astronaut trebao zakoračiti na Mjesec prije završetka desetljeća.²⁰⁵ Iste je godine u rujnu najavljeno osnivanje novog centra u Houstonu, na području savezne države Teksas, koji bi poslužio kao zapovjedno mjesto za svemirski program.²⁰⁶ No prije nego li bi se letjelica mogla uputiti prema Mjesecu, bilo je važno saznati nešto više o njegovoj topografiji te fizičkim karakteristikama površine. Upravo je zbog toga izabran program pod nazivom *Ranger* čije su svemirske sonde trebale doprinijeti informacijama o Mjesecu.²⁰⁷ Uz Rangera su Amerikanci imali i program *Surveyor*, čijih je pet letjelica izvelo meko slijetanje na Mjesec.²⁰⁸

Izbor idealnih astronauta za program Apollo pokrenuo je diskusiju unutar svemirske agencije. Budući da je među astronautima bilo teško pronaći one koji su istovremeno bili znanstvenici i piloti, prvih par godina NASA je birala prvenstveno muškarce s letačkim iskustvom.²⁰⁹ Raketa izabrana za lunarnu misiju bio je von Braunov Saturn V, a metoda slijetanja nazvana LOR (eng. *lunar orbit rendezvous*) omogućila bi da se za prilazak mjesečevoj površini lunarni modul odvoji od svemirske letjelice. To su bile ključne odluke koje su donesene te je za prvu Apollo misiju s ljudskom posadom izabrana veljača 1967. godine. Međutim, u siječnju iste godine došlo je do tragične nesreće tijekom testiranja svemirske letjelice. U vozilo je došlo do kratkog spoja zbog čega je izbila iskra koja je potaknula požar. Zbog ovog su nesretnog slučaja izgorjela sva tri člana posade: Gus Grissom, Edward White i Roger Chaffee. Slijedile su brojne istrage koje su rezultirale izmjenama sustava svemirskih letjelica. Prošlo je više od godinu i pol nakon nesreće prije nego li je lansirana prva skupina astronauta iz programa Apollo.²¹⁰

²⁰⁵ Compton, William, *Where No Man Has Gone Before: A History of Apollo Lunar Exploration Mission*, Washington, D.C.: NASA, 1989, 7.

²⁰⁶ Oates, Stephen B., „NASA's Manned Spacecraft Center at Houston, Texas“, *The Southwestern Historical Quarterly*, 67, 350.

²⁰⁷ Compton, William, 17.

²⁰⁸ Jaffe, L. D., „Recent Observations of the Moon by Spacecraft“, *Space Science Reviews*, 9, 1969, 491-492.

²⁰⁹ Compton, 55.

²¹⁰ Ertel, Ivan D, „Apollo“, *The Southwestern Historical Quarterly*, 73, 1969, 217-218.

Lunarna misija s ljudskom posadom započela je 11. listopada 1968. kada su Walter Schirra, Donn Eisele i Walter Cunningham konačno dobili priliku da izvrše svoj zadatak. Ciljevi Apolla 7 odnosili su se na provjeru sustava svemirske letjelice i izvedbu astronauta.²¹¹ Zapovjednik vozila, Schirra, dobio je prehladu prije leta zbog čega je za buduće misije uvedena stroga karantena kako bi se takvo što spriječilo. Schirra je također ulazio u svađu s kontrolom leta i odbijao njihove odluke. U jednoj od takvih situacija zatraženo je od njega da uključi TV kameru, što on nije u tom trenutku napravio. Također, odbio je staviti kacigu na glavu a to je samo zaoštrilo odnose sa svemirskom agencijom. No unatoč neslaganju misija se pokazalo uspješnom kada je simuliran lunarni modul koji bi se na letu do Mjeseca odvojio od glavne letjelice.²¹² Sveukupno let je potrajao nešto manje od 11 dana te su obavljeni svi planirani manevri. Sposobnost ručnog upravljanja letjelicom također je testirana i to bez problema. Televizijski prijenosi upućeni na zemaljske stanice ostvareni su čak sedam puta.²¹³ Nakon leta, unatoč svemu pozitivnom ostvarenom s Apollom 7, svađa koja je izbila između Waltera Schirra i direktora leta nanijela je štetu i dvojici drugih članova posade. Niti jedan od članova posade nije ponovno sudjelovao na misijama.²¹⁴

Uz fotografiju nasmiješenih astronauta Schirre, Eisele i Cunninghama, na gornjem je djelu naslovnice objavljen sadržaj o novom pothvatu Amerikanaca. Uz informaciju Schirre kako Apollo 7 „leti kao san“, čitatelji su informirani o tome da je konačan cilj Apollo programa spuštanje na mjesec prvih američkih „kozmonauta“.²¹⁵ Sadržaj se dalje nastavlja tek na 11. stranici s informacijama o lansiranju i tijeku leta sve dok se nije našao u orbiti. Pod naslovom „Drugi let u povijesti s tri člana posade“ autor nabroja sve važnije rekorde kao npr. da je Schirra prvi čovjek koji je tri puta lansiran u svemir. Podsjeća potom kako su Sovjeti prvi imali tri člana posade u letu. Zatim se urednik okreće na „mračniju stranu“ priče o svemirskoj utrci. Naime, navodi kako je sveukupno 13 astronauta stradalo, a samo da je jedan umro u svemiru, tj. astronaut Komorov. Dotiče se Jurija Gagarina koji je stradao iste godine kada je članak objavljen. Podsjeća i na žrtve prve Apollo letjelice koja nikad nije lansirana nakon što su u njoj izgorjeli u požaru Grissom, Chaffee i White. Članak potom nastavlja s drugim

²¹¹ Isto, 218.

²¹² Furniss, Shayler, Shayler, 113.

²¹³ Ertel, „Apollo“, 218-219.

²¹⁴ French, Francis, Burgess, Colin, *In the Shadow of the Moon : A Challenging Journey to Tranquility, 1965-1969*, University of Nebraska, 2007, 227-229.

²¹⁵ „Tri nova svemirska putnika“, *Novi List*, 12. i 13. 10. 1968., 1.

rekordima, uključujući najduže trajanje leta.²¹⁶ Uz navedeno, na 11. se stranici našla i tablica s informacijama kada se što događa za vrijeme leta, što je urednik prozvao „svemirski raspored sati“.²¹⁷ Vjesnik je kroz raspon od nekoliko dana pratio događaje vezane uz Apollo 7. Tako je jedna od tema o kojoj se prenosilo postala prehlada astronauta, koja je prikazana kao prva vijest istaknuta ispod naslova „Susret u svemiru“. Veći dio četvrte stranice posvećen je potom ponovno o situaciji s astronautima. Spominje se kako je Schirra odbio predviđeni TV prijenos jer je na prvo mjesto prioriteta stavio upravljanje raketnim motorom. Zatim nanovo urednik opisuje kada je došlo do prehlade i kako se ona proširila među posadom. Čitatelji su informirani kako su Schirra i Cunningham uzeli aspirin i pilule za osvježenje.²¹⁸ O ovome je letu izdvojeno tek dovoljno informacija da se zaintrigira čitatelja, no tek će se o nadolazećim letovima osjetiti veća razina euforije i interesa. Svakako je osim o svemirskom programu sve više napisano o samim astronautima, pa je tako ovdje urednik htio podijeliti što se sve događalo kada je posada oboljela.

Druga po redu Apollo misija s ljudskom posadom bila je istovremeno prva koja je uključivala ulazak u mjesečevu orbitu. Također je to bio prvi put da je moćna Saturn V raketa bila uporabljena za jedan let. Posada letjelice Apolla 8 bili su Frank Borman, James Lovell i William Anders. Piloti su lansirani u svemir i započeli svoju sedmodnevnu misiju datuma 21. prosinca 1968. godine.²¹⁹ Ovi su astronauti prvi napustili Zemlju i iskusili mjesečevu gravitaciju koja je ubrzala brzinu svemirske letjelice. Točno na Badnjak kontrola leta izgubila je kontakt s Apollom 8 kada su se našli sa stražnje strane Mjeseca, a potvrdu da je izvršena orbita oko ovog prirodnog satelita dobili su tek nakon što se vozilo pojavilo na poznatoj strani nebeskog tijela. Posada je za Božić čestitala blagdan, a povodom toga su također pročitali odlomak iz Knjige Postanka iz Biblije. Nakon 20 sati provedenih u mjesečevoj orbiti, Apollo 8 uputio se u komandnom modulu natrag prema Zemlji. Misija je tako uspješno provedena, a članovi posade prozvani su „Kolumbovima“ svemirskog doba.²²⁰ Oblik rakete može se vidjeti na temelju priložene makete.

²¹⁶ „Drugi let u povijesti sa tri člana posade“, *Novi list*, 12. i 13. 10. 1968, 11.

²¹⁷ „Svemirski raspored“, *Novi list*, 12. i 13. 10. 1968, 11.

²¹⁸ „Uspješan susret“, *Vjesnik*, 14.10.1968., 4.

²¹⁹ Ertel, „Apollo“, 219.

²²⁰ Furniss, Shayler, Shayler, 117-119.

Slika 12

Maketa rakete Saturn V, privremena postava u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka iz 2017. godine (slikao: Dalibor Dukić)

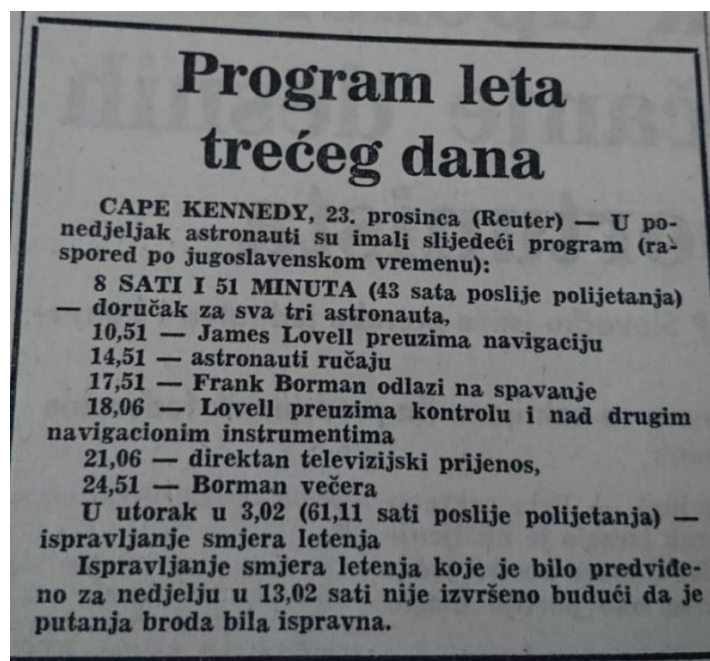
O novom vozilo na redu iz programa Apollo mediji su imali obilan sadržaj pripremljen za svoje čitatelje. Radilo se o značajnoj misiji za američki svemirski program, što je hrvatski tisak odmah prepoznao. *Glas Istre* je događaj opisao kao „zasad najveći pothvat u povijesti svemirskih istraživanja“. Na naslovnici je spomenut inženjer von Braun i da je letjelica lansirana raketom Saturnom V, što je djelo njegovog tima.²²¹ Na sljedećoj stranici sadržaj o Apollu 8 se nastavlja i opisuju se zadaci astronauta Bormana, Andersa i Lovella. Autor obraća pozornost čitatelja na opasnosti s kojima se posada može suočiti. Npr. u tekstu se navodi kako, ako se ne nađu na pravoj putanji, mogu zauvijek nestati u svemiru i također da je sam povratak opasan jer se moraju pod pravim kutom uputiti u Zemljinu atmosferu.²²² *Vjesnik* nije štedio na prostoru kada je u pitanju misija Apolla 8, pa je tako podebljanim slovima ispisan naslov na prvoj stranici „U 13.51 – start k Mjesecu“. Prvi istaknuti tekst u obliku natuknice opisao je događaj sljedećim riječima: „snažni motori 'Saturna ' prenijeli su Bormana, Lovella i Andersa u najspektakularniji pothvat u osvajanju svemira.“ Takvi su se izrazi, koji su se divili misiji, često ponavljani kroz novine. Čak i samo lansiranje prožeto je riječima dubokog poštovanja prema ovom događaju, komentirajući da je tada na kozmodromu zadrhtala zemlja.²²³ Glavna tema na trećoj stranici je i dalje

²²¹ „Ljudi oko mjeseca“, *Glas Istre*, 01.01.1969., 1.

²²² Isto, 2.

²²³ „U 13.51 – start k Mjesec“, *Vjesnik*, 22.12.1968., 1.

svemirski program, a stranica je ispunjena slikama, izjavama, informacijama, stanjem leta i sl. O misiji se tako znao svaki detalj jer su čitatelji saznali sve što ih je moglo zanimati: lansiranje, dužina leta, članovi posade, raketa nosač, cilj i troškovi eksperimenta. O astronautima urednik je imao samo najbolje za reći te je pri opisu njihovih osobina naveo da imaju „veliko znanje i iskustvo, energičnost, staloženost i brzinu pravilnih reakcija u kritičnim trenutcima“. Novinari *Vjesnika* intenzivno su pratili program Apolla, pa je tako uz raznovrstan sadržaj priložen i program ekspedicije koji sadrži informacije od šest ujutro do 14 h kad se vozilo našlo u Zemljinoj putanji.²²⁴

Slika 13
Prikaz programa trećeg dana leta Apolla 8 (*Vjesnik*, 1968)

Unatoč uzbudljivom tonu koji je prisutan u člancima, novinari redovno izvještavaju o opasnostima za posadu. Dan poslije, javili su kako vozilo dobro funkcionira te su priložili poveću sliku Lovellove žene i njezine djece s uzbuđenim ali i zabrinutim pogledom lica za sudbinu svog supruga.²²⁵ Nadalje, u novom broju novinari prenose dojmove Amerikanaca prilikom približavanja Mjesec te da su astronauti javili da je atmosfera plave, a ne crne boje. Ovdje urednik brani slanje ljudi u svemir jer

²²⁴ „U 13.51 smjer – Mjesec“, *Vjesnik*, 22.12.1968., 3.

²²⁵ „'Apollo 8' po voznom redu“, *Vjesnik*, 23.12.1968., 1.

kaže kako će se upravo oni „vratiti s leta oko Mjeseca puni utisaka, priča, detalja, koje će nadopuniti i osvježiti uredno sabrane podatke elektronskih mozgova“. Potom nastavlja s divljenjem prema astronautima i uspoređuje ih s Colombom i kaže kako „trojica hladnokrvnih ljudi, čeličnih živaca, sada doživljavaju uzbuđenja nedostupna običnom čovjeku“. Pod naslovom „Mjesec nije ni žut ni sjajan“ novine *Vjesnika* izvještavaju kako je misija bila uspješna. Uz tekstualni sadržaj priložena je i velika slika Mjeseca snimljenog iz blizine. Ovime, komentira urednik, „je završena faza pripremnih operacija u osvajanju svemira. Sljedeća faza je: pravac na Mjesec.“²²⁶ Novinari su isto tako spominjali prijenose događaja preko TV-a, a frustraciju s domaćim prijenosom urednik je detaljno opisao. Najprije je prenio svoje oduševljenje događanjem te je mogućnost praćenja misije opisao sljedećim riječima „Još jednom pokazalo se da je današnji svijet mali, da je povezan vezama koje nas sve maksimalno zbližavaju, da su ljudi u stanju svi dijeliti jedno zajedničko uzbuđenje.“ No potom kritizira zagrebački (i beogradski) prijenos, tj. kako je zakazala tehnika i u studiju nisu uspjeli uživo prevesti i komentirati događaj nego tek naknadno. Urednik smatra kako je takvo što bilo „neoprostivo, siromašno, loše i nedovoljno“.²²⁷ Ova oštra kritika jasno pokazuje koliko je američki uspjeh dodirnuo one koji su događaje pratili..

Program Apollo je kroz nadolazeće letove bio sve bliže svom konačnom cilju. Apollo 9 izveo je prvu izvanvekularnu aktivnost za lunarni program, prvi let mjesečevog modula te prvi susret i pristajanje spomenutog modula sa zapovjednim i servisnim modulom. I Apollo 10 je nastavio taj niz pobjeda za američku svemirsku agenciju. Ovoga je puta let poslužio kao simulacija za nadolazeću misiju nakon nje. TV prijenos je imao sliku u boji što je dodatno impresioniralo sve one koji su imali prilike gledati od doma. Sve je teklo kao što je bilo i predviđeno te je mjesečev modul ušao u mjesečevu orbitu. Jedino što je još bilo potrebno ostvariti bilo je slijetanje na Mjesečevu površinu, nešto što je bilo prepušteno sljedećoj misiji: Apollo 11.²²⁸ Postavu za odlučujući let činili su Neil Armstrong, Edwin Aldrin i Michael Collins. Oni su, među ostalom, morali biti dobro upoznati sa svim sustavima svemirske letjelice, ići na predavanja o geologiji i astronavigaciji te uvježbavati randevu i istovar eksperimenata na Mjesec. Najvažniji trening za Armstronga i Aldrina, koji bi činili posadu mjesečevog modula, bio je

²²⁶ „Mjesec nije ni žut ni sjajan“, *Vjesnik*, 25.12.1968., 1.

²²⁷ M.B., „Naša TV pala na ispitu u svemiru“, *Vjesnik*, 25.12.1968., 3.

²²⁸ Ertel, „Apollo“, 219-220.

vježbanje slijetanja pomoću simulatora izgrađenog samo za ovu prigodu.²²⁹ Vozilo je konačno lansirano u svemir 16. srpnja 1969. s Armstrongom kao zapovjednikom svemirske letjelice, Collinsom kao pilotom zapovjednog modula i Aldrinom kao pilotom mjesečevog modula. Za letjelicu zapovjednog modula kodno je ime bilo *Columbia*, a za mjesečev modul poznati naziv *Eagle* (hrv. orao). Lansiranje je preko svojih TV ekrana pratilo čak 600 milijuna ljudi diljem svijeta.²³⁰ Apollo 11 približio se mjesecu tri dana nakon početka leta. Računalo koje je trebalo utvrditi lokaciju slijetanja je najprije htjelo prekinuti misiju, a zatim je kao odredište izabralo krater prepunjen kamenim gromadama. Armstrong je preuzeo djelomičnu kontrolu nad vozilom i usmjerio ga na novu lokaciju. Eagle je sletio 20. srpnja sa samo 20 sekundi preostalog goriva. Nakon što je Armstrong izašao iz svemirske letjelice, njegove su prve riječi bile „ovo je mali korak za čovjeka, veliki za čovječanstvo“.²³¹ Slijedile su potom aktivnosti koje su potrajale nekoliko sati, kao što su postavljanje američke zastave i prikupljanje uzoraka s mjesečeve površine. Astronauti su iza sebe ostavili ploču čije su završne riječi upućivale na to da se radi o miroljubivijoj misiji.²³² Nakon povratka na Zemlju 24. srpnja, astronauti su proveli dva tjedna u karanteni. Tijekom tog su vremena prolazili kroz fizičke preglede i prenijeli informacije o svemu čega su se mogli prisjetiti od tog povijesnog događaja. Neizostavni dio svemirske misije bila je svakako konferencija za novinare ali i razne aktivnosti pripremljene u čast astronautima te ključnim dužnosnicima NASA-e.²³³

Uoči leta čovjeka na Mjesec, mediji su pratili razvoj situacije iz dana u dan. Mjesta za ostale novosti bilo je u ograničenom broju, pošto su novinari najviše bili zainteresirano za misiju Apolla 11. Velikim tiskanim, istaknutim slovima na vrhu prve stranice ispisan je naslov „Ljudi lete na Mjesec“ uoči objave Novog Lista o Apollu 11. Zadivljen misijom, urednik komentira kako želje za uspjehom imaju svi oni „koji su svjesni da se upravo pred našim očima odvija jedna od najpresudnijih epizoda u burnoj historiji čovječanstva“.²³⁴ Nadalje, sadržaj o svemirskom pothvatu nastavlja se odmah zatim i na sljedećoj stranici. Urednik kaže kako su „ispunjene želje brojnih sanjara“, te za primjer uzima nekoliko ljudi poput J. Verna i Ciolkovskog. Također tvrdi u nastavku

²²⁹ Compton, 136-139.

²³⁰ Furniss, Shayler, Shayler, 129.

²³¹ Isto, 129-131.

²³² Ertel, „Apollo“, 220.

²³³ Isto, 221.

²³⁴ „Ljudi lete na Mjesec“, *Novi List*, 17.07.1969., 1.

da ljudi ovakav događaj čekaju da se ostvari već tisućama godina i da je sada put prema ostvarenju tog cilja konačno započet.²³⁵ Koliko je oduševljenje za Apollom bilo visoko može se zamijetiti i na daljnjim stranicama gdje urednici strastveno opisuju značenje ovog leta. Tako tvrdi da su „u ovim trenucima zaboravljeni svi sporovi među pristalicama i protivnicima svemirskih letova.“ Također smatra kako ljudi nisu pretjerano zainteresirani ni za sovjetskom Lunom-15 koja je po njegovom mišljenju već zaboravljena kada se uspoređi s događajem koji slijedi. Ovdje se također gubi ideja osvajanja Mjeseca od strane jedne države, jer nadalje komentira: „Pažnja Zemlje trenutno je koncentrirana na let trojice njenih sugrađana sa željom da se sretno vrate s ovog dramatičnog putovanja“.²³⁶ Ipak na svemirsku utrku sa SSSR-om nije zaboravljeno jer se na trećoj stranici također objavljuju podaci o stanju natjecanja. Tako je na temelju svih uspjeha utvrđeno da su Amerikanci u prednosti. Ovdje nije uzet u obzir samo slijetanje na Mjesec, već i vrijeme provedeno u svemiru i broj oblijetanja Zemlje.²³⁷ U članku „Skeptici ne mogu biti kozmonauti“ urednik smatra da ukoliko čovjek zakorači na ovo nebesko tijelo to će biti „najveće tehnološko dostignuće koje je ljudski rod ostvario od otkrivanja kamene sjekire“.²³⁸ *Novi list* je odlučio podijeliti raznolika mišljenja s prostora Hrvatske. Među njima profesor, pomorski kapetan i tajnica dijele svoje divljenje uoči leta i vide u njemu pozitivne vrijednosti. S druge strane, mišljenje domaćice je da je sam let nezanimljiv jer se takvo što već vidjelo te da čeka samo spuštanje na Mjesec. Stav jednog električara je ipak bio taj da ovoga puta Amerikanci neće dospjeti na vrijeme na mjesečevu površinu, već da će to prvi Sovjeti učiniti. Mišljenja su stoga bila različita, no svatko je od njih imao nešto za reći i aktivno pratio razvoj situacije do neke razine.²³⁹ Novine donose svakakve detalje, uključujući i termine koji su se koristili pri letu.

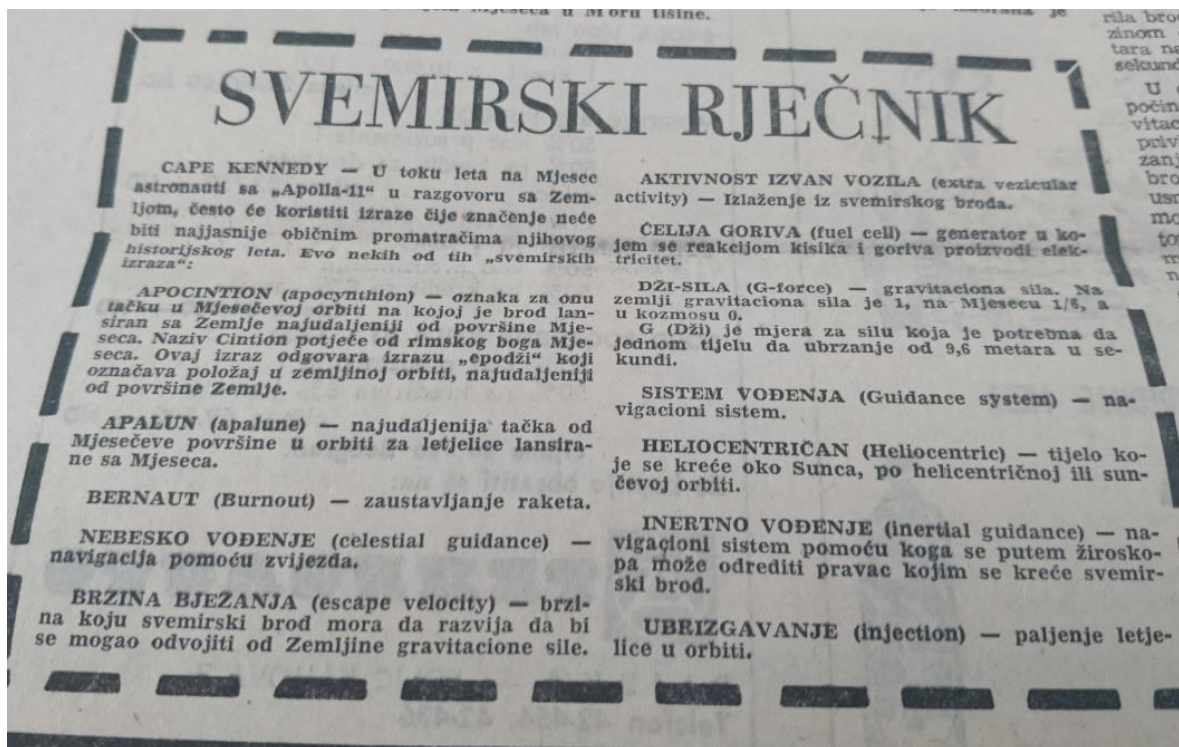
²³⁵ „Start 'Apollo-11' uspio“, *Novi list*, 17.07.1969., 2.

²³⁶ „Pažnja Zemlje usmjerena u svemir“, *Novi list*, 17.07.1969., 3.

²³⁷ „SAD-SSSR“, *Novi list*, 17.07.1969., 3.

²³⁸ „Skeptici ne mogu biti kozmonauti“, *Novi list*, 17.07.1969., 3.

²³⁹ „Sretno, putnici na Mjesec“, *Novi list*, 17.07.1969., 4.

Slika 14
Objašnjenje izraza korištenih tijekom leta Apolla 11 (Novi list, 1969)

Novi list nije propustio obavijestiti svoje čitatelje kako će biti izvanrednih emisija povodom lunarnog programa. Nakon što su stranice ispunili raznim sadržajem o Apollu 11, na 14. stranici odlučili su objaviti informacije vezane uz televizijski studio-Zagreb. Tako su najavili da će se osim prijenosa leta emitirati i emisija o letu čovjeka na Mjesec. Na toj će se emisiji okupiti raznoliki stručnjaci, od inženjera do umjetnika te političara i trajat će do direktnog uključivanja prilikom pristajanja mjesečevog modula na mjesečevu površinu. Potom, kad i to završi, će ispitivati stanovnike Zagreba, Dubrovnika i ostalih gradova o njihovim stavovima. Druga emisija će biti o izlasku Armstronga iz modula. Za kraj, spomenuli su kako „TV-Zagreb danonoćno dežura, kako bi se u svakom trenutku, u slučaju potrebe, ovaj studio mogao uključiti u međunarodne veze“ da bi pritom prenijeli gledateljima što se novog odvija u svemiru.²⁴⁰ Pet dana nakon leta, *Glas Istre* prenio je kroniku leta i nazvao ga „velikim povijesnim činom“. Također su objavili i izreke s plakete koju su astronauti ponijeli sa sobom a glasi „Ovdje ljudi s planete Zemlje stavili su nogu na Mjesec 21. jula 1969. Došlo smo u miru za cijelo čovječanstvo.“²⁴¹

²⁴⁰ „Izvanredne emisije u povodu leta 'Apollo-11'“, *Novi list*, 17.07.1969., 14.

²⁴¹ „Čovjek stupio na Mjesec“, *Glas Istre*, 25.07.1969., 1.

Za razliku od Sovjetskog Saveza, u SAD-u je javnost bila dobro informirana o svemirskom programu svoje zemlje. Isto tako su znali da se u timu inženjera nalazio i kontroverzni Wernher von Braun čija je uloga bila presudna u svemirskoj utrci. Sjedinjene su Države imale skroman početak sa svojim svemirskim misijama koje nisu izazivale preveliko oduševljenje. Ipak, nakon Mercury programa na red su došli Gemini i Apollo koji su dokazali spremnost Amerikanca da prestignu Sovjete. Misijom Apolla 11 završilo je takmičenje za prvim čovjekom na Mjesecu, a hrvatski je tisak doprinio da se i stanovništvo duž zemlje zainteresira za let. Novine su nudile bogat program i potrudile se da pratitelji svemirske utrke ne budu ni u jednom pogledu razočarani. Iako su uoči lansiranja Apolla 11 spomenuti Sovjeti i samo takmičenje između dvaju zemalja, ipak je glavni interes urednika bio za samom misijom. Ostavljen je tako dojam da je ovo bio program čiji je uspješan let značio i uspjeh za cijelo čovječanstvo, a ne samo za američku publiku. U nastavku je priložena plaketa astronauta te njihovo svemirsko odijelo, oboje vrlo važnog povijesnog značenja za doba svemirske utrke.

Slika 15

Plaketa prvih astronauta na Mjesecu, privremena postava u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka iz 2017. godine (fotografija iz osobne arhive)

Slika 16

Replika astronautskog odijela, privremena postava u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka iz 2017. godine (fotografija iz osobne arhive)

4. REZULTATI SVEMIRSKJE UTRKE

4.1. Socio-ekonomske posljedice u matičnim zemljama

Velesile koje su proizašle iz geopolitičkih promjena nakon Drugog svjetskog rata stvorile su novi poredak u svijetu. Tu se prije svega radilo o Sjedinjenim Američkim Državama i Sovjetskom Savezu. Ove su dvije države započele tzv. Svemirsko doba (eng. *Space Age*) o čijoj se važnosti i utjecaju i dalje pokreću diskusije. Za vrijeme Hladnoga rata, iako je svemirska utrka zaintrigirala veliki broj ljudi, snažniji je utjecaj na samo razdoblje imala ideologija obiju zemalja.²⁴² SAD i SSSR povezali su tehnologije potrebne za istraživanje svemira s nacionalnim interesima svojih država. Imajući na umu nacionalnu sigurnost, Amerikanci i Sovjeti omogućili su potrebna sredstva da se ostvare svemirski planovi svojih znanstvenika i inženjera. Već i prije nego što su ove dvije suparničke zemlje započele sa svojim svemirskim programom, nastala je popularna kultura vezana uz svemirske teme. Tijekom 1950-ih u Sjedinjenim su Državama tako u tiskanom obliku, u filmovima i naposljetku putem televizije prikazane slike transformirane budućnosti ostvarene zahvaljujući svemirskim aktivnostima.²⁴³

Želju koju je predsjednik Kennedy imao da prije isteka desetljeća Amerikanac zakorači na Mjesec simbolizirala je moć SAD-a naprema Sovjetskom Savezu. Takmičenje koje je potom nastalo objašnjava zašto je tijekom 1960-ih osim leta s ljudskom postavom popularna postala svaka grana svemirske znanosti. Nakon što je Apollo program doživio veliki uspjeh, svemirska je zajednica očekivala kako će uslijediti još veći i važniji programi. Zato su se kao sljedeći koraci, među ostalom, predlagale svemirske stanice, lunarna baza, ljudske misije do Marsa i robotske misije. No dolaskom predsjednika Richarda Nixona na vlast, svemirska istraživanja došla su u drugi plan. Za potrebe Apollo projekta stvoren je državni, industrijsko-znanstveni kompleks zahvaljujući kojem su se mogle provoditi napredne operacije. Iako ovaj kompleks i dalje postoji, njegova je uloga značajno opala. Bijela kuća, Kongres, a također i američka javnost nije iskazala interes da se projekt na bilo koji način

²⁴² Kraemer, Sylvia, „Has There Been a Space Age?“, *Remembering the Space Age*, 405.

²⁴³ Logsdon, John M., „Has Space Development Made a Difference?“, *Remembering the Space Age*, 398-400.

podrži.²⁴⁴ Entuzijazam koji su ljudi osjećali u ranijim razdobljima zamijenjen je brigom za problemima u domovini i ekonomskom situacijom na koju je utjecao vijetnamski rat. Upravo su zato sljedeća dva projekta bili skromnije prirode. Ostatak raketa preostao iz Apollo misija iskoristio se kako bi se 1973. lansirao Skylab, prva američka svemirska stanica koja je bila u funkciji samo godinu dana. Drugi je projekt bio Soyuz-Apollo.²⁴⁵

Srpanj 1975. pretvorio je rivalstvo između dvaju država u suradnju u sklopu projekta Soyuz-Apollo. Tadašnji američki predsjednik Nixon i sovjetski premijer Aleksej Kosigin potpisali su ugovor u svibnju 1972. koji bi takvo što omogućio. Vrlo rano tijekom suradnje, dogovorene su neke ključne stvari: prvo će biti lansiran svemirski brod Soyuz, a potom Apollo. Cilj je bio da dvije letjelice ostanu dva dana spojene u svemiru, a astronauti i kozmonauti dobili bi priliku da se upute u kabine svojih kolega. Kako bi se što bolje upoznali su tehničkim aspektima leta, Amerikanci su proučili materijale koji su stigli iz Sovjetskog Saveza. Isto je SAD učinio za Sovjete. Na taj način, slušajući glasovne snimke i gledajući videozapise, obje su se strane mogle upoznati s jezicima druge države.²⁴⁶ Ovaj je događaj poznat kao „prvo rukovanje u svemiru“ (eng. *first handshake in space*). Tijekom televizijskog obraćanja javnosti, Leonid Brežnjev izjavio je da se radi o „miru i progresu za čitavo čovječanstvo“. Nekoliko desetljeća kasnije, Aleksej Leonov, član tadašnje sovjetske postave za projekt Soyuz-Apollo, informirao je publiku o tome kako je let bio pomno isplanirana „predstava“, a na Zemlji su oružja i dalje bila u pripremi. Rizik je, uzeći u obzir hladnoratovsku tenziju, bio visok. Napetost se mogla osjetiti, primjerice, kvarom televizijske kamere na sovjetskoj letjelici. Da se dogodilo nešto gore, posljedice su mogle biti katastrofalne.²⁴⁷ Već je američki predsjednik Kennedy, prije nego što je najavio ciljeve projekta Apollo, tražio načine da se ostvari suradnja između SAD-a i Sovjetskog Saveza, iako su to američke i sovjetske novine često zanemarivale. Njegovi pokušaji stvorili su temelj za internacionalnu suradnju u svemiru. Prema

²⁴⁴ Logsdon, „Has Space Development Made a Difference?“, 400-401.

²⁴⁵ „Why Did We Stop Going to the Moon?“, National Air and Space Museum - Smithsonian Institution, <https://airandspace.si.edu/stories/editorial/why-did-we-stop-going-moon>, 21.04.2022.

²⁴⁶ Driscoll, Everly, „American-Soviet Space Mission: Keeping a Fast Pace“, *Science News*, 105, 1973, 78.

²⁴⁷ Battaglia, Debora, „Arresting hospitality: the case of the 'handshake in space'“, *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 18, 2012, 76-77.

mišljenjima nekih povjesničara, upravo je ovakvo zajedničko djelovanje dvaju velesila bilo moguće zbog kompeticije za vrijeme svemirske utrke.²⁴⁸

Da je ambicija za svemirskim misijama u Sjedinjenim Država odsutna u razdobljima nakon Hladnog rata, vidljivo je kroz riječi i djela predsjednika Geoga Busha 1989. godine. U srpnju se tada obilježavala dvadeseta godišnjica slijetanja prvog Amerikanca na Mjesec, a Bush je u govoru rekao kako bi se čovjek trebao vratiti na ovaj zemljin prirodni satelit, uz dodatak da bi se astronauti uputili na Mars do 2019 godine. Za ovakav projekt nije pripremio detaljan plan, pa se i zbog tog razloga nikad nije ni pokušao ostvariti. Niti jedan američki predsjednik nije nakon Kennedyja stavio svemirski program u prvi plan, pa stoga niti ne čudi činjenica da se Bushev plan nije realizirao. Ovakav oblik predsjedništva, za vrijeme kojeg je Kennedy mogao ambiciozno provoditi svoje ideje o osvajanju svemira, omogućene su zbog Hladnog rata. Politika se s vremenom počela mijenjati, proračun se smanjivao, a svemirski je let s ljudskom posadom postala nepopularna tema.²⁴⁹

Iako je natjecanje između Amerikanaca i Sovjeta završilo američkim osvajanjem svemira, Sovjetski Savez nije odustao od svojih misija. Vasilij Mišin, čovjek koji je naslijedio slavnog inženjera Koroljova, postignuo je i sam neke uspjehe. Zahvaljujući njemu, poslana je prva sonda prema Veneri, koja je sakupila informacije o površini ovog planeta. Nakon njega, Valentin Gluško učinio je nešto još bitnije, a to je bilo lansiranje prve svemirske stranice u orbitu. Saljut 1, kako je stanica nazvana, lansirana je 1971. i poslužila kao dom astronautima na 23 dana. Unatoč tome što je zbog tehničkih problema povratak astronauta imao tragičan kraj, radilo se i dalje u velikom uspjehu. Američki je Skylab na prvu sustigao Sovjete svojim dugotrajnijim misijama, ali je naposljetku sovjetska tehnologija dokazala kako i dalje može prestići svoje suparnike. Nakon Saljuta, nova svemirska stanica nazvana Mir bilježila je brojne uspjehe. Između 1994. i 1995., astronaut Valerij Poljakov proveo je više od 437 dana u svemiru. I nakon raspada Sovjetskog Saveza, Rusija je nastavila sa svemirskim istraživanjima, a proslavila se i na području komercijalnog lansiranja satelita.²⁵⁰ Svemirska je utrka Sovjetima dala polet potreban da se intenzivno bave svemirskim

²⁴⁸ Reichstein, Andreas. "Space—the Last Cold War Frontier?" *Amerikastudien / American Studies*, 44, 1999, 135.

²⁴⁹ Ista str.

²⁵⁰ Bonhomme, Brian, *Russian Exploration, from Siberia to Space: A History*, McFarland & Company, 2012, 194.

temama, a to ih je naposljetku i pretvorilo u jednu od vodećih sila na području raketne tehnologije.

Bez svemirske utrke bi bilo teško zamisliti sustav koji omogućuje trenutni protok informacija. Svemirski sustavi ostvareni za vrijeme Hladnog rata postali su dio globalne mreže čija je uloga vezana upravo uz prijenos informacija. Za zemlje poput SAD-a i SSSR-a, čiji su sigurnosni interesi dosežali regionalne i svjetske razine, saznanje o potencijalnim sigurnosnim prijetnjama bilo je vrlo važno. Ipak, bitno je uzeti u obzir da su obavještajne informacije dobivene iz svemira spojene s drugim izvorima. Stoga je neovisni doprinos svemirskih sustava u ublažavanju, odnosno izbjegavanju hladnoratovskih sukoba, nemoguće točno odrediti. Meteorološki sateliti, iako također integrirani s drugim vrstama izvora, važna su komponenta u boljem prognoziraju vremena, što je spasilo brojne ljudske živote. Takvi su sateliti vodili i prema razvoju tehnologije za precizno usmjeravanje oružja do željenih ciljeva te su pružanjem vremenski točnih informacija omogućili Internet kakav danas postoji.²⁵¹ U svemirskom je sektoru zaposlen veliki broj znanstvenika, inženjera i menadžera. Samo u Sjedinjenim Državama posao je za vrijeme Hladnog rata pronašlo nekoliko milijuna ljudi. Iako je putovanje kroz svemir potaknuto prije svega nacionalizmom, veći je doprinos ostvaren u kontekstu globalizacije. Sve više korporacije iz raznih dijelova svijeta ulažu u svemirske aktivnosti, a država tako gubi svoju ulogu koju je nekoć imala za vrijeme svemirske utrke.²⁵²

Ovaj oblik natjecanja između Amerikanaca i Sovjeta imao je i svoje negativne strane. Proizvodila su se oružja sposobna katastrofalnih posljedica ukoliko bi se jedna strana osjećala ugroženo. Gradnja satelita značila da je da su spomenute države mogle jedna drugu špijunirati iz svemira kako bi ostvarili taktičku prednost nad neprijateljem na terenu.²⁵³ Hrvatski je tisak bio osviješten opasnosti koja je prijetila razvojem tehnologije za istraživanje svemira, te su nastojali upozoriti na to svoje čitatelje. Nakon što je prvi satelit izbačen u svemir, novinari su izrazili svoju zabrinutost. Jedan komentar, koji se doticao mogućih negativnih strana leta, glasio je: „Čovječanstvo je danas svjesnije nego ikada šta bi značio jedan novi rat. Sve silniji je

²⁵¹ Logsdon, „Has Space Development Made a Difference?“, 398-399.

²⁵² Kraemer, 405-406.

²⁵³ Isto, 406.

moralni pritisak svjetskog javnog mnijenja, koje postoje svaki dan sve jedinstvenije u borbi za miroljubivu suradnju."²⁵⁴

Na prvi pogled skupi znanstveni eksperiment značio je za SAD i SSSR mnogo više od toga. Obje su zemlje htjele dokazati svoju vrijednost i biti percipirane kao najjača sila u svijetu. Slika koju je svijet imao o Sjedinjenim Državama kao velesili je postupno opadala, pa je njezin primarni zadatak postao poduzeti određene mjere kako bi se takvo što zaustavilo. Sovjeti su slanjem satelita u svemir doživljeni kao vojna i tehnološka snaga koja je ostvarila i opći napredak. SAD je ove uspjehe doživio kao izravan izazov, što je u konačnici i pretvoreno u svemirsku utrku. Više nije bilo dovoljno to što su Sjedinjene Države u vojnom smislu najnaprednija zemlja na svijetu, jer su Sovjeti ipak ostvarili do tada nešto neizvedivo. Svijet je uskoro saznao za ta dostignuća, a to je potom uzdrvalo status SAD-a ne samo kao tehnološki najnaprednije zemlje, nego i vojne sile. Amerikanci su bili željni dokazati svoju vrijednost, a suočiti se sa Sovjetima u svemirskoj utrci postala je njihova prilika da to postignu. Učiniti nešto se činilo nemoguće uvjerilo bi ljude da su spremni za bilo kakav izazov. Program Apollo trebao je vratiti SAD-u samopouzdanje iz ranijih razdoblja, a sletjeti na Mjesec bi bio trijumf američkih inženjera. Iako je ova lunarna misija postala simbol pobjede, Sovjeti nikada nisu službeno prihvatili taj izazov. Za Amerikance, slijetanje na mjesečevu površinu bio je očiti konačan cilj misije.²⁵⁵

Osim misije Apolla 11, važan let za SAD u patriotskom smislu bio je onaj Johna Glenna 1962. godine. Glenn je bio prvi Amerikanac koji se našao u orbiti. Njegovim su letom Amerikanci pokazali koliko su željni sustići Ruse. Važna dostignuća SSSR-a propagandnih vrijednosti bio je istovremeni let dvaju svemirskih letjelica i prva žena u svemiru. Sredinom 1960-ih, Aleksej Leonov postigao je prvi svemirski hod koji je trajao deset minuta. No s druge strane, američki programi Mercury i Gemini bili su puni iznenađenja za Ruse. Kako je SAD sve više predvodio u svemirskoj utrci, tako je sve više ljudi počelo kritizirati ove misije. Mnogi su se zapitali radi li se ovdje uistinu o utrci ako Sovjeti ne provode nikakve letove. Dok su američke misije postajale sve značajnije, sovjetska su dostignuća bila sve rjeđa. NASA je uspjela stvoriti program sposoban leta na Mjesec, te je brzo postalo jasno tko će biti pobjednik u ovoj utrci.

²⁵⁴ Ljuban Jakše, „Korak u svemir“, *Glas Istre*, 1957., 1.

²⁵⁵ Werth, Karsten, „A Surrogate for War—The U.S. Space Program in the 1960s“, *Universitätsverlag WINTER GmbH*, 49, 2004, 569-572.

SAD je tako obranio svoj status velesile. Bilo kakav iznenadni uspjeh Sovjeta na području svemirskih letova ne bi mogao utjecati više na poziciju nadmoći u kojoj su se Sjedinjene Države nalazile.²⁵⁶ I hrvatski su mediji bili osviješteni prednosti u kojoj se SAD nalazio. Navodeći američke rekorde u svemirskoj utrci, nakon misije Apolla 11 urednik Novog lista navodi kako je „sadašnji let američkih kozmonauta na Mjesec rezultat intenzivnijeg napora i nesumnjivo intenzivnijih priprema“.²⁵⁷ Svemirska se utrka intenzivno vodila do sredine 1960-ih, nakon čega je SAD u potpunosti zavladao svemirskih prostorom. Ovo je takmičenje između dvaju utjecajnih sila pokazalo koliko su obje strane bile željne slave, bez obzira na veličinu izazova. Ipak, pošto se radilo o utrci trebalo je i odrediti što će se smatrati pobjedom. Amerikanci su bili ti koji su upravo to i definirali. U konačnici su i ostvarili ono što je John F. Kennedy zamišljao da će se desiti prije isteka desetljeća. Iako su Sovjeti nizali uspjehe na početku utrke, okolnosti u kojima su se nalazili spriječili su ih od većih dostignuća. Američki svemirski program, posebice projekt Apollo, dokazao je zašto je SAD velesila s kojom se je teško tko mogao takmičiti.

4.2. Komentar na reakcije hrvatskog tiska

Neizostavni dio u razumijevanje načina na koji je hrvatski tisak doživio svemirsku utrku je postojanje hrvatske države u sastavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Ono objašnjava reakciju medija s obzirom na događaje koji su utjecali na bolje ili gore odnose s državama zapadnog i istočnog bloka za vrijeme Hladnoga rata.

Nakon osnutka Jugoslavije 1945., nova se država na čelu s Josipom Brozom Titom povezala sa SSSR-om i više nego što je Moskva očekivala. To je uključivalo, između ostalog, državnu, kulturnu i političku integraciju. Odnosi prema zapadu su s druge strane zaoštreni.²⁵⁸ No tom je prijateljstvu i suradnji sa Sovjetskim Savezom došao kraj zbog političko-ideoloških razloga. Staljin je očekivao da će Jugoslavija, poput ostalih zemalja koje su se našle pod njegovim utjecajem, vjerno pratiti svaki njegov zahtjev koji se ticao politike i ekonomije. To se u konačnici ipak nije desilo, jer

²⁵⁶ Werth, 578-584.

²⁵⁷ „SAD-SSSR“, *Novi list*, 17.07.1969., 3.

²⁵⁸ Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999, 198.

je SFRJ odlučila provesti svoj petogodišnji plan koji bi potaknuo bržu industrijalizaciju. Isto tako, Jugoslavija je dogovarala suradnju s drugim balkanskim zemljama kako bi osnažila regiju i tako se suprotstavila mogućoj sovjetskoj prijetnji.²⁵⁹ Sovjeti su, nezadovoljni situacijom, poslali pismo 27. ožujka 1948. u SFRJ u kojima je kritizirana njezina vanjska i unutarnja politika. U svibnju iste godine stiglo je još jedno značajno pismo. Optužbe su bile još veće, a napadnuta je Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) za koju je Staljin tvrdio da im je u interesu naštetiti sovjetskom ugledu.²⁶⁰ Godine 1949., SFRJ je postala zemlja oslobođena od sovjetske vojne prisutnosti i političkog utjecaja. Dolaskom Nikite Hruščov na vlast u SSSR-u 1953., odnosi su se između dvaju država ponovno poboljšali.²⁶¹

U hrvatskim se novinama može primijetiti kako je politika Sovjetskog Saveza utjecala na to kako joj se pristupa kad je u pitanju svemirska utrka. Prilikom lansiranja prvog satelita, novinari komentiraju tehničke aspekte i koriste izraze „umjetni satelit“. Uglavnom prenose razmišljanja SAD-a i drugih zapadnih sila. Analizom članaka može se zamijetiti da su Amerikanci doživljeni kao ona država čije je mišljenje najvažnije, upravo kao da se radi o glavnoj ulozi a svi ostali su pozadinski likovi. Iako su odnosi sa Sovjetima postali bolji dolaskom Hruščova na vlast, svejedno postoji određena razina distanciranosti kod tiska. No novinari su i dalje bili svjesni koliko je slanje umjetnog satelita u svemir bio veliki pothvat. Upravo su se zato sovjetska postignuća našla na naslovnim stranicama. Još jedan primjer u kojem se može iščitati spomenuta distanciranost je prilikom slanja prve životinje u svemir. Kao što je i spomenuto u radu, ne nalazi se na termine koji bi izazvali emocionalnu reakciju čitatelja. Laika, o čijoj se sudbini nije znalo, bila je česta tema hrvatskih novina kada je poslana u svemir. Pošto se i dalje radilo o sovjetskom projektu, tako je i pristup urednika ostao isti. Nazvan samo „pas“, novinari su tek drugačije nadimke dodijelili Laici kada se počelo vjerovati da bi situacija mogla imati nesretan završetak. Tako je kujica postala „mali svemirski putnik“, kako se izrazila *Slobodna Dalmacija*. Takvim pristupom se primjećuje kako se za sovjetske projekte ne žele koristiti riječima koje bi u ljudima izazvale divljenje, već se htjela izazvati tuga i zabrinutost za živo biće koje bi zbog Sovjeta moglo nastradati.

²⁵⁹ Bekich, Darko, „Soviet Goals in Yugoslavia and the Balkans“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 481, 1985, 83.

²⁶⁰ Bilandžić, 280-281.

²⁶¹ Bekich, 83.

Sukob koji je izbijao između SSSR-a i Kine omogućili su Jugoslaviji da se ponovno približi Moskvi. Tada su Hruščov i Brežnjev posjetili SFRJ, a Tito je otputovao u Sovjetski Savez. Bolji odnosi rezultirali su i pozitivnim komentarima jugoslavenskog lidera o promjenama unutar SSSR-a 1962. godine.²⁶² Ove promjene odrazile su se i na hrvatski tisak. Nakon slanja prvog čovjeka u svemiru, reakcije su se počele mijenjati. Let Jurja Gagarina izazvao je oduševljenje među hrvatskih novinama, a temu su nastojali održati što duže aktualnom. Tada se počinje koristiti i termin „kozmonaut“. Stavovi SAD-a postali su nešto manje važni, a dobar dio članka urednici su posvetili izvještajima ruske novinske agencije TASS. Kako bi potaknuli veliki doživljaj među čitateljima, *Vjesnik* je spomenuo i pariški medij *France Soir* da naglase to što inače samo pišu o francuskoj politici ali su za Gagarinov let napravili iznimku. Novinari također iznose mišljenja i domaćih stručnjaka, bila ona pozitivna ili pomalo negativna. Ovdje je tako neutralni ton prerastao u euforiju i želju da ponude što bogatiji sadržaj čitateljima. Pohvale su se nastavile i prilikom slanja prve žene u svemir, makar je ovdje sam svemirski program bio manje važan. Urednici se dotiču ravnopravnosti spolova, što je bila važna stavka socijalističke Jugoslavije. Na taj je način hrvatski tisak podupro SSSR i izabrao samo najljepše riječi kojima bi se opisao let Vostoka 6. Kasniji letovi naišli su također na odobrenje novinara, a koliki je interes bio za što bogatijim sadržajem pokazuje reakcija prilikom lansiranja misterioznog Soyuz 1. U više navrata autori navode da nema dovoljno informacija, ne skrivajući tako svoje razočarenje. Novinari su i dalje voljni poduprijeti sovjetski svemirski program, ali ih nedostatak detalja sprječava o tome.

Godine 1968. Sovjeti su intervenirali u Čehoslovačkoj kako bi ugušili demokratski put kojim je zemlja krenula. Tito je izrazio svoju solidarnost, a na sjednici Predsjedništva razgovaralo se o mogućoj ruskoj prijetnji koju se nije smjelo zanemariti, makar bila neizgledna.²⁶³ Kasnih 60-ih se pažnja hrvatskog tiska preusmjerava sve više prema Amerikancima. Bilo da je djelom zbog političkih okolnosti, ili samo zbog neuspjeha sovjetskih svemirskih projekata, sadržaja o američkom programu nije nedostajalo.

Raskol Tito-Staljin nije ostao nezapažen u Sjedinjenim Američkim Državama. Iako je Tito u očima većine Amerikanaca izazivao više negativne nego pozitivne

²⁶² Bilandžić, 364.

²⁶³ Isto, 506-507.

reakcije, bili su voljni poduprijeti ga do određene razine u sukobu sa Staljinom. Unatoč tome što se radilo o komunističkoj zemlji, moralna je potpora SAD-a prerasla u nešto konkretnije. Predsjednik Truman je do početka 1949. pozajmio desetak milijuna dolara Jugoslaviji. Došlo je i do vojne pomoći, a sve se to nastavilo i za vrijeme predsjednika Eisenhowera. I nakon što je Jugoslavija poboljšala svoje odnose sa Sovjetima dolaskom Hruščova na vlast, SAD ju je vidio kao samostalnu državu sa samostalnim vođom koji nije pod upravom Moskve. Eisenhower je morao opravdavati svoju potporu Jugoslaviji pred Kongresom, navodeći kako bi bilo tragično da SFRJ padne pod sovjetskim utjecajem. Za njega, američki odnosi s Titom i njegovom zemljom bili su jedan od najvećih uspjeha za vrijeme Hladnog rata.²⁶⁴ Unatoč tome što je vojna pomoć prekinuta 1959., nastavila se ekonomska i politička suradnja. Tako se Jugoslavija našla u jedinstvenoj situaciji, dobivajući potporu i s istoka i sa zapad.²⁶⁵

Na samom početku američkog svemirskog programa, hrvatski tisak nije pokazivao neko oduševljenje. Naprema Sputniku, prvi američki satelit činio se relativno nebitan. Politika je u ovom slučaju prevagnula, autori su spominjali američko naoružavanje i antiraketno oružje. Isto je tako pri lansiranju letjelice Freedom 7 s ljudskom postavom nalazilo na sličnu situaciju. Reakcija je bila poprilično slaba ako se usporedi s letom Gagarina, ali je zato *Novi list* puno više prostora izdvojio za vijetnamski rat. Spominje se želja Amerikanaca da interveniraju u Vijetnamu. Ipak, bliskost sa SAD-om se može zamijeniti prilikom spominjanja Wernhera von Brauna u *Vjesniku*. Nigdje se u tekstu ne navodi da je nekoć surađivao s nacistima. Ovdje urednici prikazuju Sjedinjene Države u pozitivnijem svijetlu, pošto je von Braun bio više od „njemačkog raketnog stručnjaka“, kao što je *Vjesnik* tvrdio. Letom Friendship 7, novinari su imali razloga da slave američki program. Za razliku od toga kako su pisali o Sovjetima, ovdje se vidi prisnost prema SAD-u. Naslov kao što je „Glenn poletio“ i hvaljenje sposobnosti astronauta urednici gotovo kopiraju histeriju koja je postojala u Americi prema Glennu kao najpopularnijem astronautu. Ovdje se može zamijetiti američki kulturni utjecaj na hrvatski tisak, nastao iz sve veće bliskosti između SFRJ i SAD-a. Međutim, urednici nisu zaboravili ni na kompeticiji o čemu se svakako isplatilo pisati. S obzirom na dostupne na informacije, novinari su prikazali realno

²⁶⁴ W. Brands Jr., Henry, „Redefining the Cold War: American Policy toward Yugoslavia“, *Diplomatic History*, 11, 1987, 41-49.

²⁶⁵ Bilandžić, 364.

stanje u utrci, navodeći da Sovjeti i dalje vode kad se tako činilo. I nakon leta Gemini 8, izvještaji o letu prikazani su zajedno s člankom o Sovjetima. Može se zamijetiti i kako urednici Amerikance sve više vide kao one koji svojim letovima pridonose ljudskoj zajednici. U nekim se trenucima zaboravlja na utrku, a čitatelji tada doživljavaju uspjeh SAD-a kao uspjeh čovječanstva. Oni više nisu samo druga država koja skuplja bodove u natjecanju, već bliski prijatelji koji donose slavu za svih. Astronauti su hvaljeni, makar dolazilo do problema prilikom leta te urednici brinu za njihovu sigurnost i zdravlje. Hrvatski se tisak tako povezao s njima i tu prevladava privrženost prema njima radije nego prema Sovjetima. Takvo što je moguće zbog političkih razloga, no isto su tako urednici imali više prilika „upoznati“ astronaute zbog češćih misija nakon 1965-e. Visokih emocija postojalo je i prije nego što se isplanirao let Apolla 11. No on je svakako imao najveći utisak na hrvatski tisak. Kao što je spomenuto, osjeća se bliskost prema SAD-u naslovom *Novog lista* „Ljudi lete na Mjesec“, gdje nije specificirano da se radi o Amerikancima. Oni ovdje predstavljaju čovječanstvo općenito. Utrka, koju i dalje spominju, pretvorila se u divljenje prema astronautima. Njihov uspjeh prikazan je kao svačiji uspjeh, jer ipak se radi o „sugrađanima Zemlje“, kako je izjavio Novi list.

Hrvatski je tisak pokazao kako mu je svemirska utrka bila zanimljiv koncept koji je nudio bezbroj sadržaja. Prikazano je realno stanje utrke, ali je vidljiv i utjecaj politike. Sovjetski se uspjeh nije skrivao, ali se prema njemu nije osjetila tolika bliskost kao prema SAD-u. Iznimke su bile one misije ideoloških vrijednosti, kao što je bio let prve sovjetske žene u svemir. Nalazeći se između dvaju blokova, hrvatski su urednici hvalili i kritizirali obje strane. Apollo program je u konačnici dokazao koliko je oduševljenje vladalo uoči američkih letova. Novinari su svoje čitatelji nastojali približiti Sjedinjenim Državama, ne skrivajući svoju privrženost njihovom programu. Tako se let Amerikanaca pretvorio u let za čovječanstvo, a utrka je izgubila onaj značaj koji je ranije imala.

ZAKLJUČAK

Svemirska utrka započeta je lansiranjem prvog Sputnik satelita u svemir, a okončana je danom stupanja prvog Amerikanca na Mjesec. Tijekom tog vremena Sjedinjene Države i Sovjetski Savez radili su na svojim programima kako bi nadmašili kompeticiju. Hrvatski tisak pažljivo je pratio razvoj situacije i objavljivao najnovije informacije, kada su one bile dostupne. O događajima se obično pisalo već na samim naslovnicama, bilo kao vijest koja se među drugim naslovima najviše isticala, ili se nalazila u manje zamjetnom položaju. Što je bila važnija vijest, to je sadržaj bio bogatiji pa bi se sve više stranica odvojilo za određen let. Materijala nikad nije nedostajalo, pa su tako novine pratile razvoj situacije i izvještavale o njoj i kroz nekoliko dana. Sama „utakmica“ između dvaju država urednicima je bila zanimljiva i napominjali su kada bi netko bio u vodstvu i koji su za to kriteriji. Kroz sadržaj se moglo primijetiti da je konačan cilj bio let na Mjesecu, tj. da će predvoditi ona država koja će imati bolji lunarni program. Misija Vokshod 2 bio je zadnji značajan let za sovjetsku stranu kada su hrvatski mediji još vjerovali da su Rusi u prednosti, no sve se to promijenilo jednom kada su Amerikanci ostvarili nove rekorde koje za SSSR nisu bile izvedive.

Vijesti o prvom letu u svemir su svakako dočekane s oduševljenjem, te je *Vjesnik* prenio mišljenje jednog stručnjaka koji ga je prozvao „Kolumbom svemira“. Još jedan događaj o kojem se pisalo s velikim uzbuđenjem je let prve žene u svemir na Vostoku 6. Dok je prva spomenuta misija bila hvaljena zbog njezinih tehničkih mogućnosti, hrvatski je tisak hvalio let Vostoka 6 zbog promicanja rodne jednakosti. Kod Amerikanaca najviše se hvalio njihov Apollo program, koji je povisio kriterije za svemirsku utrku. Posljednja dva obrađena u radu, Apollo 8 i Apollo 11, zadivila su novinare koji su intenzivno pisali o njihovim programima. Osim što su raspolagali bogatim sadržajem, podsjećali su čitatelje i na prijenose uživo iz svemirskih letjelicama te najavljivali i obradu tih prijenosa u svojim novinama.

Da je hrvatski tisak smatrao kako se radi o događajima iznimnog značenja svjedoče brojni opisi. Naprimjer, Slobodna Dalmacija nazvala je let Sputnika 1 „epohalnim naučnim dostignućem“, a urednik Glasa Istre je za Voskhod 1 izjavio kako se radi o „novoj pobjedi čovjeka nad svemirskim prostranstvima“. Novi list je prilikom opisa misije Apolla 11 išao toliko daleko da je naveo kako je ovaj let najveće tehnološko postignuće od vremena kada je čovjek izumio kamenu sjekiru. Novine su

pune hvala i za američke astronauta te sovjetske „kozmonaute“. Kada se na letjelici Gemini 8 Armstrong suočavao s ozbiljnim problemima, urednik Vjesnika stao je u njegovu obranu i rekao da je to bila „izvanredna prisutnost duha i visok nivo lične hrabrosti“. Kod Apolla 8 urednik se također trudio prikazati astronaute u najboljem svijetlu, komentirajući kako su pokazali „veliko znanje i iskustvo, energičnost, stalozhenost i brzinu pravilnih reakcija u kritičnim trenucima“.

Tijekom istraživanja mogao se zamijeti kompetitivni element uoči objavljivanja novosti o letovima. Prenosila su se razmišlja „druge strane“ i objavljivali su se podaci o trenutnom stanju kompeticije. Ipak, otvaralo je to i druge teme kao npr. naoružavanje, mir u svijetu i borbu za ženska prava. Mediji su često komentirali fizičko i psihičko stanje astronauta i kozmonauta i tako uveli jedan ljudski element u kojem u prvi red ipak dolazi njihova sigurnost. Što je čovjek bio bliže tome da zakorači na Mjesec, to se nekim djelom zaboravilo kako se radi o kompeticiji. Postao je to događaj koji je trebao zbližiti ljude cijeloga svijeta radije nego li prikazati ga kao nečiju pobjedu. Takvo što može se najbolje zamijetiti objavom urednika Novoga lista kada za Apollo 11 komentira „Pažnja Zemlje trenutno je koncentrirana na let trojice njenih sugrađana sa željom da se sretno vrate s ovog dramatičnog putovanja.“ Ovako veliki događaj u ljudskoj povijesti postao je simbol uspjeha čovječanstva na području znanosti i tehnologije, a ideja pobjednika svemirske utrke za hrvatski tisak ušla je u drugi plan.

Svemirska je utrka pridonijela tehnološkom napretku na razne načine, kao npr. prognozom vremena i razvojem Interneta. Iako su se letovi u svemir nastavili, kompeticiju je zamijenila suradnja i želja za istraživanjem svemira. Program Soyuz-Apollo uspio je ostvariti dotad nešto neviđeno, a to je da se kozmonauti i astronauti zajedno upute u svemir.

Iz perspektive Hrvatske, politika je igrala poveću ulogu uoči letova ovih dvaju sila. Pošto se nalazila u sastavu SFRJ, novinari su pisali članke imajuću na umu svoje odnose sa zapadnim i istočnim blokom. Iako su prenosili sve informacije koje su tada bile dostupne i pokazivali interes a utrkom, može se zamijetiti privrženost američkoj strani. Oni su ti za koje su se birale ljepše riječi i s kojima su se u konačnici više povezali. Unatoč tome, može se reći da je svemirska utrka zaintrigirala novinare koji su iskazali želju da ispune brojne stranice o toj temi.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

a) Tiskovine

Glas Istre, 1957. – 1969.

Novi list, 1957. – 1969.

Slobodna Dalmacija, 1957.

Vjesnik, 1961. – 1968.

b) Objavljeni izvori

1. Boris Chertok, *Rockets and People - Volume III: Hot days of the cold war*, Scientific and Technical Information Off, 2010.
2. Tereshkova, Valentina, *Valentina Tereshkova, The First Lady of Space: In Her Own Words*, spacebusiness.com, 2015.

MREŽNE STRANICE

1. "Fifty years later: Soyuz-1 revisited (part 2)", The Space Review, <https://www.thespacereview.com/article/3229/1>, 27. 04. 2021.
2. „Fifty years later: Soyuz-1 revisited (part 1)“, The Space Review, <https://www.thespacereview.com/article/3226/1>, 27. 04. 2021.
3. „Fifty years later: Soyuz-1 revisited (part 1)“, The Space Review, <https://www.thespacereview.com/article/3226/2> , 27. 04. 2021.
4. „Franklin D. Roosevelt“, The White House, <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/franklin-d-roosevelt/>, 09. 03. 2021.
5. „kozmonaut“, Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=33602>, 15.09.2022.
6. „Overview: space race“, Oxford Reference, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100520857>, 15.05.2021.

7. „Revelations from the Russian Archives“, Library of Congress, <https://www.loc.gov/exhibits/archives/sovi.html>, 17. 03. 2021.
8. „The Cuban Missile Crisis“, Outrider, <https://outrider.org/nuclear-weapons/articles/cuban-missile-crisis/>, 31. 03. 2021.
9. „The United States, the Soviet Union, and the End of World War II“, U.S. Department of State, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/46345.htm>, 09. 03. 2021.
10. „Who We Are: History“, Jet Propulsion Laboratory, <https://www.jpl.nasa.gov/who-we-are/history>, 01. 06. 2021.
11. „Why Did We Stop Going to the Moon?“, National Air and Space Museum - Smithsonian Institution, <https://airandspace.si.edu/stories/editorial/why-did-we-stop-going-moon>, 21.04.2022.

LITERATURA

1. Andrews, James, Siddiqi, Asif, "Introduction: Space Exploration in the Soviet Context", *Into the Cosmos: Space Exploration and Soviet Culture*, Andrews, James, ur., Siddiqi, Asif, ur., University of Pittsburgh Press, 2011., 1-14.
2. Battaglia, Debora, „Arresting hospitality: the case of the 'handshake in space'“, *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 18, 2012, 76-89.
3. Bekich, Darko, „Soviet Goals in Yugoslavia and the Balkans“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 481, 1985,81-91.
4. Best, Antony, *International History of the Twentieth Century and Beyond*, Harper Perennial, 2008.
5. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
6. Bonhomme, Brian, *Russian Exploration, from Siberia to Space: A History*, McFarland & Company, 2012.
7. Burgess, Colin, *Selecting the Mercury Seven: The Search for America's First Astronauts*, New York: Springer, 2011.
8. Cadbury, Deborah, *Space race: the epic battle between America and the Soviet Union for dominion of space* London: Harper Perennial, 2006.
9. Calvocoressi, Peter, *World Politics since 1945*, Routledge, 2008.

10. Compton, William, *Where No Man Has Gone Before: A History of Apollo Lunar Exploration Mission*, Washington, D.C.: NASA, 1989.
11. Doran, James; Bizony, Piers, *Starman: the truth behind the legend of Yuri Gagarin*, New York: Bloomsbury, 2011.
12. Driscoll, Everly, „American-Soviet Space Mission: Keeping a Fast Pace“, *Science News*, 105, 1973, 78.
13. Dukovski, Darko, *Ozrcaljena povijest*, Zagreb: Leykam international d.o.o, 2012.
14. Ertel, Ivan D., „Apollo“, *The Southwestern Historical Quarterly*, 73, 1969., 213-234.
15. French, Francis, Burgess, Colin, *In the Shadow of the Moon: A Challenging Journey to Tranquility, 1965-1969*, University of Nebraska, 2007.
16. Furniss, Tim, Shayler, David J., Shayler, Michel D., *Praxis Manned Spaceflight Log 1961-2006*, New York: Springer, 2007.
17. Gerovitch, Slava, „Creating Memories: Myth, Identity, and Culture in the Russian Space Age“, *Remembering the Space Age*, ur. Steven J. Dick, Washington, DC: NASA, 2008., 203-236.
18. Gerovitch, Slava, „'New Soviet Man' Inside Machine: Human Engineering, Spacecraft Design, and the Construction of Communism“, *Osiris*, 22, 2007., 135-157.
19. Gerovitch, Slava, „The Human inside a Propaganda Machine: The Public Image and Professional Identity of Soviet Cosmonauts“, *Into the Cosmos: Space Exploration and Soviet Culture*, Andrews, James, ur., Siddiqi, Asif, ur., University of Pittsburgh Press, 2011., 77-106.
20. Gerovitch, Slava, „'Why Are We Telling Lies?' The Creation of Soviet Space History Myths“, *Russian Review*, 70, 2011., 460-484.
21. Gerovitch, Slava, *Soviet Space Mythologies: Public Images, Private Memories, and the Making of a Cultural Identity*, University of Pittsburgh Press, 2015.
22. Grimwood, John M., Ertel, Ivan D, „Project Gemini“, *The Southwestern Historical Quarterly*, 3, 1968.
23. Hansen, James R., *Spaceflight Revolution: NASA Langley Research Center from Sputnik to Apollo*, Washington, D.C.: NASA, 1997.
24. Hapner, Shane, „Woodrow Wilson's Ideological War: American Intervention in Russia, 1918-1919“, *Best Integrated Writing*, 2, 2015., 1-14.

25. Harvey, Brian, *Soviet and Russian Lunar Exploration*, Chichester, Velika Britanija: Praxis Publishing, 2007.
26. Harvey, Brian, *The Rebirth of the Russian Space Program: 50 Years After Sputnik*, *New Frontiers*, New York: Springer, 2007.
27. Jaffe, L. D., „Recent Observations of the Moon by Spacecraft“, *Space Science Reviews*, 9, 1969.
28. Johnson, Nicholas L., *The Soviet Reach for the Moon: The L-1 & L-3 Manned Lunar Programs & the Story of the N-1 "Moon Rocket"*, Cosmos Books, 1994.
29. Kojevnikov, Alexei, „The Cultural Spaces of the Soviet Cosmos“, *Into the Cosmos: Space Exploration and Soviet Culture*, Andrews, James, ur., Siddiqi, Asif, ur., University of Pittsburgh Press, 2011., 15-27.
30. Kraemer, Sylvia, „Has There Been a Space Age?“, *Remembering the Space*, ur. Steven J. Dick, Washington, DC: NASA, 2008., 405-408.
31. Launius, Roger D., „Prelude to the Space Age“, *Exploring the Unknown: Selected Documents in the History of the United States Civilian Space Program*, ur. John M. Logsdon, NASA, Washington D.C, 1995., 1-212.
32. Logsdon, John M., „Has Space Development Made a Difference?“, ur. Steven J. Dick, Washington, DC: NASA, 2008, *Remembering the Space Age*, 398-404.
33. Logsdon, John M., „The Evolution of U.S. Space Policy and Plans“, *Exploring the Unknown: Selected Documents in the History of the United States Civilian Space Program*, ur. John M. Logsdon, NASA, Washington D.C, 1995., 377-610.
34. Nelson, Amy, „Cold War Celebrity and the Courageous Canine Scout: The Life and Times of Soviet Space Dogs“, *Into the Cosmos: Space Exploration and Soviet Culture*, Andrews, James, ur., Siddiqi, Asif, ur., University of Pittsburgh Press, 2011., 133-158.
35. Neufeld, Michael J., „Creating a Memory of the German Rocket Program for the Cold War“, *Remembering the Space Age*, *Remembering the Space Age*, ur. Steven J. Dick, Washington, DC: NASA, 2008., 71-88.
36. Oates, Stephen B., „NASA's Manned Spacecraft Center at Houston, Texas“, *The Southwestern Historical Quarterly*, 67, 350-375.
37. Reichstein, Andreas. „Space—the Last Cold War Frontier?“ *Amerikastudien / American Studies*, 44, 1999, 113-136.
38. Riasanovsky, Nicholas V., *A History of Russia*, Oxford University Press, 1999.

39. Sellers, Charles, May, Henry, McMillen, Neil, *Povijest Sjedinjenih Američkih Država*, Zagreb: Barbat, 1996.
40. Service, Robert, *A History of Modern Russia: From Tsarism to the Twenty-First Century*, Harvard University Press, 2009.
41. Siddiqi, Asif A, *Challenge To Apollo: the Soviet Union and the Space Race, 1945-1974*, Washington, D.C.: National Aeronautics and Space Administration, 2000.
42. W. Brands Jr., Henry, „Redefining the Cold War: American Policy toward Yugoslavia“, *Diplomatic History*, 11, 1987, 41-53.
43. Weiner, Amir, „In the Long Shadow of War: The Second World War and the Soviet and Post-Soviet World“, *Diplomatic History*, 25, 2001, 443-456.
44. Werth, Karsten, „A Surrogate for War—The U.S. Space Program in the 1960s“, *Universitätsverlag WINTER GmbH*, 49, 2004, 563-587.
45. Westad, Odd Arne, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*, New York: Cambridge University Press, 2005.
46. Zinn, Howard, *Narodna povijest SAD-a*, Zagreb: V.B.Z. d.o.o, 2012.

POPIS PRILOGA

Slika 1 Ostaci rakete V-2, privremena postava u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka iz 2017. godine (slikao: Dalibor Dukić)	27
Slika 2 Presjek umjetnog Zemljinog satelita (Slobodna Dalmacija, 1957).....	29
Slika 3 Crtež pretpostavke izgleda vozila Sputnika 2 (Slobodna Dalmacija, 1957) ...	32
Slika 4 Crtež čovjeka u svemiru inspiriran letom Jurija Gagarina (Vjesnik, 1961)	36
Slika 5 Kip Jurija Gagarina u Puli, slikano 2021. godine (fotografija iz osobne arhive)	38
Slika 6 Fotografija Valentine Tereškove, (Novi list, 1963).....	41
Slika 7 Prikaz obilaska Zemlje (Vjesnik, 1964).....	43
Slika 8 Replika sovjetske zastave u obliku kugle s letjelice Luna 2, privremena postava u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka iz 2017. godine (slikao: Dalibor Dukić)	48
Slika 9 Maketa letjelice Luna 9, privremena postava u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka iz 2017. godine (slikao: Dalibor Dukić)	49
Slika 10 Fotografija Alana Sheparda nakon leta (Vjesnik, 1961)	56
Slika 11 Fotografije Davida Scotta i Neila Armstronga (Novi list, 1966)	61
Slika 12 Maketa rakete Saturn V, privremena postava u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka iz 2017. godine (slikao: Dalibor Dukić)	65
Slika 13 Prikaz programa trećeg dana leta Apolla 8 (Vjesnik, 1968).....	66
Slika 14 Objašnjenje izraza korištenih tijekom leta Apolla 11 (Novi list, 1969).....	70
Slika 15 Plaketa prvih astronauta na Mjesecu, privremena postava u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka iz 2017. godine (fotografija iz osobne arhive)	72
Slika 16 Replika astronautskog odijela, privremena postava u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka iz 2017. godine (fotografija iz osobne arhive)	72

SAŽETAK

Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez postale su velesile koje su nakon Drugog svjetskog rata intenzivno proučavale njemačku raketnu tehnologiju. Dana 04. kolovoza 1957. lansiran je prvi Sputnik satelit. Godinu dana poslije, Sovjeti su uspješno lansirali prvog psa u svemir. Šokirani ovim ishodom, Amerikanci su se i sami uključili sa svojim programom što se u konačnici pretvorilo u poznatu „svemirsku utrku“. Godine 1958. SAD je izbacio svoj prvi umjetni satelit i osnovao svemirsku agenciju nazvanu NASA. U prvoj polovini ovog sukobljavanja prednost Sovjeta očitovala se u lansiranju prvog čovjeka, žene i posade. Dana 25. svibnja 1961., američki je predsjednik J. F. Kennedy izjavio da će SAD poslati čovjeka na Mjesec prije kraja desetljeća. Iako su Sovjeti postigli mnoga velika djela u ranim fazama, američki je program bio znatno bolje financiran, što im je omogućilo razvoj svemirskog programa Apollo. Konačnu pobjedu u svemirskoj utrci ostvarila je američka posada na svemirskom brodu Apollo 11, postavši prvi ljudi koji su sletjeli na Mjesec.

Novosti vezane uz ove događaje hrvatski je tisak kontinuirano pratio. Urednici *Slobodne Dalmacije*, *Glasa Istre*, *Novog lista* i *Vjesnika* često su o svemirskim misijama izvještavali na naslovnim stranicama, posebice kada su u pitanju bili letovi Jurija Gagarina, Valentine Tereškove i Neila Armstronga. Interesa za pobjednikom utrke je svakako bilo, jer su uz razne sadržaje u više navrata priložili tablice o dotadašnjim misijama i trenutnom stanju. Ipak, ove su teme također potaknule urednike da iznose svoja razmišlja o naoružanju, upozoravajući čitatelje i izražavajući zabrinutost da se ovakva tehnologija nikad ne smije iskoristiti u ratne svrhe. Nalazeći se u sastavu SFRJ, politika je imala svoj utjecaj koji se kroz hrvatske novinske članke može i zamijetiti.

Ključne riječi: svemirska utrka, Hladni rat, hrvatski tisak, Sputnik 1, Jurij Gagarin, Valentina Tereškova, Neil Armstrong

SUMMARY

SPACE RACE IN THE COLD WAR AND ITS RECEPTION IN THE CROATIAN PRESS

The United States and the Soviet Union became superpowers that intensively studied German missile technology after World War II. The first Sputnik satellite was launched on August 4, 1957. One year later, the Soviets successfully launched the first dog into space. Shocked by this outcome, the Americans got involved with their own program, which eventually led to the popularly known "space race". In 1958, the United States launched its first artificial satellite and established a space agency called NASA. In the first half of this conflict, the Soviets took the lead by launching, among other things, the first man, woman, and space crew. On May 25, 1961, U.S. President J. F. Kennedy declared that the United States would send a man to the moon before the end of the decade. Although the Soviets accomplished many great feats during the early stages, the American's program was notably better funded, which allowed them to develop the Apollo space program. The final victory in the space race was achieved by the American crew on the Apollo 11 spacecraft, who were the first people to land on the moon.

News related to these events were continuously followed by the Croatian press. The editors of *Slobodna Dalmacija*, *Glas Istre*, *Novi list* and *Vjesnik* often reported on space missions on their front pages, especially when it came to the flights of Yuri Gagarin, Valentina Tereshkova and Neil Armstrong, whose names from the space race are the most remembered. There was certainly interest in the winner of the race because they repeatedly attached infographics about the previous missions and the current situation. Still, these topics prompted editors to bring up their thoughts on armaments as well, warning readers that this kind of technology should never be used for war purposes. Being part of the SFRY, politics had its influence, which can be noticed through Croatian newspaper articles.

Keywords: Space Race, Cold War, Croatian press, Sputnik 1, Yuri Gagarin, Valentina Tereshkova, Neil Armstrong